

कार्यक्रम अंदाजपत्रक

२०२१-२०२२

पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग

पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग

अनुक्रमणिका

प्रकरण	पृष्ठ क्रमांक
१. प्रस्तावना	१
२. समग्र कार्यक्रम	२
३. कार्यक्रम—	
(१) पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग (आस्थापना)	८
(२) जल जीवन मिशन	१२
(३) ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रम	१६
(४) ग्रामीण स्वच्छता कार्यक्रम	३५
(५) नागरी पाणी पुरवठा, मलनिःसारण व स्वच्छता कार्यक्रम	३८
(६) भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा	५८

प्रस्तावना-

राज्यात सर्व शहरांना व गावांना स्वच्छ पिण्याचे पाणी पुरवठ्याचा कार्यक्रम परिणामकारकरित्या राबविण्यासाठी शासन अधिसूचना, सामान्य प्रशासन विभाग, क्र. शाकानि-१०९५/सीआर-२८९/१८ (रवका), दिनांक ९ नोव्हेंबर, १९९५ अन्वये “पाणी पुरवठा व स्वच्छता” या स्वतंत्र विभागाची निर्मिती करण्यात आलेली आहे. सन १९९७-९८ या आर्थिक वर्षापासून या विभागाचे स्वतंत्र कार्यक्रम अंदाजपत्रक प्रकाशित करण्यात येत आहे.

२. पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागाचे सन २०२१-२०२२ चे कार्यक्रम अंदाजपत्रकामध्ये खालील पाच प्रकरणांचा समावेश केला आहे.

- (१) पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग (आस्थापना),
- (२) ग्रामीण पाणी पुरवठा,
- (३) ग्रामीण स्वच्छता,
- (४) नागरी पाणी पुरवठा, मलनिःसारण व स्वच्छता कार्यक्रम;
- (५) भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा.

३. कार्यक्रम अंदाजपत्रक म्हणजे मूल्यमापन अहवाल नव्हे. तरी पण, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागाकडून कार्यान्वित करण्यात येणा-या कार्यक्रमाचे स्वरूप लक्षात घेऊन उपलब्ध असलेल्या माहितीच्या आधारे सर्व कार्यक्रमांची अद्ययावत माहिती प्रकाशनात देण्याचा प्रयत्न करण्यात आला आहे.

समग्र कार्यक्रम

१. पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग :-

संपूर्ण महाराष्ट्र स्वच्छ बनविण्यासाठी "घरात शौचालय दारात पाणी" हे उद्दिष्ट साध्य करण्याचा निर्धार शासनाने केलेला आहे. स्थानिक स्वराज्य संस्थामार्फत लोकसहभागानुसार गुणवत्तापूर्ण सेवा उपलब्ध करून देवून किफायतशीर खर्चात आणि पर्यावरणात्मकदृष्ट्या शाश्वत पद्धतीने ग्रामीण व नागरी भागातील रहिवाश्यांना सुरक्षित पिण्याचे पाणी व स्वच्छता सेवा पुरविणे आणि पाण्याच्या पुनर्भरण उपाययोजनांवर भर देण्यात आलेला आहे.

१.१ पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागाच्या नियंत्रणाखाली महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण, भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा ही क्षेत्रीय कार्यालये कार्यरत आहेत. मा. अपर मुख्य सचिव विभागाचे प्रमुख आहेत. त्यांचे मदतीस एक विशेष कार्य अधिकारी, दोन सह सचिव व दोन उपसचिव तसेच अवर सचिव आणि कक्ष अधिकारी असे वर्ग-१ व वर्ग-२ चे राजपत्रित अधिकारी व अन्य कर्मचारी आहेत.

१.२ पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागाची कार्ये स्थूलमानाने पुढीलप्रमाणे आहेत-

- (१) पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग (खुद) ची आस्थापना, विभागाच्या नियंत्रणाखालील भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणेची व जिल्हा परिषदांच्या पाणी पुरवठा विभागाची आस्थापना.
- (२) पिण्याच्या पाण्याचा पुरवठा व स्वच्छता कार्यक्रमांबाबत धोरण ठरविणे, तसेच पाणी पुरवठा व स्वच्छता कार्यक्रमाची अंमलबजावणी.
- (३) महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाच्या वैधानिक, घटनात्मक, धोरणविषयक आणि आस्थापना संबंधीच्या प्रकरणांबाबत कार्यवाही करणे; आणि
- (४) पाणी पुरवठा व स्वच्छता कार्यक्रम राबविण्यासंबंधात महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण, जिल्हा परिषदा आणि भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा यांच्या कामाचे समन्वयन व संनियंत्रण करणे.

२. महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण :-

राज्यातील पाणी पुरवठा कार्यक्रमाचे योजनाबद्ध रीतीने नियोजन, जलद विकास व उचित संनियंत्रण करण्याच्या दृष्टीने औपचारिकरित्या सन १९७६ मध्ये अधिनियमान्वये महाराष्ट्र पाणी पुरवठा व जलनिःसारण मंडळाची स्थापना करण्यात आली. राज्यातील पाणी पुरवठा व जलनिःसारण क्षेत्रातील योजनासंदर्भात संकल्पनेपासून प्रत्यक्ष अंमलबजावणीपर्यंत तसेच आर्थिक नियोजन आणि योजनांची दैनंदिन देखभाल व दुरुस्ती या सर्व बाबींमध्ये संपूर्णतः महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाचा एकात्मिक सहभाग होता. प्रस्तुत योजना राबविण्याप्रित्यर्थ योजनेवरील आस्थापना, अवजारे आणि अंमलबजावणीच्या खर्चापोटी सर्वसाधारणतः १७.५० टक्के एवढी रक्कम महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणास मिळत असे. यातून महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाचा दैनंदिन खर्च/वेतन व अन्य प्रशासकीय खर्च भागविला जात असे. सन १९९७ मध्ये उपरोक्त अधिनियमांत सुधारणा करण्यात येऊन, "महाराष्ट्र पाणी पुरवठा व जलनिःसारण मंडळाचे" "महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण" असे नामकरण करण्यात आले. तथापि, ७३ व्या व ७४ व्या घटना दुरुस्तीनुसार शासनाच्या विविध कार्यक्रमांतर्गत पाणी पुरवठा योजना राबविण्याचे संपूर्ण अधिकार शासनाने संबंधित स्थानिक स्वराज्य संस्थांना बहाल केल्यामुळे आणि बळंशी स्थानिक स्वराज्य संस्थांचा कल योजना स्वतः राबविण्याकडे असल्याने, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाला मिळणारा महसूल कमी झाला आहे. महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाच्या उत्पन्नवाढीच्या दृष्टीने उपाययोजना करण्यात येत आहेत.

महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाच्या कर्मचारी संख्येत एकूण ५०५० पैकी १३८२ एवढे अभियंते आहेत. त्यांच्यापैकी बहुतेकांना किमान २० वर्षांचा प्रत्यक्ष कामाचा/अंमलबजावणीचा अनुभव आहे. यामुळे महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण ही पाणी पुरवठा व जलनिःसारण क्षेत्रातील अभियांत्रिकीदृष्ट्या तंत्रज्ञान संपन्न व अनुभव संपन्न अभियंते असलेली देशातील अग्रगण्य संस्था आहे. महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाने आतापर्यंत ४१५ नागरी योजना पूर्ण केल्या असून, ११३०८ ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांदेखील पूर्ण केल्या आहेत.

महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणामार्फत ३७ नागरी आणि १७७ ग्रामीण अशी एकूण २१४ योजनांची कामे प्रगतीपथावर आहेत. २४ नागरी पाणी पुरवठा केंद्रे व ३० ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांची देखभाल व दुरुस्ती करण्यात येत आहे. महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाच्या उपरोक्त २४ नागरी पाणी पुरवठा केंद्रांपैकी १७ केंद्रासंदर्भात प्रस्तुत सुधारणांची कामे हाती घेण्यात आली आहेत. प्रस्तुत सुधारणा कामांच्या दृष्टीकोनातून अत्यावश्यक अत्याधुनिक तंत्रज्ञान महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणास उपलब्ध व्हावे यादृष्टीने पाणी पुरवठा क्षेत्रातील सिंगापूर येथील पब्लिक युटीलिटी बोर्ड आणि मलेशियातील रॅनहिल या अग्रगण्य संस्थांशी तंत्रज्ञानाच्या देवाण-घेवाणीबाबत सामंजस्य करार केले आहेत. प्रस्तुत सामंजस्य करारानुसार या संस्थांकडील विना महसूल पाण्याचे प्रमाण कमी करणे व "गळती संशोधन" या दोन्ही बाबींशी संलग्न असे अद्ययावत तंत्रज्ञान महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाला उपलब्ध होत असून, याचा फायदा प्राधिकरणामार्फत राज्यातील इतर स्थानिक स्वराज्य संस्थांनाही होऊ शकेल.

महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाची पुनर्रचना :-

महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाची सध्याच्या व्हर्टिकल संरचनेत मुख्य अभियंत्यांची कार्यालये ठाणे, पुणे व नाशिक येथे स्थित असल्यामुळे क्षेत्रीय कार्यालयामार्फत राबविण्यात येत असलेल्या विविध नागरी व ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांच्या व नागरी पाणी पुरवठा केंद्रांच्या कामाच्या संदर्भात स्थानिक पातळीवरील विधानमंडळ सदस्य व नागरिक, पदाधिकारी व अधिकारी यांना मुख्य अभियंता यांना भेटण्यासाठी ठाणे, पुणे व नाशिक येथे यावे लागते. त्यामुळे व्हर्टिकलसची रचना अभिप्रेत असलेल्या कार्यपद्धतीप्रमाणे कामे करण्यास अडचणी येत आहेत. एखाद्या कामासाठी महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाच्या नेमक्या कोणत्या कार्यालयाशी संपर्क साधावयाचा याबाबत सर्वसामान्य नागरिक व पदाधिकारी यांच्यामध्ये संभ्रम निर्माण झाला आहे. व्हर्टिकल संरचनेत सद्यःस्थितीत येत असलेल्या अनुभवानुसार व लोकप्रतिनिधी, स्थानिक स्वराज्य संस्था व मा. मंत्री महोदयांकडून होत असलेल्या मागणीनुसार पूर्वीप्रमाणेच प्रादेशिक मुख्य अभियंता स्वरूपाची संरचना अस्तित्वात आणण्याबाबतची बाब विचाराधीन होती. त्या अनुषंगाने सध्याची पुनर्रचना संपुष्टात आणून महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण दिनांक २९ एप्रिल, २०१५ च्या आदेशानुसार ६ प्रादेशिक विभाग, मुख्य अभियंता कार्यालये दिनांक १ मे, २०१५ पासून अस्तित्वात आणण्यात आली आहेत.

नागरी व ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांची अंमलबजावणी, योजनांचे दैनंदिन परिचलन व देखभाल दुरुस्ती, प्रकल्प सल्लागार सेवा, खाजगी सहभागाचे प्रकल्प, संनियंत्रण व संशोधन विकास आणि प्रशिक्षण, गुणवत्ता परीक्षण इत्यादी कामे महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाकडे सोपविण्यात आलेली असल्याने, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाच्या आस्थापनेवरील खर्च देखील महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाच्या उत्पन्नातून करण्यात येत आहे. महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणास प्राप्त होत असलेले 'ई' अॅण्ड 'पी' शुल्क वारंवार कमी होत असल्याने, प्राधिकरणातील अधिकारी/कर्मचारी यांचे वेतन व भत्ते तसेच निवृत्तीवेतन यावरील खर्च कसा भागवावा हा गंभीर प्रश्न महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाकडे निर्माण झाला आहे. महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण अधिनियमातील कलम २७ व २८ मध्ये शासनाने महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाला आर्थिक सहाय्य करण्याची तरतूद आहे.

महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणातील अधिकारी/कर्मचारी यांच्या नियमित वेतन भत्त्यांचे दायित्व तसेच सेवानिवृत्त अधिकारी/कर्मचारी यांच्या निवृत्तीवेतनाचे दायित्व राज्य शासनामार्फत स्वीकारण्याचा धोरणात्मक निर्णय घेण्यात आला असून, त्या अनुषंगाने दिनांक २३ मार्च, २०१७ रोजीचा शासन निर्णय, क्रमांक : मजीप्रा-२०१४/प्र.क्र. ३३ (अ)/पापु-२३, निर्गमित करण्यात आला आहे. कर्मचा-यांचे वेतन, भत्ते व सेवानिवृत्तीवेतन यांचे दायित्व शासनाने स्वीकारल्यामुळे, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणास ईटीपी व तांत्रिक सेवा शुल्कापोटी प्राप्त होणारे उत्पन्न शासनाकडे दरमहा जमा होणार आहे.

१. मध्यवर्ती कार्यालय :-

मध्यवर्ती कार्यालयामध्ये सदस्य सचिवांचे कार्यालय व त्या अंतर्गत संचालक (तांत्रिक), मुख्य प्रशासकीय अधिकारी, संचालक (वित्त), मुख्य अभियंता (म. नि.), अधीक्षक अभियंता, मुख्यालय/समन्वय/गुणवत्ता परीक्षण पथक/मध्यवर्ती नियोजन संनियंत्रण व संकल्पचित्र कक्ष व अधीक्षक अभियंता (यांत्रिक - ठाणे व नागपूर) कार्यकारी अभियंता, गुणवत्ता परीक्षण पथक (यांत्रिकी - पुणे, औरंगाबाद व नागपूर) ही कार्यालये समाविष्ट आहेत.

१. क्षेत्रीय कार्यालये :-

प्राधिकरणाच्या मुख्य अभियंत्यांच्या अधिपत्याखाली असलेले मंडळ/विभाग/उप विभाग यांचा गोषवारा खालीलप्रमाणे.

जोडपत्र-२

महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाच्या क्षेत्रीय कार्यालयांची रचना

(दिनांक १ एप्रिल २०२० ते ३१ मार्च २०२१)

महसूल प्रादेशिक विभाग	कार्यालये				एकूण कार्यालये
	मुख्य अभियंता	मंडळ	विभाग	उपविभाग	
मुख्य अभियंता, प्रा. वि. ठाणे	१	२	७	२२	३२
मुख्य अभियंता, प्रा. वि. पुणे	१	२	७	३१	४१
मुख्य अभियंता, प्रा. वि. नाशिक	१	२	५	१९	२७
मुख्य अभियंता, प्रा. वि. औरंगाबाद	१	३	७	२०	३१
मुख्य अभियंता, प्रा. वि. अमरावती	१	२	६	२१	३०
मुख्य अभियंता, प्रा. वि. नागपूर	१	२	५	१५	२३
एकूण ...	६	१३	३७	१२८	१८४

मित्रा : महाराष्ट्र पर्यावरण अभियांत्रिकी प्रशिक्षण आणि संशोधन संस्था, मित्रा, नाशिक :-

(महाराष्ट्र शासन, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, शासन निर्णय क्रमांक मजीप्रा-२१/प्र. क्र. १४३/पापु-२३, दिनांक २१-५-२०१९ चे आदेशान्वये (संशोधन व प्रशिक्षण केंद्र, नाशिक) स्वायत्त संस्था करण्यात आलेली आहे.)

जोडपत्र-२ (क)

सन २०२०-२०२१ या वर्षातील महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाचा पदांचा गोषवारा.

वर्ग	मंजूर पदे		एकूण	कार्यरत कर्मचारी			एकूण
	महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण	जिल्हा परिषद		महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण	जिल्हा परिषद	इतर प्रतिनियुक्ती	
अ	३९२	...	३९२	२०८	...	१०	२१८
ब	११५५	...	११५५	६१३	११३	२५	७५१
क	२३२४	...	२३२४	७७५	०५	०४	७८४
ड	७४४	...	७२४	३९८	०३	०१	४०२
एकूण ...	४६१५	...	४६१५	१९९४	१२१	४०	२१५५
रूपांतरीत स्थायी/अस्थायी आस्थापना							१००५
एकूण							३१६०

सन २०१९-२०२० या कालावधीत मजीप्राच्या आस्थापनेवर एकूण ५,०५० पदे दर्शविण्यात आली होती. त्यापैकी शासन निर्णय क्र. मजीप्रा-१११७/प्र.क्र. २४७/पापु-२३, दि. २८ मार्च, २०१९ च्या शासन निर्णयानुसार वर्ग ड पदावरील पदे २५ टक्के निरसित करणेबाबत कळविण्यात आले होते. त्यानुसार मध्यवर्ती कार्यालयाचे परिपत्रक क्र. मजीप्रा ईएसटी २०१८/सीआर-४३/आस्था-७, दि. २१ मे, २०१९ अन्वये वर्ग ड मधील एकूण १९४ पदे निरसित करण्यात आली आहेत. त्यामुळे एकूण ५,०५० पदामधून १९४ पदे रद्द केल्यामुळे या स्थितीत मजीप्राच्या आस्थापनेवर एकूण ४,८५६ एवढी पदे शिल्लक होती. त्यापैकी मजीप्राच्या मंजूर पदांच्या आस्थापनेवर कार्यकारी अभियंता जिल्हापरिषदेवरील ३४ पदे दर्शविण्यात आली होती. तसेच उप अभियंता जिल्हापरिषदेवरील पदे २०७ मजीप्राच्या आस्थापनेवर मंजूर पदात धरण्यात आली होती ती आता एकूण २४१ पदे मजीप्राच्या मंजूर पदात धरण्यात आली होती. त्यामुळे जिल्हापरिषदेच्या आस्थापनेवरील मंजूर पदातून वगळून आता सद्यःस्थितीत मजीप्राच्या आस्थापनेवर एकूण ४,६१५ एवढी मंजूर आहेत व कालेलकर आस्थापनेवरील पदे एकूण १,००५ एवढी आहेत.

STATEMENT 2 (B)

1.	Central Office, CIDCO Bhavan.	...	...	1
2.	Superintending Engineer C.P.D.M. Circle.	...	...	1
3.	Superintending Engineer (Head Quarter)	...	...	1
4.	Superintending Engineer (Co-ordinary)	...	...	1
5.	Superintending Engineer (Quality Control)	...	...	1
6.	Superintending Engineer (Mech.)	...	...	2
7.	Executive Engineer (Mech.)	...	...	1
8.	Executive Engineer (Quality Control Pune/Aurangabad/Nagpur)	...	...	3
9.	Executive Engineer (Amrut) Thane	...	...	1
10.	Research and Training Center, Nashik.	...	...	1
11.	Internal Audit Center.	...	...	6
12.	Zone Office.	...	...	5

३. पाणी पुरवठा व स्वच्छता कार्यक्रम :-

१. "पिण्याचे पाणी" ही लोकांची मूलभूत गरज आहे, हे लक्षात घेऊन पेयजल पुरवठ्यास राज्य शासनाने तसेच केंद्र शासनानेही प्राधान्य दिले आहे.
२. राज्य शासनाच्या सुधारित धोरणानुसार, सन २०००-०१ पासून पाणी पुरवठा व स्वच्छता कार्यक्रम हा मागणी आधारित व समूहसहभाग या तत्वावर राबविला जातो.

३. केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सुचनांनुसार जल जीवन मिशनची राज्यात अंमलबजावणी करणे आणि मिशन अधिकाधिक परिणामकारक होण्याकरिता सध्या अस्तित्वातील अंमलबजावणीसाठीच्या प्रचलित कार्यपध्दती व निकषांमध्ये सुधारणा करण्याबाबत शासन निर्णय क्र. जजीमि-२०१९/प्र.क्र. १३८/पापु-१० (०७), दिनांक ४ सप्टेंबर २०२० अन्वये निर्णय घेण्यात आला आहे. राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रमांतर्गत महाराष्ट्र राज्याकरीता मंजूर निधी व गत काही वर्षांतील मंजूर पाणी पुरवठा योजनांचा आढावा घेतला असता असे निदर्शनास आले की, गत तीन वर्षांपेक्षा अधिक कालावधीतील रखडलेल्या ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांपैकी बहुतांश योजना लोकवर्गणी अभावी व लोकवर्गणीशी निगडित ग्रामीण पाणी पुरवठा व स्वच्छता समितीच्या प्रश्नांमुळे रखडलेल्या आहेत. त्यामुळे शासन निर्णय, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, क्रमांक ग्रापाधो-१९९४/प्र.क्र. २२/पापु-०७, दिनांक ९ जुलै, २०१७ अन्वये, ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांसाठी आकारण्यात येत असलेली लोकवर्गणी पूर्णतः रद्द करण्यात आली आहे. तथापि, या शासन निर्णयापूर्वी ज्या ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांसाठी पूर्णतः अथवा अंशतः लोकवर्गणीची रक्कम जमा करण्यात आलेली असेल तर अशी जमा केलेली लोकवर्गणीची रक्कम संबंधित संस्थेस अथवा अंमलबजावणी यंत्रणेस परत केली जाणार नाही व अशा पाणी पुरवठा योजनांमधील उर्वरित लोकवर्गणीची तरतूद पाणी पुरवठा योजनांच्या किंमतीमध्ये समाविष्ट करण्यात येईल, अशी तरतूद शासन निर्णयात करण्यात आलेली आहे.

४. ग्रामीण पाणी पुरवठा व स्वच्छता कार्यक्रमांतर्गत (१) सर्वसाधारण योजना, (२) मागासवर्गीयांसाठी विशेष घटक योजना, आणि (३) आदिवासी भागासाठी आदिवासी उपयोजना या प्रमाणे राज्य वार्षिक योजनेत जिल्हा नियोजन समितीच्या मान्यतेनुसार स्वतंत्र तरतूद करण्यात येते.

५. ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रमांतर्गत नळ योजना (खास उपाय), साध्या विहिरी व विंघण विहिरी या उपाययोजना घेण्यात येतात. उच्च क्षमतेच्या विंघण विहिरीवर वीज पंप बसवून लघु नळ पाणी पुरवठा योजना राबविण्यात येतात. ज्या ठिकाणी साधी विहिर अथवा विंघण विहिरीद्वारे पाणी पुरवठा करणे शक्य नसते, अशा गावांसाठी नळ पाणी पुरवठा योजना राबविली जाते.

६. पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागाच्या, शासन निर्णय क्रमांक ग्रापाधो-२०१८/प्र.क्र. १७१/पापु-०७, दिनांक ११ फेब्रुवारी, २०१९ अन्वये ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनेच्या अंमलबजावणी प्रक्रियेत आमुलाग्र बदल करण्यात आले असून, ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांसाठी तांत्रिक मान्यतेचे अधिकार, प्रशासकीय मान्यतेचे अधिकार, क्षेत्रीय स्तरावरील अंमलबजावणी, निविदा स्विकृतीचे अधिकार व परिचालन व देखभाल दुरुस्तीचे सुधारित निर्देश खालीलप्रमाणे विनिर्दिष्ट करण्यात आले आहेत—

तांत्रिक मान्यतेचे अधिकार

अनु- क्रमांक	ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनेचा प्रकार	तांत्रिक मान्यतेचे अधिकार		
		कार्यकारी अभियंता	अधीक्षक अभियंता	मुख्य अभियंता
१.	स्वतंत्र ग्रामीण पाणी पुरवठा योजना	रु. २.०० कोटीपर्यंत	रु. २.०० कोटी ते रु. ५.०० कोटी	रु. ५.०० कोटीवरील सर्व
२.	प्रादेशिक ग्रामीण पाणी पुरवठा योजना	रु. २.०० कोटीपर्यंत	रु. २.०० कोटी ते रु. ५.०० कोटी	रु. ५.०० कोटीवरील सर्व

प्रशासकीय मान्यतेचे अधिकार

अनु- क्रमांक	ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनेचा प्रकार	प्रशासकीय मान्यतेचे अधिकार (दरडोई खर्चाच्या निकषात बसणा-या योजनांसाठी)	
		मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद	पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग (शासन)
१.	स्वतंत्र ग्रामीण पाणी पुरवठा योजना	—	रु. ५.०० कोटीपर्यंत
२.	प्रादेशिक ग्रामीण पाणी पुरवठा योजना	—	रु. ५.०० कोटीपर्यंत

क्षेत्रीय स्तरावरील अंमलबजावणीचे अधिकार

अनु- क्रमांक	ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनेचा प्रकार	अंमलबजावणीचे अधिकार	
		जिल्हा परिषद	महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण
१.	स्वतंत्र ग्रामीण पाणी पुरवठा योजना	—	रु. ५.०० कोटीपर्यंत
२.	प्रादेशिक ग्रामीण पाणी पुरवठा योजना	—	रु. ५.०० कोटीपर्यंत

निविदा स्विकृतीचे अधिकार

ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांच्या निविदा स्विकृतीचे अधिकार खालीलप्रमाणे प्रदान करण्यात आलेले आहे :-

अनु- क्रमांक	ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनेचा प्रकार	निविदा स्विकृतीचे अधिकार (दरडोई खर्चाच्या निकषात बसणा-या योजनांसाठी)	
		मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद	महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण
१.	स्वतंत्र ग्रामीण पाणी पुरवठा योजना	—	रु. ५.०० कोटीपर्यंत
२.	प्रादेशिक ग्रामीण पाणी पुरवठा योजना	—	रु. ५.०० कोटीपर्यंत

(i) अंदाजपत्रकीय दरापेक्षा अधिक रकमेच्या निविदा प्राप्त झाल्यास, अशा निविदा स्विकृतीसाठी, शासनाची पूर्वमान्यता घेणे आवश्यक राहिल. महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणामार्फत राबविण्यात येणा-या योजनांच्या निविदा स्विकृतीसाठी यापूर्वीची कार्यपध्दती पुढेही सुरु राहिल.

(ii) ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रमांतर्गत मंजूर झालेल्या सर्व ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांसाठी, दिनांक ११ फेब्रुवारी, २०१९ चा शासन निर्णय लागू राहिल. तथापि, ज्या योजनांची निविदा स्विकृती या शासन निर्णयापूर्वीच झालेली असेल अशा योजनांसाठी या शासन निर्णयातील तरतुदी लागू राहणार नाही.

परिचालन व देखभाल

शासन निर्णय, दिनांक १७ मार्च, २०१० व दिनांक १७ ऑक्टोबर, २०१४ नुसार स्वतंत्र व प्रादेशिक पाणी पुरवठा योजना पूर्ण झाल्यानंतर किमान १ वर्ष ही योजना हाताळणे कंत्राटदारावर बंधनकारक आहे. त्यानंतर स्वतंत्र योजनेच्या परिचालन व देखभालीची जबाबदारी संबंधित ग्राम पाणी पुरवठा व स्वच्छता समितीची आहे व प्रादेशिक पाणी पुरवठा योजनेच्या प्रचालनाची जबाबदारी शिखर समितीची आहे.

- (अ) ग्रामीण पाणी पुरवठा योजना (स्वतंत्र/प्रादेशिक) संबंधित समितीकडे हस्तांतरित न झाल्यास योजनेच्या प्रचालनाची जबाबदारी अंमलबजावणी यंत्रणेची आहे.
- (आ) योजना कार्यान्वित केल्याच्या तारखेपासून ज्या ग्रामपंचायतीस पाणी पुरवठा करण्यात येत असेल त्यांना देण्यात येणा-या पाण्याच्या प्रमाणात व आवश्यक पाणीपट्टीनुसार देयक आकारणी योजनेची अंमलबजावणी करणा-या यंत्रणेने (जिल्हा परिषद अथवा महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण) करून देयकांची वसुली संबंधित लाभार्थी ग्रामपंचायतकडून करावी.
- (इ) स्वतंत्र व प्रादेशिक ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांच्या प्रचलना संदर्भात संबंधित कंत्राटदाराशी करारनामा करून योजना पूर्ण झाल्यानंतर ३ ते ५ वर्षे कालावधीसाठी देखभाल करण्याचा पर्याय अंमलबजावणी यंत्रणेस आहे.

कंत्राटदारामार्फत योजना पूर्णत्वानंतर करावयाच्या देखभाल दुरुस्तीचा खर्च पाणी पुरवठा योजनांच्या सविस्तर प्रकल्प अहवालात तसेच योजनेच्या भांडवली खर्चात समाविष्ट करता येणार नाही. ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांच्या देखभाल दुरुस्तीबाबत शासन निर्णय, क्रमांक ग्रापाधो-१११४/प्र.क्र. ५२/पापु-०७, दिनांक १७ ऑक्टोबर, २०१४ चा शासन निर्णयातील तरतुदी लागू राहतील.

त्रयस्थ तांत्रिक परीक्षण

सर्व प्रकारच्या ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांचे त्रयस्थ तांत्रिक परीक्षण करणे अनिवार्य करण्यात आले आहे. त्रयस्थ तांत्रिक परीक्षणाबाबतचे सविस्तर निर्देश शासन निर्णय, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, क्रमांक ग्रापाधो-१११४/प्र.क्र. ६१/पापु-०७, दिनांक १५ जून, २०१५ अन्वये देण्यात आले आहेत.

ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांचे त्रयस्थ तांत्रिक परीक्षण करण्यासाठी शासकीय पदवी/पदविका अभियांत्रिकी महाविद्यालये व शासकीय आय. आय. टी. संस्था यांना मुभा देण्यात आलेली आहे. या निर्णयाद्वारे ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांचे दोन टप्प्यावर त्रयस्थ तांत्रिक परीक्षण करण्याचे बंधन घालण्यात आले आहे. त्रयस्थ तांत्रिक परीक्षणामुळे ग्रामीण पाणी पुरवठा योजना विहित मुदतीत, निश्चित केलेल्या तपशीलानुसार पूर्ण होणे अभिप्रेत आहे.

देखभाल दुरुस्ती

ग्रामीण पाणी पुरवठा योजना पूर्ण झाल्यानंतर ती योजना किमान एक वर्ष चालविणे कंत्राटदारावर बंधनकारक करण्यात आले असून, संबंधित कंत्राटदारामार्फत किमान तीन ते पाच वर्षांच्या कालावधीसाठी योजनेची देखभाल-दुरुस्ती करण्यासाठी करारनामा करण्याची मुभा अंमलबजावणी यंत्रणांना देण्यात आली आहे.

७. ग्रामीण व नागरी पाणी पुरवठ्याच्या नियमित कार्यक्रमाशिवाय, टंचाई परिस्थितीत पिण्याचे पाणी पुरवठा करण्यासाठी अनेक कायम, निमकायम व तात्पुरत्या उपाययोजना घेण्यात येतात.

८. ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रमाच्या धोरणानुसार योजनेची निवड, आखणी व अंमलबजावणी ही संबंधित गावाच्या ग्राम पाणी पुरवठा व स्वच्छता समितीने करावयाची असून, योजनेच्या देखभाल दुरुस्तीवरील १०० टक्के खर्च संबंधित लाभार्थ्यांनी करावयाचा आहे. ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांच्या देखभाल दुरुस्तीमधील शासन यंत्रणेचा सहभाग हा सहाय्यकर्त्यांचा राहणार आहे. त्यामुळे शासन निर्णय, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, क्रमांक ग्रापाघो-१११४/प्र.क्र. ५२/पापु-०७, दिनांक १७ ऑक्टोबर, २०१४ अन्वये ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांच्या देखभाल-दुरुस्तीबाबत सविस्तर मार्गदर्शक सूचना पारित करण्यात आल्या आहेत. या शासन निर्णयानुसार देखभाल दुरुस्तीसाठी खालील बाबींचा अवलंब करण्याची मुभा योजना अंमलबजावणी यंत्रणांना देण्यात आली आहे—

- ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांची देखभाल दुरुस्ती करण्याची मुख्य जबाबदारी स्थानिक स्वराज्य संस्था/अंमलबजावणी यंत्रणांची आहे.
- ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांच्या देखभाल दुरुस्तीसाठी शासन स्तरावरून दरवर्षी देखभाल दुरुस्ती प्रोत्साहन अनुदान वितरीत करण्यात येते.
- ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांची देखभाल दुरुस्ती सुरळीतपणे न होण्याचे महत्वाचे कारण म्हणजे योजना पूर्णत्वानंतर योजना चालविण्यासाठी दरवर्षी किती रकमेची आवश्यकता आहे, याचा आर्थिक ताळेबंद स्थानिक स्वराज्य संस्थांकडे/अंमलबजावणी यंत्रणांकडे नाही. त्यामुळे दरवर्षी किती पाणीपट्टी आकारण्यात यावी, याचे नियोजन नाही. (आकारण्यात येणारी पाणीपट्टी ही आवश्यकतेपेक्षा फारच कमी आहे) तसेच आकारण्यात येत असलेल्या पाणीपट्टीची वसुली देखील फार कमी आहे.
- दिनांक १७ ऑक्टोबर, २०१४ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांच्या देखभाल दुरुस्ती प्रक्रियेत आमूलाग्र बदल करण्यात आले असून, या संदर्भातील दिनांक १७ ऑगस्ट, २००९ व दिनांक २० एप्रिल, २०१२ रोजीचे शासन निर्णय रद्द करण्यात आले आहेत.
- **दिनांक १७ ऑक्टोबर २०१४, रोजीच्या शासन निर्णयातील महत्वाच्या तरतुदी पुढीलप्रमाणे आहेत—**

(१) ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांची देखभाल-दुरुस्ती करण्यासाठी पारित केलेल्या सूचना अंमलबजावणी यंत्रणांना बंधनकारक नसून, त्या मार्गदर्शक स्वरूपाच्या ठेवण्यात आल्या आहेत. ग्राम पाणी पुरवठा योजनांच्या देखभाल-दुरुस्तीची मुख्य जबाबदारी अंमलबजावणी यंत्रणांची/समित्यांची असल्याने या यंत्रणा/समित्या त्यांची स्वतंत्र देखभाल-दुरुस्तीची प्रक्रिया राबवू शकतात.

(२) ग्राम पाणी पुरवठा योजना पूर्ण झाल्यानंतर किमान एक वर्ष ही योजना चालविणे कंत्राटदारावर बंधनकारक करण्यात आले आहे.

(३) योजना हस्तांतरित झाल्यानंतर योजनेच्या देखभाल-दुरुस्तीची जबाबदारी योजना हस्तांतरित करून घेणा-या यंत्रणांवर सोपविण्यात आली आहे.

(४) ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांच्या देखभाल-दुरुस्तीसाठी जिल्हा परिषद स्तरावर स्थापन केलेल्या जिल्हा देखभाल दुरुस्ती निधीमध्ये शासनाकडून देय असलेल्या देखभाल-दुरुस्ती निधीचे वितरण सर्व जिल्हा परिषदांना मंजूर वार्षिक कृती आराखड्याच्या रकमेच्या प्रमाणात थेट करण्याचे निश्चित केले. (यापूर्वी जिल्हापरिषदांकडील मागणीनुसार निधीचे वितरण केले जात होते.)

(५) जिल्हा देखभाल-दुरुस्ती निधीमध्ये जिल्हा परिषदांनी त्यांच्या एकूण उत्पन्नाच्या किमान २० टक्के रक्कम जमा करणे बंधनकारक करण्यात आले आहे. ही २० टक्के रक्कम भरण्यासाठी पिण्याच्या पाण्यावरील पाणीपट्टी विचारात घेता येणार नाही.

(६) जिल्ह्यातील ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांच्या देखभाल-दुरुस्तीवर मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांचे नियंत्रण ठेवण्यात आले आहे.

(७) योजनांची देखभाल-दुरुस्ती नियमितपणे होण्यासाठी व स्थानिक पातळीवर होण्यासाठी यंत्रणा/समित्यांकडील कर्मचा-यांना व अधिकृत नळजोडणीकारांना प्रशिक्षण देण्याचे निश्चित केले आहे.

(८) ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांची देखभाल-दुरुस्ती खाजगी यंत्रणा/कंत्राटदारांकडून करून घेण्यासही काही अटीच्या अधीन राहून मान्यता देण्यात आली आहे.

(९) ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांच्या देखभाल-दुरुस्तीकरिता पुरेसा निधी उपलब्ध होण्यासाठी व देखभाल-दुरुस्तीकडे काटेकोर लक्ष देता यावे यासाठी देखभाल-दुरुस्तीचा स्वतंत्र अर्थसंकल्प तयार करण्याचे बंधनकारक करण्यात आले आहे.

(१०) ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांच्या देखभाल-दुरुस्तीकरिता निधी वितरीत करण्याची जबाबदारी मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांच्यावर सोपविण्यात आली आहे.

(११) दिनांक १७ ऑगस्ट, २००९ च्या शासन निर्णयान्वये निश्चित केलेले देखभाल-दुरुस्तीच्या निधी वितरणाचे निकष रद्द करण्यात आले असून, जिल्ह्यातील ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांच्या देखभाल-दुरुस्तीमध्ये प्राधान्यक्रम ठरवून देखभाल-दुरुस्तीची कामे हाती घेण्याचे अधिकार मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांना देण्यात आले आहेत.

(१२) दिनांक २० एप्रिल, २०१२ च्या शासन निर्णयान्वये तयार केलेल्या योजना नुतनीकरण निधीची तरतूद रद्द करण्यात आली असून, योजना नुतनीकरण निधीमध्ये उपलब्ध असलेला सर्व निधी जिल्हा देखभाल-दुरुस्ती निधीमध्ये वर्ग करण्याच्या सूचना सर्व संबंधितांना देण्यात आल्या आहेत.

(१३) ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांच्या देखभाल-दुरुस्तीसाठी दिनांक १७-१०-२०१४ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये निर्गमित केलेल्या सुधारित मार्गदर्शक सूचनांना दिनांक १० मार्च, २०१५ रोजी शुद्धीपत्रक निर्गमित करण्यात आले आहे. त्यानुसार दिनांक १७ ऑक्टोबर, २०१४ रोजीच्या शासन निर्णयातून महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणास सूट देण्यात आली असून, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाला देखभाल-दुरुस्ती प्रोत्साहन अनुदानाची रक्कम शासन स्तरावरून थेट वितरीत करण्याचा निर्णय घेण्यात आला आहे.

९. पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागातील शासन निर्णय क्रमांक-ग्रापाधो-२०१९/प्र. क्र. ४९/पापु-०७, दिनांक २१ ऑगस्ट, २०१९ अन्वये राज्यातील राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रम व मुख्यमंत्री ग्रामीण पेयजल कार्यक्रम या कार्यक्रमांतर्गत प्रगतीपथावरील योजनांकरिता सौर उर्जा प्रकल्प राबविणे, त्याकरिता येणारा खर्च हा ज्या कार्यक्रमांतर्गत योजनांना मंजूरी मिळाली आहे, त्या योजनांच्या अंदाज पत्रकात समाविष्ट करण्यात यावा. सदर सौर उर्जा प्रकल्पांची निविदा प्रक्रिया एकत्रितपणे मध्यवर्ती कार्यालयाकडून महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाकडून राबविण्यात यावी.

१०. राज्यात सन २०००-२००१ पासून संत गाडगेबाबा ग्राम स्वच्छता अभियान राबविण्यात येत आहे.

पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, मंत्रालय (आस्थापना)

पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागातील पदांचा आढावा दिनांक ४ सप्टेंबर, २००२ च्या शासन निर्णयान्वये निश्चित केला असून, विभागातील एकूण १६१ पदांना मंजूरी देण्यात आली आहे. त्यानंतर विभागाच्या कामकाजात झालेली वाढ विचारात घेऊन, दिनांक २२ मार्च, २०१२ च्या शासन निर्णयान्वये २५ नवीन पदे निर्माण करण्यात आली आहेत. तसेच जागतिक बँक अर्थसहाय्यित प्रकल्पांतर्गत निर्माण करण्यात आलेली परंतु, विभागाच्या आकृतीबंधामध्ये समाविष्ट नसलेली ३ अस्थायी पदे, दिनांक २३ सप्टेंबर, २०१४ च्या शासन निर्णयान्वये विभागाच्या मंजूर आकृतीबंधात समाविष्ट करण्यास मान्यता देण्यात आली आहे.

२. या विभागाचे प्रमुख अपर मुख्य सचिव हे पद भारतीय प्रशासन सेवेतून भरण्यात येते. या विभागाकरीता १ सह सचिव व ३ उप सचिवांची पदे मंजूर असून, त्यापैकी १ पद भारतीय प्रशासन सेवेतून भरण्यात येते. या व्यतिरिक्त, मुख्य अभियंता तथा विशेष कार्यकारी अधिका-याचे १ पद मंजूर असून हे पद महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणातील मुख्य अभियंता दर्जाच्या अधिका-याची प्रतिनियुक्ती करून भरण्यात येते. विभागात अवर सचिवांची १० पदे, कक्ष अधिकारी गट 'ब' राजपत्रित अधिका-यांची १९ पदे असून त्यांच्या मदतीस सहायक कक्ष अधिकारी, लिपिक-टंकलेखक व अन्य गट-ड संवर्गातील कर्मचारीवृंद आहेत.

३. राज्यातील प्रत्येक नागरिकाला पिण्याचे शुद्ध पाणी उपलब्ध करून देणे व स्वच्छतेविषयी सर्व सोयीसुविधा उपलब्ध करून देणे हे या विभागाचे प्रमुख उद्दिष्ट आहे. या विभागामार्फत जलस्वराज्य टप्पा-२, केंद्र पुरस्कृत राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रम, मुख्यमंत्री ग्रामीण पेयजल कार्यक्रम, शिवकालीन पाणी साठवण योजना, संत गाडगेबाबा नागरी ग्रामीण स्वच्छता अभियान, केंद्र पुरस्कृत स्वच्छ भारत मिशन (ग्रा), महाराष्ट्र जलक्षेत्र सुधार प्रकल्प, जलविज्ञान प्रकल्प, सुजल निर्मल अभियान व जलजीवन मिशन अशा विविध महत्वाकांक्षी योजना राबविल्या जातात. केंद्र शासनाकडून या विभागास उपलब्ध होणा-या अनुदानाचे संनियंत्रण राज्य पाणी व स्वच्छता अभियान यांच्यामार्फत केले जाते.

४. या विभागातील सह सचिव (अर्थसंकल्प) यांच्या अधिपत्याखालील कार्यासनांमार्फत, विभागास केंद्र व राज्य शासनाकडून प्राप्त होणा-या सर्व निर्धीचे नियोजन, वाटप, तसेच नागरी दलित वस्तीविषयक प्रशासकीय बाबी व निधी वितरण, नागरी पाणी पुरवठा व स्वच्छता विषयक बाबी तसेच पाणी टंचाई उपाययोजना इत्यादी बाबी हाताळल्या जातात. उपसचिव (आस्थापना) यांच्या अधिपत्याखालील कार्यासनांमार्फत पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग (खुद्द), मधील अधिकारी/कर्मचारी यांच्या आस्थापनाविषयक व सेवाविषयक बाबी हाताळल्या जातात. तसेच विभागातील लेखा परीक्षण व खर्चमेळाच्या बाबी हाताळल्या जातात.

५. उपसचिव (भाप्रसे) यांच्या अधिपत्याखालील कार्यासनांकडून ग्रामीण स्वच्छतेशी संबंधित धोरणात्मक तसेच निधी वितरण विषयक बाबी, जलस्वराज्य टप्पा-२, पिण्याच्या पाण्याची गुणवत्ता राखण्याविषयी धोरणात्मक बाबी व निधी वितरण विषयक बाबी हाताळल्या जातात. तसेच महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण, भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा व ग्रामीण पाणी पुरवठा विभागातील अधिकारी/कर्मचारी यांच्या आस्थापनाविषयक व सेवाविषयक बाबी हाताळल्या जातात. मुख्य अभियंता तथा विशेष कार्य अधिकारी यांच्या अधिपत्याखालील कार्यासनांमार्फत ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांच्या प्रस्तावांची छाननी करून ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांना प्रशासकीय मान्यता देणे, मुख्यमंत्री ग्रामीण पेयजल कार्यक्रमांतर्गत ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांच्या प्रस्तावांची छाननी करून ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांना प्रशासकीय मान्यता देणे तसेच निधी वितरण विषयक कामे हाताळली जातात.

६. या विभागाच्या अधिपत्याखाली महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण, भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा, जिल्हा परिषदेतील ग्रामीण पाणी पुरवठा व पाणी व स्वच्छता अभियान अशा यंत्रणा कार्यरत आहेत. महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणामार्फत प्रादेशिक पाणी पुरवठा योजनांची कामे करण्यात येतात. भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणेमार्फत भूजलाशी निगडित कामकाज हाताळले जाते व जिल्हा परिषदेतील ग्रामीण पाणी पुरवठा विभागामार्फत जिल्ह्यात कार्यरत असलेल्या पाणी पुरवठा योजनांशी संबंधित कामे हाताळली जातात. तसेच राज्य पाणी व स्वच्छता अभियान मार्फत राज्यामध्ये पाणी पुरवठा व स्वच्छता कार्यक्रमांची परिणामकारक अंमलबजावणी केली जाते.

७. या विभागाच्या अधिपत्याखाली राज्य पाणी व स्वच्छता अभियान ही यंत्रणा कार्यरत आहे. या अभियान मिशन संचालक (भाप्रसे) यांच्यामार्फत जलजीवन मिशन या योजनेशी संबंधित कामे हाताळली जातात.

तक्ता क्र. १

पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग (आस्थापना)

(दोन) वित्तीय आवश्यकता :

(रुपये लाखात)

अ.क्र.	तपशील	प्रत्यक्ष खर्च, २०१९-२०२०				अर्थसंकल्पीय अंदाज, २०२०-२०२१				सुधारित अंदाज, २०२०-२०२१ प्रस्तावित				अर्थसंकल्पीय अंदाज, २०२१-२०२२ प्रस्तावित						
		योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	
(अ) कार्याचे वर्गीकरण-																				
पाणी पुरवठा व स्वच्छता																				
विभाग, आस्थापना.																				
एकूण (अ) स्थूल																				
वजा-कसुली																				
एकूण (अ) निव्वळ																				
(ब) उद्दिष्टवार वर्गीकरण-																				
(१)	०१, वेतन	११०५.१४	...	११०५.१४	१५३६.३७	...	१५३६.३७	१५३६.३७	...	१५३६.३७	१७७४.५५	...	१७७४.५५	१७७४.५५	१२.००	...	१२.००	१७७४.५५	१२.००	
(२)	११, देशांतर्गत प्रवास खर्च	७.०७	...	७.०७	१०.००	...	१०.००	६.००	...	६.००	१२.००	...	१२.००	१२.००	७०.००	...	७०.००	१२.००	७०.००	
(३)	१३, कार्यालयीन खर्च	२८.५०	...	२८.५०	३४.४७	...	३४.४७	३४.४७	...	३४.४७	७०.००	...	७०.००	७०.००	१५.००	...	१५.००	७०.००	१५.००	
(४)	१७, संगणकीकरण खर्च	३.३५	...	३.३५	६.२०	...	६.२०	६.२०	...	६.२०	७.००	...	७.००	७.००	७.००	...	७.००	७.००	७.००	
(५)	२४, पेट्रोल, तेल व वांगण	२.४०	...	२.४०	५.२०	...	५.२०	५.२०	...	५.२०	७.००	...	७.००	७.००	७.००	...	७.००	७.००	७.००	
(६)	(६), इतर खर्च	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
(६)	०३, अतिकालीन भत्ता	...	...	...	०.०१	...	०.०१	...	...	...	०.०१	...	...	...	०.०१	...	...	०.०१	०.०१	
(७)	०६, दूरध्वनी, वीज व	१.२०	...	१.२०	३.००	...	३.००	३.००	...	३.००	५.००	...	५.००	५.००	५.००	...	५.००	५.००	५.००	
पाणी शुल्क																				
(८)	२०, इतर प्रशासकीय खर्च	१.९९	...	१.९९	२.५०	...	२.५०	२.५०	...	२.५०	५.००	...	५.००	५.००	५.००	...	५.००	५.००	५.००	
कंत्राटी सेवा																				
एकूण (ब) स्थूल																				
एकूण (ब) निव्वळ																				
(क) वित्त व्यवस्थेची साधने-																				
प्रधान शीर्ष ३४५१																				
एकूण (क) स्थूल																				
एकूण (क) निव्वळ																				

तक्ता क्रमांक-२

पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागाच्या आस्थापनेवर दिनांक ३१-१२-२०१९ रोजी असलेली

राजपत्रित/अराजपत्रित स्थायी/अस्थायी पदे

अनुक्रमांक	पदाचे नाव	मंजूर वेतन श्रेणी (७ वा वेतन आयोग)	स्थायी पदे	अस्थायी पदे	एकूण पदे
१	२	३	४	५	६
गट-अ राजपत्रित					
१.	प्रधान सचिव	... ..	संवर्ग पद	१	१
२.	मुख्य अभियंता तथा विशेष कार्य अधिकारी	... ..	S-२७ : ११८५००-२१४१००	१	१
३.	सह सचिव/उपसचिव	... ..	S-२७ : ११८५००-२१४१००/ S-२५ : ७८८००-२०९२००	२	३
४.	उपसचिव तथा प्रकल्प संचालक...	... ..	७ वा वेतन आयोग मॅट्रीक-४ लेव्हल-११	...	१
५.	प्रकल्प व्यवस्थापक (प्रकल्प अधिकारी)	... ..	S-२३ : ६७७००-२०८७००	...	१
६.	अवर सचिव	... ..	S-२३ : ६७७००-२०८७००	६	४
७.	वरिष्ठ स्वीय सहायक/लघुलेखक (निवडश्रेणी)...	... ..	S-२३ : ६७७००-२०८७००/ S-१६ : ४४९००-१४२४००	१	१
८.	तांत्रिक अधिकारी	... ..	S-२० : ५६१००-१७७५००	...	१
९.	उप अभियंता	... ..	S-२० : ५६१००-१७७५००	१	३
१०.	क्षमता बांधणी तज्ञ (प्रशिक्षण अधिकारी)	... ..	S-२० : ५६१००-१७७५००	...	१
			(अ) एकूण पदे	१२	२४
गट-ब राजपत्रित					
१.	कक्ष अधिकारी	... ..	S-१७ : ४७६००-१५११००	१२	१९
२.	लेखा अधिकारी	... ..	S-१६ : ४४९००-१४२४००	१	२
३.	सांख्यिकी अधिकारी	... ..	S-१५ : ४१८००-१३२३००	१	२
४.	एमआयएस को-ऑर्डिनेटर	... ..	S-१५ : ४१८००-१३२३००	१	१
			(ब) एकूण पदे	१५	२४
गट-ब अराजपत्रित					
१.	उच्चश्रेणी लघुलेखक	... ..	S-१५ : ४१८००-१३२३००	२	४
२.	निम्नश्रेणी लघुलेखक	... ..	S-१४ : ३८६००-१२२८००	६	१०
३.	सहायक कक्ष अधिकारी/रोख लेखापाल...	... ..	S-१४ : ३८६००-१२२८००	३१	४२
४.	संगणक यंत्रचालक	... ..	S-१४ : ३८६००-१२२८००	...	१
५.	सहायक लेखाधिकारी	... ..	S-१४ : ३८६००-१२२८००	१	१
			गट-ब एकूण पदे	४०	५८
गट-क					
१.	लघुटंकलेखक	... ..	S-८ : २५५००-८११००	१	३
२.	सांख्यिकी सहायक	... ..	S-१० : २९२००-९२३००	१	१
३.	लिपिक-टंकलेखक	... ..	S-६ : १९९००-६३२००	३९	५१
४.	उपलेखापाल	... ..	S-१३ : ३५४००-११२४००	...	१
५.	रोखपाल	... ..	S-६ : १९९००-६३२००	...	१
६.	वाहनचालक-नि-सर्वसा. सहा.	... ..	S-६ : १९९००-६३२००	...	२
७.	वाहनचालक	... ..	S-६ : १९९००-६३२००	१	१
			गट-क एकूण पदे	४२	६०
गट-ड					
१.	हवालदार	... ..	S-३ : १६६००-५२४००	१	१
२.	आवेषक	... ..	S-३ : १६६००-५२४००	१	१
३.	चक्रमुद्रक	... ..	S-३ : १६६००-५२४००	१	१
४.	नाईक	... ..	S-३ : १६६००-५२४००	...	१
५.	शिपाई	... ..	S-१ : १५०००-४७६००	१३	१९
			गट-ड एकूण पदे	१६	२३
			विभागातील एकूण पदे	१२५	१८९

तक्ता क्रमांक-२ (चालू)

पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागांतर्गत सुधारणा सहाय्य व प्रकल्प व्यवस्थापन कक्षासाठी दिनांक ३१-१२-२०१९ पर्यंत मंजूर असलेली राजपत्रित/अराजपत्रित अस्थायी पदे

अनुक्रमांक १	पदाचे नाव २	वेतन श्रेणी (७ वा वेतन आयोग) (रुपये) ३	स्थायी पदे		
			स्थायी पदे ४	अस्थायी पदे ५	एकूण पदे ६
गट-अ राजपत्रित					
१.	उपसचिव तथा प्रकल्प संचालक (सुसंप्रव्यक्त) ...	S-२५ : ७८८००-२०९२००	...	१	१
२.	प्रकल्प व्यवस्थापक (प्रकल्प अधिकारी) ...	S-२३ : ६७७००-२०८७००	...	१	१
३.	तांत्रिक अधिकारी (उप अभियंता)...	S-२० : ५६१००-१७७५००	...	१	१
			एकूण	३	३
गट-ब अराजपत्रित					
१.	उच्च श्रेणी लघुलेखक ...	S-१५ : ४१८००-१३२३००	...	१	१
२.	उपलेखापाल ...	S-१३ : ३५४००-११२४००	...	१	१
			एकूण	२	२
गट-क अराजपत्रित					
१.	लिपिक-टंकलेखक ...	S-६ : १९९००-६३२००	...	१	१
२.	वाहन चालक -नि- सर्वसाधारण सहायक ...	S-६ : १९९००-६३२००	...	२	२
			एकूण	३	३
अराजपत्रित वर्ग-४					
१.	शिपाई ...	S-१ : १५०००-४७६००	...	२	२
			एकूण	२	२
			सु. स. प्र. व्य. कक्ष एकूण पदे	१०	१०

जागतिक बँक अर्थसहाय्यित जलस्वराज्य प्रकल्पांतर्गत निर्माण करण्यात आलेली परंतु, विभागाच्या आकृतीबंधामध्ये समाविष्ट नसलेली खालील २ अस्थायी पदे दिनांक २३ सप्टेंबर, २०१४ च्या शासन निर्णयान्वये विभागाच्या मंजूर आकृतीबंधात समाविष्ट करण्यास मान्यता देण्यात आलेली आहे.

गट-अ राजपत्रित					
१.	अवर सचिव ...	S-२३ : ६७७००-२०८७००	...	१	१
गट-ब अराजपत्रित					
२.	सहायक कक्ष अधिकारी ...	S-१४ : ३८६००-१२२८००	...	१	१
			एकूण	२	२

जल जीवन मिशन

प्रस्तावना :-

सन २००९-२०१० पासून केंद्र शासन पुरस्कृत सुरु असलेल्या राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रमाची जल जीवन मिशनमध्ये समाविष्ट करून पुनर्रचना करण्याचे केंद्र शासनाने ठरविले आहे.

यापूर्वीच्या राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रमाची पुनर्रचना करून सन २०१९ पासून जल जीवन मिशनची सुरुवात करण्यात आली आहे. जल जीवन मिशनबाबत केंद्र शासनाने, दिनांक २५ डिसेंबर, २०१९ रोजी मार्गदर्शक सूचना निर्गमित केल्या आहेत. केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनेस अनुसरून राज्यात जल जीवन मिशन राबविण्याचा निर्णय राज्य मंत्रीमंडळाच्या दिनांक ८ जुलै, २०२० रोजीच्या बैठकीत घेण्यात आला असून त्याआधारे राज्यात जल जीवन मिशन राबविण्याकरिता दिनांक ४ सप्टेंबर, २०२० रोजीच्या शासन निर्णयान्वये मार्गदर्शक सूचना निर्गमित करण्यात आल्या आहेत.

त्यानुसार राज्यातील जल जीवन मिशनच्या अंमलबजावणीकरिता यापूर्वीच्या पाणी व स्वच्छता सहाय्य संस्थेचे विलिनीकरण करून राज्य पाणी व स्वच्छता मिशनची स्थापना करण्यात आली आहे. त्यासोबतच जिल्हास्तरावर जिल्हा पाणी व स्वच्छता मिशन व ग्रामपातळीवर ग्राम पाणी पुरवठा व स्वच्छता समिती असणार आहे. जल जीवन मिशनचे मुख्यालय बेलापूर, नवी मुंबई येथे असून मिशन संचालक हे त्याचे प्रमुख आहेत.

१. उद्दिष्ट :-

ग्रामीण भागातील सर्व कुटुंबांना सन २०२४ पर्यंत "हर घर नल से जल" (FHTC-Functional Household Tap Connection) प्रमाणे पाणी पुरवठा करण्यास शासन कटिबद्ध आहे. सन २०२४ पर्यंत राज्यातील ग्रामीण भागातील प्रत्येक घरात वैयक्तिक नळ जोडणीद्वारे दरडोई किमान ५५ लिटर प्रती दिन, गुणवत्तापूर्ण पाणी पुरवठा करणे हे जल जीवन मिशनचे प्रमुख उद्दिष्ट आहे. यात फक्त योजना पूर्ण करणे एवढाच उद्देश नसून कार्यक्षम पाणी पुरवठ्याची एक शाश्वत सेवा उपलब्ध करणे हा त्यामधील मुख्य गाभा आहे. सदर जल जीवन मिशन योजना ५० : ५० टक्के केंद्र व राज्य हिश्याने राबविण्यात येते.

२. जल जीवन मिशनसाठी संस्थात्मक यंत्रणा :-

जल जीवन मिशनच्या मार्गदर्शक सूचना दिनांक २५ डिसेंबर, २०१९ रोजी केंद्र शासनाने निर्गमित केल्या असून हा एक कालमर्यादित कार्यक्रम आहे. विहित कालावधीत उद्दिष्टपूर्ती करण्याचे लक्ष्य असल्याने यासाठी मजबूत चार स्तरीय संस्थात्मक संरचना तयार करण्यात आली आहे. :-

- (१) राष्ट्रीय स्तरावर राष्ट्रीय जल जीवन मिशन (NJJM)
- (२) राज्य स्तरावर राज्य पाणी व स्वच्छता मिशन (राज्य पाणी व स्वच्छता मिशन)
- (३) जिल्हा स्तरावर जिल्हा पाणी व स्वच्छता मिशन (DWSM)
- (४) ग्राम पातळीवर ग्रामीण पाणी पुरवठा व स्वच्छता समिती (VWSC)

३. कृती आराखडा :-

जल जीवन मिशन अंतर्गत राज्यातील ग्रामीण भागातील प्रत्येक कुटुंबाला पिण्याच्या पाण्याची सुरक्षा (Drinking Water Security) देण्यासाठी प्रत्येक घरात कार्यात्मक नळ जोडणीद्वारे पिण्याच्या पाण्याचा पुरवठा करण्यात येणार आहे. पिण्याच्या पाण्याची गुणवत्ता ही किमान भारतीय दर्जा - BIS १०,५०० अशी असावी असे अपेक्षित केले आहे.

जल जीवन मिशन अंतर्गत प्रत्येक कुटुंबास सन २०२४ पर्यंत घरगुती नळ जोडणीद्वारे पाणी पुरवठा सुविधा उपलब्ध करून द्यावयाची आहे. यानुसार गाव कृती आराखडा (VAP), जिल्हा कृती आराखडा (DAP) व राज्य कृती आराखडा (SAP) तयार करण्यात येतात. सदर कृती आराखड्यामध्ये द्यावयाच्या नियोजित घरगुती नळ जोडण्याचे व त्याकरिता आवश्यक असणा-या निधीचे त्रैमासिक व वार्षिक नियोजन असते. यामध्ये अंमलबजावणी सहाय्य संस्था (ISA), ग्रामीण पाणी पुरवठा विभाग/उपविभाग किंवा महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण यांच्या मततीने सदर कार्यवाही पूर्ण करण्यात येते.

४. जल जीवन मिशन अंतर्गत योजनांची अंमलबजावणी :-

जल जीवन मिशनमध्ये पुढील प्रकारच्या योजनांचा समावेश करावा—

- ४.१ ज्या योजना राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रम (NRDWP) अंतर्गत सुरु आहेत, अशा योजनांची सुधारणात्मक पुनर्जोडणी (Retrofitting) ५५ LPCD प्रमाणे करून कार्यात्मक नळ जोडणी करणे. तसेच गावांमध्ये स्टँड पोस्ट नळ पाणी योजना आहेत, अशा गावांमध्ये स्टँड पोस्टपासून प्रत्येक कुटुंबापर्यंत/घरापर्यंत कार्यात्मक नळजोडणी देण्यासाठी पूर्वीच्या योजनांची सुधारणात्मक पुनर्जोडणी (Retrofitting) करणे.
- ४.२ पूर्ण झालेल्या योजनांच्या बाबतीत ४० LPCD ऐवजी ५५ LPCD पाणी पुरवठा करण्याच्या अनुषंगाने अशा योजनांची सुधारणात्मक पुनर्जोडणी (Retrofitting) करणे.
- ४.३ ज्या गावांमध्ये पिण्यायोग्य मुबलक भूजल (किंवा अन्य पर्यायाद्वारे) उपलब्ध आहे, अशा गावांमध्ये स्वतंत्र योजना घेणे.
- ४.४ ज्या गावांमध्ये मुबलक भूजल (किंवा अन्य पर्यायाद्वारे) पाणीसाठी उपलब्ध आहे, मात्र पाण्याची गुणवत्ता योग्य नाही, अशा गावांमध्ये जल शुद्धीकरणाच्या प्रकल्पासह स्वतंत्र योजना घेणे.
- ४.५ ज्या गावांमध्ये पाण्याचे प्रमाण कमी आहे, अशा गावांसाठी प्रादेशिक/अनेक गाव योजना (Water Grid) घेणे.
- ४.६ आदिवासी भागात नळ पाणी पुरवठा सोय नसलेल्या आदिवासी गावे/वाड्या/पाडे यांना कायमस्वरूपी पाणी पुरवठा करून प्रत्येक घरात कार्यात्मक नळजोडणीद्वारे नळपाणी पुरवठा करणे, जल जीवन मिशनच्या मार्गदर्शक सूचनानुसार शासकीय आश्रमशाळा, अनुदानित आश्रमशाळा, शासकीय वसतिगृहे, अंगणवाडी इत्यादी करिता सदर योजनेतून नळ जोडणी देणे. तसेच एकाकी/आदिवासी वाडी/पाड्याकरिता सौर ऊर्जा आधारित नळ पाणी पुरवठा योजना राबविणे.

(क) मा. पालकमंत्री यांच्या स्तरावरील समिती—

(१)	मा. जिल्हा पालकमंत्री	...	...	: अध्यक्ष
(२)	जिल्ह्यातील मा. मंत्री (सर्व)	...	...	: सदस्य
(३)	जिल्हा मा. खासदार	...	...	: सदस्य
(४)	मा. पालकमंत्री यांनी नेमलेले जिल्ह्यातील ३ मा. आमदार			: सदस्य
(५)	मा. जिल्हा परिषद अध्यक्ष	...	...	: सदस्य
(६)	जिल्हाधिकारी	...	...	: सदस्य
(७)	मुख्य कार्यकारी अधिकारी	...	...	: सदस्य सचिव

७. राज्यस्तरीय समिती :-

जल जीवन मिशनचे जिल्हास्तरीय आराखडे, जिल्हा पाणी व स्वच्छता मिशनच्या मान्यतेनंतर, त्या जिल्ह्याचे मा. पालकमंत्री यांच्या अध्यक्षतेखालील जिल्हास्तरीय समितीसमोर सादर करण्यात येतील. या समितीमध्ये त्या जिल्ह्यांमधील सर्व मंत्री, तसेच मा. पालकमंत्री यांनी नेमलेले ३ आमदार हे सदस्य असतील. या समितीच्या सहमतीनंतर सदर आराखडे हे राज्य स्तरावरील समितीपुढे मान्यतेसाठी ठेवण्यात येतील. राज्यपातळीवर मा. मंत्री (पाणी पुरवठा व स्वच्छता), मा. राज्यमंत्री (पाणी पुरवठा व स्वच्छता), अपर मुख्य सचिव (पाणी पुरवठा व स्वच्छता) व मिशन संचालक, राज्य पाणी व स्वच्छता मिशन यांची समिती (राज्यस्तरीय योजना मंजूरी समितीच्या मान्यतेनंतर) आराखड्यांना अंतिम मान्यता देईल.

८. ग्राम पाणी पुरवठा व स्वच्छता समिती (VWSC) :-

ग्राम पंचायत अधिनियम, १९५९ अंतर्गत स्थापित ग्राम पाणी पुरवठा व स्वच्छता समितीचे पदसिद्ध अध्यक्ष सरपंच असून ग्रामसेवक पदसिद्ध सदस्य सचिव आहेत. ही समिती जल जीवन मिशनच्या मार्गदर्शक सूचनांप्रमाणे कार्यान्वित नळजोडणीद्वारे पाणी पुरवठा करण्यासाठी योजनांचे नियोजन, अंमलबजावणी आणि देखभाल दुरुस्ती करेल. हा या योजनेचा गाभा आहे. याद्वारे गावातील सदस्यांनी पाणी पुरवठा योजनांच्या देखभाल दुरुस्तीची व ती प्रदिर्घ काळापर्यंत चालू राहिल याची जबाबदारी आवश्यक आहे. ग्राम पाणी पुरवठा व्यवस्थापनासाठी ग्रामपंचायत स्तरावर जल जीवन मिशन आणि सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन प्रणाली (PFMS) च्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार बँक खाते असेल आणि जल जीवन मिशन आणि सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन प्रणाली (PFMS) च्या मार्गदर्शक सूचना आणि ग्रामपंचायत लेखा संहितेनुसार त्याचे आर्थिक व्यवहार करण्यात येतील. ही समिती जल जीवन मिशनच्या मार्गदर्शक सूचनांप्रमाणे काम करेल.

ग्राम पाणी पुरवठा समितीची कर्तव्ये व जबाबदा-या ठळक बाबी पुढीलप्रमाणे आहेत :-

- (१) गावातील सर्व कुटुंबांना घरगुती नळ जोडणी देण्याची संपूर्ण जबाबदारी ग्राम पाणी पुरवठा व स्वच्छता समितीची असेल.
- (२) गाव कृती आराखडा तयार करणे, गावातील पाणी पुरवठा योजनांचे नियोजन, रचना, अंमलबजावणी, देखभाल-दुरुस्ती इ. ची जबाबदारी ही ग्राम पाणी पुरवठा व स्वच्छता समितीची असेल.
- (३) राज्य पाणी व स्वच्छता मिशनकडून मध्यवर्ती निविदा प्रक्रियेनुसार निवडण्यात आलेल्या संस्थांकडून/पुरवठादारांकडून बांधकाम सेवा/वस्तू/साहित्य प्राप्त करून घेणे व त्या संस्थेकडून योजना राबवून घेणे.
- (४) त्रयस्थ संस्थेकडून होणा-या योजनेच्या तपासणी व कार्यक्षमता मूल्यांकनाची व्यवस्था करणे.
- (५) योजनांचे सामाजिक लेखापरीक्षण हाती घेणे.
- (६) गावातील पाणी पुरवठा योजनेच्या पायाभूत सुविधांच्या भांडवली किंमतीच्या ५ टक्के किंवा १० टक्के लोकवर्गणी (आर्थिक/श्रमदान स्वरूपात) देण्याबाबत गावक-यांना प्रोत्साहित करणे. पाणीपट्टी आकारणे व वसुली करणे.

वरील ठळक बाबींसह केंद्र शासनाच्या इतर मार्गदर्शक सूचनेप्रमाणे ग्रामीण पाणी पुरवठा व स्वच्छता समिती इतरही कामे करतील.

९. अंमलबजावणी सहाय्य संस्था (ISA) :-

गावातील पाणी पुरवठा व स्वच्छता समितीला सहाय्य करण्यासाठी अंमलबजावणी सहाय्य संस्थांची (Implementation Support Agencies-ISA) महत्वाची भूमिका राहणार आहे. या संस्थेची निवड केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांप्रमाणे राज्य पाणी व स्वच्छता मिशन करेल. ग्रामीण भागात प्रभावीपणे कार्यरत असणा-या ग्रामीण संघटना (VO), महिला बचतगट (SHG), समुदाय आधारित संघटना (CBO), सार्वजनिक विश्वस्त मंडळ (Charitable Trust) किंवा इतर ग्रामीण भागात काम करणा-या पायाभूत संस्था यांना (ISA) अंमलबजावणी सहाय्य संस्था म्हणून निवड करण्यात येईल. राज्य पाणी पुरवठा मिशनचे नियुक्त केलेल्या ISA कडून काम करून घेण्याची जबाबदारी DWSM व SWSM ची आहेत. अंमलबजावणी सहाय्य यंत्रणेच्या (ISA-Implementing Support Agency) सहकार्याने प्रत्येक गावाचा "गाव कृती आराखडा" (VAP) तयार करण्याचे व अंमलबजावणी करण्याचे काम ग्राम पाणी पुरवठा व स्वच्छता समिती करेल.

१०. आर्थिक बाबी :-

या मिशनसाठी केंद्र राज्य हिस्सा ५०:५० याप्रमाणे राहणार आहे. अनुसूचित जाती/जमातीच्या लोकसंख्येप्रमाणे निधी राखीव ठेवण्यात येईल. राज्यामध्ये जल जीवन मिशन राबविण्यासाठी खालीलप्रमाणे एकूण रु. १३,६६८.५० कोटी इतका अंदाजित खर्च अपेक्षित आहे. हे अंदाज ढोबळ मानाने काढण्यात आले असून प्रत्यक्ष योजनेवरील खर्च त्या त्या योजनेच्या प्रशासकीय मान्यतेप्रमाणे खर्च करण्यात येईल.

उपरोक्त रकमेपैकी ५० टक्के हिस्सा व त्याचप्रमाणे प्रतिनियुक्तीवरील पदांच्या वेतन व भत्यांसाठी आवश्यक निधी राज्य शासनाकडून अर्थसंकल्पित करण्यात येतील. सन २०२४ पर्यंत जल जीवन मिशन अंतर्गत देखील राज्याला ५० टक्के वाटा उपलब्ध करून देणे अनिवार्य आहे. त्यामध्ये अनुसूचित जाती विशेष योजना व आदिवासी उपयोजना याकरिता निधीची तरतूद करण्यात येईल. याबाबतचे प्रस्ताव राज्य पाणी व स्वच्छता मिशन राज्य शासनास विहित वेळेत सादर करेल.

एकूण निधीपैकी ५ टक्के निधी सहाय्यकृत बाबींसाठी व २ टक्के निधी पाणी गुणवत्ता व सर्वेक्षण कार्यक्रमासाठी पाणी नमुने प्रयोगशाळांमध्ये तपासणे व इतर अनुषंगिक बाबी राखीव असेल. प्रत्येक राज्याने सन २०२४ पर्यंत प्रत्येक वर्षात देण्यात येणा-या नळजोडण्यांची संख्या व त्या अनुषंगाने येणारा खर्च यांची माहिती असणारा राज्य कृती आराखडा तयार करणे आवश्यक आहे.

राज्य पाणी व स्वच्छता मिशनकडून ग्रामपंचायतीला जल जीवन मिशन अंतर्गत आवश्यकतेप्रमाणे निधीची उपलब्धता करता येईल. यासाठी आमदार/ खासदार (स्थानिक विकास कार्यक्रम) निधी, सीएसआर किंवा इतर सामाजिक संस्थामार्फत निधी उपलब्ध करता येईल. पाणी पुरवठा योजनांकरिता खासदार निधीतून प्राप्त रक्कम केंद्र हिस्सा म्हणून तर आमदार निधीतून प्राप्त रक्कम राज्याचा हिस्सा ग्राह्य धरली जाईल.

११. ग्रामपंचायतींचे १० टक्के सामुदायिक योगदान :-

गावामध्ये नव्याने जल जीवन मिशन अंतर्गत पाणी पुरवठा योजना सुरू करण्यासाठी किमान ८० टक्के कुटुंबांकडून गावातील पायाभूत सुविधा प्रकल्पाच्या एकूण भांडवली खर्चापैकी १० टक्के (डोंगराळ/वन भागामध्ये किमान ५० टक्के व अनुसूचित जाती/जमाती लोकसंख्या असलेल्या क्षेत्रासाठी किमान ५ टक्के) लोकवर्गणी गोळा होणे अनिवार्य आहे. ही वर्गणी जल जीवन मिशनच्या मार्गदर्शक तत्वानुसार रोख रकमेमध्ये किंवा श्रमदानाद्वारे अदा करता येईल. योजना पूर्ण झाल्यानंतर योजना यशस्वीरित्या चालविणे आणि पाणीपट्टी वसूल करून या योजनेची देखभाल दुरुस्ती योग्य रीतीने करणा-या ग्रामपंचायतीस पुढील ५ वर्षांच्या काळात टप्प्याटप्प्याने, जल जीवन मिशनच्या मार्गदर्शक तत्वानुसार, गावांतर्गत पाणी पुरवठा योजनेच्या पायाभूत प्रकल्पाच्या भांडवली खर्चाच्या १० टक्के रक्कम प्रोत्साहनपर मिळेल.

१२. आर्थिक नियोजन व निधी व्यवस्थापन :-

- (१) जल जीवन योजना केंद्र व राज्य हिश्याने खालीलप्रमाणे राबविण्यास शासनाची मान्यता देण्यात येत आहे.
- (२) जल जीवन मिशन अंतर्गत समावेश घटक व उपघटक आणि त्यांचे निधीचे प्रमाण खालीलप्रमाणे आहे.

अनु- क्रमांक	घटक	केंद्र : राज्य निधीचे प्रमाण	वापर
(अ)	व्याप्ती (Coverage) म्हणजे हर घर नल से जल याबाबत पायाभूत सुविधांसाठी (ग्रामीण कुटुंबांना कार्यरत घरगुती नळजोडणी देण्याच्या दृष्टीने).	५० : ५०	घरगुती नळजोडणी देण्याच्या दृष्टीने करण्यात येणा-या पाणी पुरवठा योजनांचे बांधकाम.
	सहाय्यकृत बाबी (Support Activities)	६० : ४०	माहिती, शिक्षण व संवाद, मनुष्यबळ विकास, प्रशिक्षण व कौशल्य विकास, माहिती केंद्र, त्रयस्थ तपासणी यंत्रणा, संसाधन केंद्र, स्थानिक समुदाय एकत्रिकरण, कार्यशाळा, आढावा बैठक, अभ्यास दौरा, (IMIS) संबंधित सुविधा.
	पाणी गुणवत्ता संनियंत्रण आणि सर्वेक्षण कार्यक्रम (WQM and S).	६० : ४०	पाणी नमुने तपासणी, प्रयोगशाळा इत्यादी च्या अनुषंगिक बाबी.
(ब)	पाणी गुणवत्ता उपमिशन (NWQSM)	५० : ५०	फ्लोराईडबाधित गावे/वाड्यांच्या पाणी पुरवठा योजनांचे बांधकाम.
(क)	प्रतिनियुक्तीवरील अधिकारी/कर्मचारी यांचे वेतन	० : १००	राज्य हिस्सा.

गावांतर्गत कामांसाठी योजनेसाठी लोकवर्गणी घेण्यात येऊन सदर लोकवर्गणी रोख रक्कम किंवा वस्तू किंवा श्रमदान या स्वरूपात घ्यावयाची आहे. यासाठी ग्रामपंचायत/ग्राम पाणी पुरवठा व स्वच्छता समितीचे अध्यक्ष व सचिव यांनी संयुक्तिकरित्या स्वतंत्र बँक खाते उघडण्यात यावे.

- (३) तसेच योजनेसाठी प्राप्त लोकवर्गणी व देखभाल दुरुस्तीसाठी केलेली पाणीपट्टी वसुली याबाबत स्वतंत्रपणे नोंदवही (Ledgers) ठेवण्यात यावी.
- (४) योजनेचे व्यवस्थापन संपूर्णपणे सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन प्रणालीवर करण्यात येते.
- (५) पाणी पुरवठा योजना पूर्ण झाल्यानंतर व परीक्षण पूर्ण झाल्यावर खर्चाचे वित्तीय लेखापरीक्षण, करून योजना ग्रामपंचायतीस हस्तांतरण करण्यात येते.
- (६) ग्राम पाणी पुरवठा व स्वच्छता समिती कार्यान्वित नळजोडणीद्वारे पाणी पुरवठा करण्यासाठी योजनांचे नियोजन, अंमलबजावणी आणि देखभाल दुरुस्ती करेल. हा या योजनेचा गाभा आहे. याद्वारे गावातील सदस्यांनी पाणी पुरवठा योजनांच्या देखभाल दुरुस्तीची व ती प्रदिर्घ काळपर्यंत चालू राहिल याची जबाबदारी घेणे आवश्यक आहे.

ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रम

१. फ्लॅगशिप योजना :-

फ्लॅगशिप योजना ही केंद्र शासनामार्फत राबविण्यात येत असून त्या अंतर्गत महाराष्ट्र राज्याच्या १६ योजनांचा समावेश करण्यात आलेला आहे. त्यामध्ये या विभागाच्या खालील दोन योजनांचा समावेश आहे.

१. **राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रम** : सन २००९-२०१० पासून केंद्र शासन पुरस्कृत सुरु असलेला "राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रम" जल जीवन मिशनमध्ये समाविष्ट करून, पुनर्रचना करण्याचे केंद्र शासनाने ठरविले आहे. यानुसार ग्रामीण भागातील सर्व कुटुंबांना सन २०२४ पर्यंत "हर घर जल" (FHTC – Functional Household Tap Connection) प्रमाणे पाणी पुरवठा करण्यास शासन कटिबद्ध आहे. सन २०२४ पर्यंत राज्यातील ग्रामीण भागातील प्रत्येक घरात वैयक्तिक नळ जोडणीद्वारे दरडोई किमान ५५ लिटर प्रती दिन, गुणवत्तापूर्ण पाणी पुरवठा करणे हे जल जीवन मिशनचे प्रमुख उद्दिष्ट आहे.

या अंतर्गत प्रत्येक व्यक्तीस, स्वयंपाकासाठी आणि घरगुती वापरासाठी शुध्द व पुरेसा आणि शश्वत पाणी पुरवठा सर्वकाळ आणि सर्व परिस्थितीत सोयीच्या ठिकाणी उपलब्ध करून देणे हे उद्दिष्ट आहे. या फक्त योजना पूर्ण करणे एवढाच उद्देश नसून कार्यक्षम पाणी पुरवठ्याची एक शाश्वत सेवा उपलब्ध करणे हा त्यामधील प्रमुख गाभा आहे. केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार जल जीवन मिशनची राज्यात अंमलबजावणी करणे आणि मिशन अधिकाधिक परिणामकारक होण्याकरिता सध्या अस्तित्वातील अंमलबजावणीसाठीच्या प्रचलित कार्यपध्दती व निकषांमध्ये सुधारणा करण्याबाबत शासन निर्णय क्र. जिजीमि २०१९/प्र.क्र. १३८/पापु-१० (०७), दिनांक ४ सप्टेंबर २०२० अन्वये निर्णय घेण्यात आला आहे. विहित कालावधीत उद्दिष्टपूर्ती करण्याचे लक्ष्य असल्याने यासाठी मजबूत चार स्तरीय संस्थात्मक संरचना तयार करण्यात आली आहे, ती अशी—

- (१) राष्ट्रीय स्तरावर "राष्ट्रीय जल जीवन मिशन" (NJJM)
- (२) राज्य स्तरावर राज्य पाणी व स्वच्छता मिशन (SWSM)
- (३) जिल्हा स्तरावर जिल्हा पाणी व स्वच्छता मिशन (DWSM)
- (४) ग्राम पातळीवर ग्रामीण पाणी पुरवठा व स्वच्छता समिती (VWSC)

स्वच्छ भारत मिशन (ग्रामीण) :

केंद्र शासनाच्या सुधारित मार्गदर्शक तत्वानुसार केंद्र पुरस्कृत ग्रामीण स्वच्छता कार्यक्रम सन २०००-२००१ पासून राबविण्याचा राज्य शासनाने निर्णय घेतला आहे. दिनांक १ एप्रिल २०१२ पासून या कार्यक्रमाचे निर्मल भारत मिशन (ग्रामीण) व त्यानंतर दिनांक २ ऑक्टोबर २०१४ पासून स्वच्छ भारत मिशन (ग्रामीण) असे पुनर्नामांकन करण्यात आले आहे. दिनांक १८ एप्रिल २०१८ रोजी राज्यातील सर्व ३४ जिल्हे, ३५१ पंचायत समित्या व २७,६६७ ग्रामपंचायती हगणदारी मुक्त झाल्याबाबत घोषणा करण्यात आली आहे. केंद्र शासनाने जुलै २०२० मध्ये स्वच्छ भारत मिशन टप्पा -२ च्या (सन २०२०-२०२१ ते २०२४-२०२५) मार्गदर्शक सूचना निर्गमित केल्या आहेत. त्यानुसार संपूर्ण ग्रामीण स्वच्छता व शाश्वत स्वच्छता टिकविण्याच्या अनुषंगाने स्वच्छ भारत मिशन (ग्रामीण) दुस-या टप्प्यांतर्गत ग्रामीण भागातील घनकचरा व सांडपाणी व्यवस्थापनेचे नियोजन करण्यात येत आहे.

२. ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रमाचे स्वरूप :-

- २.१ राज्यात एकूण १००४८८ गावे/वाड्या आहेत. सन २०११ च्या जनगणनेनुसार राज्यातील एकूण ११.२३ कोटी लोकसंख्येपैकी ग्रामीण लोकसंख्या ६.६१४ कोटी म्हणजेच ५५ टक्के आहे. राज्याचा १/३ भाग पर्जन्यछायेत येतो. परंतु याच भागात जास्त पाणी लागणारी पिके घेतली जातात. कोकण प्रदेश हा अति पावसाचा प्रदेश आहे. परंतु उतार व सच्छिद्र खडकामुळे पाण्याची साठवणूक होऊ शकत नाही. तसेच या भागात भरपूर व उथळ भूगर्भ साठे आहेत. सदर भाग नैसर्गिक, रासायनिक प्रदूषणग्रस्त आहे.
- २.२ पाणी ही मूलभूत गरज असल्याने, केंद्र शासनाने व राज्य शासनाने ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रमास प्रथम प्राधान्य दिलेले आहे.
- २.३ साध्या विहिरी, विंघण विहिरी, लघु पाणी पुरवठा योजना, नळ पाणी पुरवठा योजना, अशा उपाययोजनांद्वारे ग्रामीण भागात पिण्याचे पाणी उपलब्ध करण्यात आले आहे. तथापि, प्रत्येक गावात पाणी पुरवठा योजना असूनही वाढती लोकसंख्या, प्रत्येक वर्षी पडणारा अपुरा पाऊस, शेतीसाठी भूगर्भातील व भूपृष्ठावरील पाण्याचा अनिर्बंध वापर, तसेच पिण्याच्या पाण्याचे स्रोत अनेक कारणांमुळे दूषित होवू लागल्याने, पिण्याच्या पाण्याच्या उपलब्धतेत घट झाली. यामुळे, पिण्यासाठी पुरेसे पाणी पुरविण्याबरोबरच ते शुध्द स्वरूपात पुरविण्यालाही प्राधान्य देण्यात आले आहे. पावसाळ्यानंतर पिण्याच्या पाण्याची टंचाई भासणा-या गावांना पाणी पुरवठा करण्यासाठी विशेष उपाययोजना घेण्यात येतात. त्याचप्रमाणे दूषित पाणी पुरवठा असलेल्या भागाला शुध्द पाणी पुरवठा करण्यासाठी उपाययोजना करण्यात येतात.
- २.४ सुधारित धोरणानुसार आता हा कार्यक्रम मागणी आधारित व समूहसहभाग या तत्वानुसार राबविण्यात येत आहे. ग्रामीण भागातील जनतेला दरडोई दरदिवशी ४० लिटर या प्रमाणात शुध्द स्वरूपात पिण्याचे पाणी या कार्यक्रमाद्वारे उपलब्ध केले जाते. नवीन पाणी पुरवठा योजना घेताना त्यामध्ये १०० टक्के घरगुती नळ जोडण्यांचा समावेश अनिवार्य करण्यात आला आहे.
- २.५ राज्यामध्ये ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांच्या प्रभावी कार्यान्वयनासाठी राज्यातील सर्व प्रादेशिक व स्वतंत्र ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांद्वारे पुरविण्यात येणा-या पाण्याचे वापरानुसार मोल अदा करण्याची संकल्पना प्रत्यक्षात आणण्यासाठी सर्व घरगुती व बिगर घरगुती नळ जोडणी धारकांसाठी मीटर पद्धती लागू करण्यात आली आहे.

३. ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रमाचे धोरण :-

- ३.१ राज्य शासनाने ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रमासंबंधात सन २०००-२००१ पासून सुधारित धोरण राबविण्यास सुरुवात केली. त्यापूर्वी पुरवठा आधारित धोरणात कार्यक्रम लोकाभिमुख नव्हता. त्यामुळे कार्यक्रम अपेक्षेप्रमाणे यशस्वी होऊ शकला नाही. मागील धोरणातील त्रुटी विचारात घेऊन त्यात आवश्यक सुधारणा करून केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार सुधारित धोरण आता राज्यात राबविले जात आहे.
- ३.२ सुधारित धोरणानुसार हा कार्यक्रम मागणी आधारित व समूहसहभाग या तत्त्वानुसार राबविला जात आहे. या धोरणानुसार योजना निश्चितीपासून ते योजनेच्या अंमलबजावणीच्या प्रत्येक टप्प्यात व व्यवस्थापनात लोकांचा सक्रीय सहभाग ग्रामसभेद्वारे अनिवार्य केला असून योजनेच्या भांडवली खर्चाचा १० टक्के भाग लाभार्थ्यांची लोकवर्गणी म्हणून खर्च होते. परंतु, ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांची किंमत पाहता, योजनेची लोकवर्गणी भरणे ग्रामस्थांना/स्थानिक स्वराज्य संस्थांना अवघड होऊ लागले आहे. ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांसाठी आकारली जाणारी लोकवर्गणी जमा करण्यामध्ये खूप अडचणी येत असल्याचे शासनाचे निदर्शनास आले. राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रमांतर्गत महाराष्ट्र राज्याकरीता मंजूर निधी व गत काही वर्षातील मंजूर ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांचा आढावा घेण्यात आला असता असे निदर्शनास आले आहे की, गत तीन वर्षांपेक्षा अधिक कालावधीतील रखडलेल्या योजनांपैकी बहुतांश योजना लोकवर्गणी अभावी व लोकवर्गणीशी निगडित असलेल्या ग्रामीण पाणी पुरवठा व स्वच्छता समितीच्या प्रश्नांमुळे रखडलेल्या आहेत. लोकवर्गणीच्या अटीमुळे योजना राबविण्यास विलंब होत असून केंद्र शासनाकडून प्राप्त होणारा निधी पर्याप्त प्रमाणात खर्च होवू शकत नाही. त्यामुळे केंद्र व राज्य शासनाचा प्राप्त झालेला निधी मोठ्या प्रमाणावर अखर्चित राहत आहे. या बाबींचा विचार करून मंत्रीमंडळाच्या मान्यतेने दि. ९ जुलै २०१४ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांसाठी आकारण्यात येत असलेली लोकवर्गणी पुर्णतः रद्द करण्यात आली आहे. तथापि, यापूर्वी ज्या ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांकरीता पूर्णतः अथवा अंशतः लोकवर्गणीची रक्कम जमा केलेली असेल अशी लोकवर्गणीची रक्कम संबंधित स्थानिक स्वराज्य संस्थेस अथवा अंमलबजावणी यंत्रणेस परत केली जाणार नाही व अशा पाणी पुरवठा योजनांमधील उर्वरित लोकवर्गणीची रक्कम योजनांच्या किंमतीमध्ये समाविष्ट करण्यात येईल, अशी तरतूद शासन निर्णयात करण्यात आलेली आहे.
- ३.३ **पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागाच्या, शासन निर्णय क्रमांक जजीमि-२०१९/प्र.क्र. १३८/पापु-१०(०७), दिनांक ४ सप्टेंबर २०२० अन्वये जल जीवन मिशन अभियानांतर्गत निर्गमित केलेल्या मार्गदर्शक सूचनांमधील प्रमुख तरतुदी पुढीलप्रमाणे आहेत :-**
- ३.३.१ ज्या योजना राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रम (NRDWP) अंतर्गत सुरु आहेत, अशा योजनांची सुधारणात्मक पुनर्जोडणी (Retrofitting) किमान ५५ LPCD प्रमाणे करून कार्यात्मक घरगुती नळ जोडणी करणे, तसेच ज्या गावांमध्ये स्टॅंड पोस्ट नळ पाणी पुरवठा योजना आहेत, अशा गावांमध्ये स्टॅंड पोस्टपासून प्रत्येक कुटुंबापर्यंत/घरापर्यंत घरगुती कार्यात्मक घरगुती नळ जोडणी देण्यासाठी पूर्वीच्या योजनांची सुधारणात्मक पुनर्जोडणी (Retrofitting) करणे.
- ३.३.२ पूर्ण झालेल्या योजनांच्या बाबतील ४० LPCD ऐवजी किमान ५५ LPCD पाणी पुरवठा करण्याच्या अनुषंगाने अशा योजनांची सुधारणात्मक पुनर्जोडणी (Retrofitting) करणे.
- ३.३.३ ज्या गावांमध्ये पिण्यायोग्य मुबलक भूजल (किंवा अन्य पर्यायाद्वारे) उपलब्ध आहे, अशा गावांमध्ये स्वतंत्र योजना घेणे.
- ३.३.४ ज्या गावांमध्ये मुबलक भूजल (किंवा अन्य पर्यायाद्वारे) पाणीसाठी उपलब्ध आहे, मात्र पाण्याची गुणवत्ता योग्य नाही, अशा गावांमध्ये जल शुध्दीकरणाच्या प्रकल्पासह स्वतंत्रा योजना घेणे.
- ३.३.५ ज्या गावांमध्ये पाण्याचे प्रमाण कमी आहे, अशा गावांसाठी प्रादेशिक/अनेक गाव योजना (Water Grid) घेणे.
- ३.३.६ आदिवासी भागात नळ पाणी पुरवठा सोय नसलेल्या आदिवासी गावे/वाड्या/पाडे यांना कायमस्वरूपी पाणी पुरवठा करून प्रत्येक घरात कार्यात्मक नळजोडणीद्वारे पाणी पुरवठा करणे, जल जीवन मिशनच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार शासकीय आश्रमशाळा, अनुदानित आश्रमशाळा, शासकीय वसतिगृहे, अंगणवाडी इत्यादी करिता सदर योजनेतून नळ जोडणी देणे. तसेच एकाकी/आदिवासी वाडी/पाड्यांकरिता सौर ऊर्जा आधारित नळ पाणी पुरवठा योजना राबविणे.
- ३.३.७ दलित वस्तीमधील सर्व घरांना कार्यात्मक नळ जोडणीद्वारे पाणी पुरवठा देणे व योजनेच्या लाभार्थ्यांची स्वतंत्र माहिती ठेवणे.
- ३.४ **ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांचा वार्षिक कृती आराखडा तयार करताना खालीलप्रमाणे गावांना प्राधान्य देण्यात येते.**
- ३.४.१ योजना मंजूर करताना मागील तीन वर्षात टॅकर्सद्वारे पाणी पुरवठा केलेल्या गावांना प्राधान्य देणे.
- ३.४.२ १०० टक्के हागणदारी मुक्त झालेली गावे.
- ३.४.३ ४० लिटर प्रती दिन पेक्षा कमी पाणी पुरवठा होत असलेली गावे.
- ३.४.४ १० लिटर प्रती दिन पेक्षा कमी पाणी पुरवठा होत असलेल्या गावांना कृती आराखड्यात सर्वोच्च प्राधान्य देणे.
- ३.४.५ ज्या गावांमध्ये पाणी पुरवठा योजना नाहीत अशा गावांचा कृती आराखड्यात समावेश करणे.
- ३.४.६ अस्तित्वातील पाणी पुरवठा योजना वाढत्या लोकसंख्येमुळे अपुरी पडत असलेली गावे.
- ३.४.७ ज्या गावांमधील अस्तित्वातील पाणी पुरवठा योजना कालबाह्य झालेल्या आहेत, अशा गावांचा कृती आराखड्यात समावेश करणे.

३.५ महाराष्ट्र राज्यात राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रमाची अंमलबजावणी करतांना राज्य शासनामार्फत घेण्यात आलेल्या काही महत्वाच्या धोरणात्मक निर्णयांची तपशीलवार माहिती खालीलप्रमाणे आहे :-

३.५.१ ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांच्या दरडोई खर्चाच्या निकषात वाढ :-

पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागाच्या, शासन निर्णय, क्रमांक ग्रापाधो-१०९५/प्र.क्र. ११२४/पापु-०७, दि. १८ मे १९९६ अन्वये ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रमांतर्गत दरडोई दरदिवशी ५५ लिटर क्षमतेने पाणी पुरवठा करण्यासाठी दरडोई खर्चाचे निकष निश्चित करण्यात आले होते. दरम्यानच्या काळात केंद्र शासनाने दरडोई दरदिवशी ५५ लिटरऐवजी ४० लिटर हे स्विकारलेले धोरण, सन १९९६ ते २०१३ या कालावधीत पाणी पुरवठा योजनांच्या साहित्याच्या किंमतीमध्ये झालेली वाढ, अनेक जिल्हा परिषदा व लोक प्रतिनिधीकडून दरडोई खर्चाच्या निकषात वाढ करण्याची होत असलेली मागणी या बाबी विचारात घेवून मंत्रीमंडळाच्या मान्यतेने शासन निर्णय, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, क्रमांक ग्रापाधो-१२१८/प्र.क्र. ५२/पापु-०७, दिनांक ९ ऑक्टोबर २०१३ अन्वये ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांच्या दरडोई खर्चाच्या निकषात पुढीलप्रमाणे वाढ करण्यात आलेली आहे.

क्षेत्र	दि. १८ मे १९९६ च्या शासन निर्णयाप्रमाणे दरडोई खर्चाची मर्यादा	दरडोई खर्चाचे सुधारित दर		
		४० लिटर दरडोई दरदिवशी (दि. १८ मे १९९६ च्या शासन निर्णयातील दरात ३० टक्के वाढ करून अथवा दि. १३ ऑगस्ट २०१२ च्या शासन निर्णयातील बिगर पाणी गुणवत्ता बाधित गावांप्रमाणे)	५५ लिटर दरडोई दरदिवशी (सन १९९६ चे दर × १.५)	७० लिटर दरडोई दरदिवशी (५५ LPCD च्या दरात १० टक्के वाढ करून)
कोकण वगळता राज्याच्या इतर भागासाठी—				
१. निर्देशित डोंगरी भाग	२१२०	२७५६	३१८०	३४९८
२. ३० मीटर पेक्षा जास्त Static lift असलेल्या नळ योजना	१७९०	२३२७	२६८५	२९५३
३. ३० मीटर पर्यंत Static lift असलेल्या नळ योजना	१३९०	१८०७	२०८५	२२९३
कोकण क्षेत्रासाठी—				
१. निर्देशित डोंगरी भाग	२३३०	३०२९	३४९५	३८४४
२. ३० मीटर पेक्षा जास्त Static lift असलेल्या नळ योजना	१९७०	२५६१	२९५५	३२५०
३. ३० मीटर पर्यंत Static lift असलेल्या नळ योजना	१५३०	१९८९	२२९५	२५२४

कोकण वगळता राज्याच्या इतर भागासाठी—

१. निर्देशित डोंगरी भाग	२१२०	२७५६	३१८०	३४९८
२. ३० मीटर पेक्षा जास्त Static lift असलेल्या नळ योजना	१७९०	२३२७	२६८५	२९५३
३. ३० मीटर पर्यंत Static lift असलेल्या नळ योजना	१३९०	१८०७	२०८५	२२९३

कोकण क्षेत्रासाठी—

१. निर्देशित डोंगरी भाग	२३३०	३०२९	३४९५	३८४४
२. ३० मीटर पेक्षा जास्त Static lift असलेल्या नळ योजना	१९७०	२५६१	२९५५	३२५०
३. ३० मीटर पर्यंत Static lift असलेल्या नळ योजना	१५३०	१९८९	२२९५	२५२४

उपरोक्त दरडोई खर्चाच्या निकषात बसणा-या पाणी पुरवठा योजनांना संबंधित सक्षम प्राधिका-यांमार्फत मान्यता देण्यात येते. जास्तीत जास्त योजना विभागस्तरावर निकाली निघाव्यात, यासाठी विहित निकषाच्या १०० टक्केपर्यंत जास्त दरडोई खर्च असलेल्या योजनांना पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागामार्फत शासनस्तरावरून मान्यता देण्यात येते. उपरोक्त विहित निकषाच्या १०० टक्केहून अधिक दरडोई खर्च असणा-या योजनांच्या प्रस्तावांना मान्यता देण्यासाठी मा. मंत्री (पाणी पुरवठा व स्वच्छता) यांच्या अध्यक्षतेखाली उच्चस्तरीय समितीची स्थापना करण्यात आली आहे.

पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागाच्या, शासन शुद्धीपत्रक क्रमांक ग्रापाधो-१११४/प्र.क्र. ८१/पापु-०७, दिनांक २७ मार्च, २०१५ अन्वये विहित दरडोई खर्चाच्या अधिक दरडोई खर्च असणा-या पाणी पुरवठा योजनांच्या मान्यतेच्या तरतुदींमध्ये बदल करण्यात आला असून, विहित दरडोई खर्चाच्या निकषाच्या ५० टक्के पर्यंत अधिक दरडोई खर्च असणा-या योजनांना मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांच्या स्तरावरून तर विहित निकषाच्या अधिक ५० ते १०० टक्के पर्यंतच्या दरडोई खर्चाच्या योजनांना शासन स्तरावरून मान्यता देण्याचे निश्चित केले आहे.

३.५.२ राज्यातील ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांसाठी हागणदारी मुक्तीचे सुधारित धोरण :-

राज्यातील ग्रामीण भागामध्ये उघड्यावर शौचास बसण्याच्या सामान्य जनतेच्या सवयीमध्ये जाणीवपूर्वक बदल व्हावा, गावांमध्ये स्वच्छ व आरोग्यदायी वातावरण निर्माण व्हावे व त्याहीपेक्षा स्त्रियांचा सन्मान राखला जावा, यादृष्टीने पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागाच्या, शासन निर्णय, क्रमांक ग्रापापु-१००५/प्र.क्र. ७४ (२)/पापु-०७, दिनांक २ मे २००५ अन्वये राज्यात ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांसाठी हागणदारी मुक्तीचे धोरण स्विकारण्यात आले आहे. पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागाच्या, शासन निर्णय, क्रमांक ग्रापायो-११०९/प्र.क्र. १५६/पापु-०७, दिनांक १७ मार्च २०१० अन्वये ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांसाठी प्रस्ताव तयार करतांना संबंधित गाव ६० टक्के हागणदारी मुक्त असणे व प्रगतीपथावरील योजनांना शासन हिश्याचा दुसरा हप्ता वितरीत करतांना संबंधित गाव १०० टक्के हागणदारी मुक्त असणे या दोन अटी विहित करण्यात आलेल्या आहेत. मात्र या अटीची काही भागात पूर्तता होत नसल्याने ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीवर विपरीत परिणाम होत असून, योजनांकरिता निधी वितरीत करण्यास व योजना विहित कालावधीत पूर्ण होण्यास अडचणी निर्माण होत आहेत. जनगणना २०११ व पायाभूत सर्वेक्षणामध्ये निदर्शनास आलेल्या माहितीवरून ग्रामीण भागामध्ये वैयक्तिक शौचालय बांधकामाबाबत उदासिनता असल्याचे दिसून येत आहे. त्यामुळे वैयक्तिक शौचालय बांधकाम व वापरात अधिक गती देणेही आवश्यक आहे. या सर्व बाबींचा विचार करता ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांकरिता विहित केलेली हागणदारी मुक्तीची अट पूर्णपणे काढून टाकणे संयुक्तिक ठरणार नाही. यासाठी संतुलित दृष्टिकोण स्विकारून राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रमांतर्गत राज्यातील ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांसाठी हागणदारी मुक्तीच्या धोरणात पाणी पुरवठा व स्वच्छता

विभागाच्या, शासन निर्णय, क्रमांक ग्रापाधो-१११३/प्र.क्र. १५६/पापु-०७, दिनांक २२ जानेवारी, २०१४ अन्वये खालीलप्रमाणे सुधारणा करण्यात आलेली आहे.

अ. क्र.	बाब	निधी वितरित करण्यासाठी हागणदारी मुक्तीची सुधारित अट
१.	योजनेचा प्रस्ताव तयार करतांना	... संबंधित गावाने सन २०१२ मध्ये निर्मल भारत अभियानांतर्गत झालेल्या पायाभूत सर्वेक्षणानुसार (Baseline Survey) शौचालय असलेल्या कुटुंब संख्येमध्ये २५ टक्के वाढ करणे अथवा एकूण कुटुंब संख्येच्या ६० टक्के हागणदारी मुक्त असणे यापैकी जी कमी असेल ती.
२.	योजनेस शासन निधीचा पहिला हप्ता वितरीत करतांना	... योजनेचा प्रस्ताव तयार करण्यासाठी वर नमूद केलेल्या अटीच्या अधीन राहून पहिला हप्ता वितरीत करण्यात यावा.
३.	योजनेस शासन निधीचा दुसरा हप्ता वितरीत करतांना	... संबंधित गावाने सन २०१२ मध्ये निर्मल भारत अभियानांतर्गत झालेल्या पायाभूत सर्वेक्षणानुसार (Baseline Survey) शौचालय असलेल्या कुटुंब संख्येमध्ये ५० टक्के वाढ करणे अथवा एकूण कुटुंब संख्येच्या ७० टक्के हागणदारी मुक्त असणे यापैकी जी कमी असेल ती.
४.	योजनेस शासन निधीचा तिसरा हप्ता वितरीत करतांना	... संबंधित गावाने सन २०१२ मध्ये निर्मल भारत अभियानांतर्गत झालेल्या पायाभूत सर्वेक्षणानुसार (Baseline Survey) शौचालय असलेल्या कुटुंब संख्येमध्ये ७५ टक्के वाढ करणे अथवा एकूण कुटुंब संख्येच्या ८० टक्के हागणदारी मुक्त असणे यापैकी जी कमी असेल ती.
५.	योजनेस शासनाचा अंतिम १० टक्के निधी वितरीत करतांना	... संबंधित गावाने सन २०१२ मध्ये निर्मल भारत अभियानांतर्गत झालेल्या पायाभूत सर्वेक्षणानुसार (Baseline Survey) शौचालय असलेल्या कुटुंब संख्येमध्ये १०० टक्के वाढ करणे अथवा एकूण कुटुंब संख्येच्या ९० टक्के हागणदारी मुक्त असणे यापैकी जी कमी असेल ती.

३.५.३ राज्यातील शहरालगतच्या ग्रामपंचायती/वाड्या/वस्त्यांमध्ये ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांची अंमलबजावणी करण्यासाठी मार्गदर्शक सूचना :-

राज्यातील महानगरे वा शहरांच्या लगत असणा-या ग्राम पंचायती/वाड्या/वस्त्यांचा भाग हा ग्रामीण भागच असल्याने या ग्रामीण भागामध्ये देखील राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रमाची अंमलबजावणी करण्यात येते. तथापि, शहरे/महानगरे यांच्या लगत असणा-या ग्रामीण भागात मलनिःसारण योजना अस्तित्वात नसल्याने, राज्य शासनावर येत असलेला अधिकचा आर्थिक भार तसेच लगतच्या शहरी निकषानुसार योजना राबविण्याची संबंधित ग्रामपंचायत/वाडी/वस्तीची नसलेली आर्थिक व तांत्रिक कुवत या बाबींचा विचार करून राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रमांतर्गत शहरालगतच्या ग्रामपंचायती/वाड्या/वस्त्यांमध्ये ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांची अंमलबजावणी करण्यासाठी खालीलप्रमाणे मार्गदर्शक सूचना पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागाच्या, शासन निर्णय क्रमांक निशयो-१४१३/प्र.क्र. ८८/पापु-०७, दिनांक ११ सप्टेंबर, २०१४ अन्वये निर्गमित करण्यात आलेल्या आहेत.

- (१) राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रमांतर्गत शहरालगतच्या ग्रामपंचायती/वाड्या/वस्त्यांमध्ये दरडोई दर दिवशी अधिकतम ७० लिटरपर्यंतच्या सुधारित/नवीन पाणी पुरवठा योजनांची अंमलबजावणी करता येईल.
- (२) शहरालगतच्या ग्रामपंचायती/वाड्या/वस्त्या नगरपालिकेच्या/महानगरपालिकेच्या सीमारेषेपासून १० किलोमीटरच्या परिघातील असणे आवश्यक आहे.
- (३) शहरालगतच्या ग्रामपंचायती/वाड्या/वस्त्या ह्या पाणी पुरवठ्याच्या दृष्टीकोनातून निश्चित करण्यासाठी तसेच त्यांचा प्राधान्यक्रम ठरविण्यासाठी जिल्हाधिकारी यांच्या अध्यक्षतेखालील समिती रद्द करून मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांच्या अध्यक्षतेखाली खालीलप्रमाणे समितीची रचना करण्यात आली आहे.

(अ) मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद	अध्यक्ष
(ब) संबंधित उपायुक्त, महानगरपालिका/मुख्याधिकारी, नगर परिषद	सदस्य
(क) उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी, पाणी व स्वच्छता/ग्रामपंचायत	सदस्य
(ड) सहायक/उपसंचालक (नगर रचना)	सदस्य
(इ) कार्यकारी अभियंता, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण	सदस्य
(ई) वरिष्ठ भूवैज्ञानिक, भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा	सदस्य
(उ) संबंधित कार्यकारी अभियंता, ग्रा. पा. पु., जिल्हा परिषद	सदस्य/सचिव
- (४) सदर शासन निर्णयान्वये मंजूर केल्या जाणा-या सर्व ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांसाठी खालीलप्रमाणे सर्विस लेवल बेंच मार्क पूर्ण करणे बंधनकारक केले आहे.

अ. क्र.	प्रस्तावित निर्देशक (Proposed Indicators)	बेंचमार्क
१	२	३
१.	वैयक्तिक नळ जोडण्यांची व्याप्ती (Coverage of Connections)	१०० टक्के
२.	प्रति व्यक्ती प्रतिदिन पाणी पुरवठा (Per Capita Water Supply)	योजनेच्या मंजूर प्रकल्प अहवालाप्रमाणे
३.	पाणी वाटपाच्या मीटरचा विस्तार (Extent of metering of water connections)	१०० टक्के (मीटरची किंमत प्रकल्प अहवालामध्ये समाविष्ट केली जाणार नाही. मीटरचा खर्च लाभार्थ्यांनी उचलणे आवश्यक आहे.)

१	२	३
४.	बिगर महसुली पाण्याची मर्यादा (Extent of non-revenue water)	अधिकतम २० टक्के
५.	दररोज नियमित पाणी पुरवठ्याचा कालावधि (Continuity of Water Supply)	किमान १० तास
६.	पुरविण्यात येणा-या पाण्याची गुणवत्ता (Quality of Water Supplied)	१०० टक्के शुद्ध
७.	ग्राहक तक्रार निवारणाची कार्यक्षमता (Efficiency in redressal of customer complaints)	१०० टक्के
८.	पाणीपट्टीची वसुली (Cost Recovery in Water Supply Services)	किमान ८० टक्के

३.५.४ साध्या विहिरींच्या कामासाठी निधी वितरणाची सुधारित पद्धत :-

पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, शासन निर्णय क्रमांक ग्रापाधो-११०९/प्र.क्र. १०४ (अ)/पापु-०७, दिनांक १७ मार्च, २०१० अन्वये ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांच्या निधी वितरणाची कार्यपद्धती विहित केली असून निधी वितरण चार हप्त्यात करण्याचे निश्चित केले आहे. यातील चौथा हप्ता १० टक्के निधीचा असून हा निधी योजना पुढील एक वर्ष यशस्वीरित्या चालविल्यानंतर अदा करण्यात येतो. ही १० टक्के निधीची तरतूद ठेवण्यामागचा उद्देश हा केवळ योजना पूर्णत्वानंतर योजनेची सफल चाचणी व्हावी, योजनेचे एक वर्ष कंत्राटदारामार्फत संनियंत्रण व्हावे असा आहे. तथापि, साध्या विहिरींच्या कामासाठी चाचणी कालावधिची आवश्यकता नसल्याने, केवळ साध्या विहिरींच्या कामाकरिता निधी वितरणाचा शेवटचा चौथा हप्ता रद्द करून पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, शासन निर्णय, क्रमांक ग्रापाधो-११०९/प्र.क्र. ५१/पापु-०७, दिनांक २८ नोव्हेंबर, २०१४ अन्वये साध्या विहिरींच्या कामाकरिता खालीलप्रमाणे निधी वितरणाचे टप्पे निश्चित करण्यात आलेले आहेत.

(अ)	निधीचा पहिला हप्ता	...	३० टक्के
(ब)	निधीचा दुसरा हप्ता	...	३० टक्के
(क)	निधीचा तिसरा (अंतिम) हप्ता	...	४० टक्के

३.५.५ राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रमांतर्गत जिल्हा परिषदा आणि ग्रामीण पाणी पुरवठा व स्वच्छता समित्यांना प्रशासकीय खर्चासाठी अनुज्ञेय असलेल्या निधीबाबत सुधारित निर्देश :-

ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांच्या अंमलबजावणीकरिता तांत्रिक सेवा पुरवठादारांची नियुक्ती करण्यात येत होती. तांत्रिक सेवा पुरवठादारांना त्यांच्या सेवेसाठी प्राक्कलने व आराखड्याप्रमाणे (Plan and Estimates) मंजूर प्रकल्प खर्च किंवा योजनेवर अंतिमरित्या झालेल्या कामावरील प्रत्यक्ष एकूण खर्च यापैकी जी रक्कम कमी असेल त्या खर्चाच्या २ टक्केपर्यंत प्राक्कलने व आराखडे शुल्क आणि ५ टक्के पर्यंत प्रकल्प व्यवस्थापन व तांत्रिक सल्ला शुल्क देण्यात येत होते. त्यानंतर ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांच्या अंमलबजावणीसाठी तांत्रिक सेवा पुरवठादारांऐवजी कंत्राटी अभियंत्यांची नियुक्ती करण्याच्या सूचना देण्यात आल्या आहेत. या कंत्राटी अभियंत्यांचे मानधन व भत्ते यांचा खर्च जिल्हा परिषदांकडे जमा झालेल्या २ टक्के आणि ५ टक्के निधीतून करण्यात येतो. या खर्चाव्यतिरिक्त शिल्लक राहणा-या निधीतून करावयाच्या खर्चासाठी शासनाची मान्यता घेणे आवश्यक आहे. तथापि, ब-याच जिल्हांमध्ये कंत्राटी अभियंत्यांची नियुक्ती करण्याची आवश्यकता नसल्याने हा निधी मोठ्या प्रमाणात अखर्चित राहतो. तसेच, ज्या जिल्हा परिषदांनी कंत्राटी अभियंत्यांच्या नियुक्ती केलेल्या आहेत अशा जिल्हा परिषदांमध्ये कंत्राटी अभियंत्यांच्या वेतन व भत्यावर खर्च होऊन देखील २ टक्के व ५ टक्के निधीमधून मोठ्या प्रमाणावर रक्कम शिल्लक राहते असे शासनाच्या निदर्शनास आल्याने व जिल्हा परिषदेकडील ग्रामीण पाणी पुरवठ्याच्या कामांसाठी तांत्रिक सेवा पुरवठादारांच्या सेवा खंडित केलेल्या असल्यामुळे पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागाच्या, शासन निर्णय क्रमांक ग्रापाधो-११११/प्र.क्र. १३४/पापु-०७, दिनांक २० फेब्रुवारी, २०१५ अन्वये जिल्हा परिषदेकडील ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांची प्राक्कलने व आराखडे तयार करण्यासाठी असलेल्या २ टक्के निधीची, योजनेच्या प्रकल्प व्यवस्थापन व तांत्रिक सल्ल्यासाठी असलेल्या ५ टक्के निधीची व प्रशासकीय खर्चासाठी असलेल्या २ टक्के निधीची तरतूद रद्द करण्यात आली आहे. या बाबींद्वारे जिल्हा परिषदांकडे शिल्लक असलेला संपूर्ण निधी हा राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रमांतर्गत पाणी पुरवठा योजनांच्या अंमलबजावणीसाठी वापरण्यात येणार असून, शिल्लक असलेल्या निधीचा खर्च अन्य कोणत्याही बाबींसाठी अनुज्ञेय राहणार नाही. तसेच, या शासन निर्णयाच्या दिनांकापासून पुढे जिल्हा परिषदेकडील ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांसाठी एकूण प्रत्यक्ष कामाच्या खर्चाच्या रकमेच्या अधिकतम ४ टक्के मर्यादेपर्यंतचा खर्च प्रशासकीय कामासाठी अनुज्ञेय ठेवण्यात आला आहे. जिल्हा परिषदेकडे उपलब्ध होणा-या प्रशासकीय निधीचा विनियोग खालील कामांसाठी करण्याचे ठरविले आहे.

- (१) ग्राम पाणी पुरवठा व स्वच्छता समितीमार्फत होणा-या पाणी पुरवठा योजनांच्या प्रशासकीय खर्चाची प्रतिपूर्ती करणे.
- (२) कंत्राटी अभियंत्यांचे मानधन, प्रवास भत्ता व भ्रमणध्वनी भत्ता या बाबींवर खर्च करणे.
- (३) राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रमांतर्गत जिल्हा स्तरावर व उप विभाग स्तरावर कार्यरत असलेल्या कंत्राटी डाटा एंट्री ऑपरेटर यांचे मानधन अदा करणे.
- (४) जिल्हा स्तरावरील ग्राम पाणी पुरवठा विभाग/उपविभाग याकरिता नियमित वाहन उपलब्ध नसल्यास, प्रतिमाह रु. ४०,००० मर्यादेपर्यंत भाडेत्वावर वाहन उपलब्ध करून घेणे.
- (५) पाणी पुरवठा योजनेच्या सर्वेक्षणासाठी आवश्यक साधन सामुग्री/मनुष्यबळ उपलब्ध करून घेणे.

- (६) ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांच्या त्रयस्थ तांत्रिक परीक्षणाचा खर्च करणे.
- (७) पाणी पुरवठा योजनेची प्राक्कलने व आराखडे तयार करण्यासाठी आवश्यक असलेली स्टेशनरी, टंकलेखन, बाईंडिंग व झेरॉक्स इ. बाबींवर खर्च करणे.
- (८) **ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांचे सनदी लेखापालाकडून (CA) लेखापरीक्षण करणे**— ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांचे सनदी लेखापालाकडून (CA) लेखापरीक्षण करून घेण्याची जबाबदारी जिल्हा परिषदांची राहिल.
- (९) ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यालयाच्या इंटरनेट व दूरध्वनी सुविधेची देयके अदा करणे.
- (१०) जिल्हा परिषदेच्या ग्रामीण पाणी पुरवठा विभागासाठी संगणक व प्रिंटर उपलब्ध करून घेणे; मुख्य कार्यकारी आधिकारी/कार्यकारी अभियंता, ग्रामीण पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, जिल्हा परिषद यांना पाणी पुरवठा योजनेच्या कामाकरिता शासनाच्या विहित पद्धतीनुसार लॅपटॉप उपलब्ध करून घेणे.

३.५.६ उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी (पाणी व स्वच्छता), जिल्हा परिषद, कार्यकारी अभियंता, ग्रामीण पाणी पुरवठा विभाग, जिल्हा परिषद व कार्यालयीन अधीक्षक, जलस्वराज्य-२ या पदांची कर्तव्ये व जबाबदा-या निश्चित करण्याबाबत :-

राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रम, स्वच्छ भारत मिशन व जलस्वराज्य-२ या तीन महत्वाकांक्षी कार्यक्रमांच्या अंमलबजावणीसाठी उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी, पाणी व स्वच्छता, जिल्हा परिषद हे पद नव्याने निर्माण करण्यात आलेले आहे. हे पद निर्माण करतांना उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी, ग्रामपंचायत, जिल्हा परिषद या पदावरील भार कमी करण्याचा उद्देश असून उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी, पाणी व स्वच्छता व कार्यकारी अभियंता, ग्रामीण पाणी पुरवठा विभाग, जिल्हा परिषद यांच्या कामकाजात सुसुत्रता आणणे आवश्यक असल्याने पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, शासन निर्णय क्रमांक ग्रापाधो-१११४/प्र.क्र. ७७/पापु-०७, दिनांक २ मार्च, २०१५ अन्वये स्वच्छ भारत मिशन, राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रम व जलस्वराज्य टप्पा-२ या कार्यक्रमांकरिता (१) उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी, पाणी व स्वच्छता (२) कार्यकारी अभियंता, ग्रामीण पाणी पुरवठा विभाग, जिल्हा परिषद व (३) कार्यालयीन अधीक्षक, जलस्वराज्य टप्पा-२ या तिन्ही पदांची कर्तव्ये व जबाबदा-या निश्चित करण्यात आल्या आहेत.

- ३.६ पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, शासन निर्णय क्रमांक ग्रापाधो-१११८/प्र.क्र. १९/पापु-०७, दिनांक ८ ऑगस्ट, २०१८ अन्वये पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागांतर्गत राबविण्यात येणा-या ग्रामीण नळ पाणी पुरवठा योजनांच्या पाणी आरक्षणाबाबत राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रम, जलस्वराज्य व मुख्यमंत्री ग्रामीण पेयजल कार्यक्रमाकरिता जलसंपदा विभागाच्या अखत्यारितील पाणी साठ्यांचा स्रोत म्हणून वापर करावयाचा असल्यास, त्याकरिता जलसंपदा विभागाकडील पाणी आरक्षणाच्या पूर्वमंजूरीची आवश्यकता राहणार नाही.
- ३.७ पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, दिनांक २२ मे, २०१८ च्या शासन निर्णयास अनुसरून, शासन परिपत्रक क्रमांक ग्रापाधो-२०१८/प्र.क्र. १८३/पापु-७, दिनांक १५ नोव्हेंबर, २०१८ अन्वये, सन २०१८ च्या पावसाळी हंगामात महाराष्ट्र राज्यात झालेले कमी पर्जन्यमान आणि त्यामुळे राज्यात पिण्याच्या पाण्याची उदभवलेली टंचाई परिस्थिती विचारात घेऊन, दिनांक २२ मे, २००८ च्या परिपत्रकातील चाचणी विंघण विहिरी पावसाळ्यापूर्वी घेण्याची अट तूर्त शिथिल करण्यात आली आहे. ज्या योजनांचे कार्यरंभ आदेश निर्गमित करण्यात आलेले आहेत, त्या योजनांची कामे सुरु करण्यासाठी, चाचणी विंघण विहिरी तात्काळ घ्यायला या परिपत्रकाअन्वये मान्यता देण्यात आली आहे, हे आदेश टंचाई घोषित तालुक्यांसाठी व दिनांक ३१ मार्च, २०१९ पर्यंत लागू राहतील.

४. जल जीवन मिशन कार्यक्रमाची अंमलबजावणी :-

- (१) पाणी पुरवठा योजनांच्या विशिष्ट उपांगाचे (पाण्याची टाकी, पंप हाऊस इ.) संधाव्य संकल्प चित्र आराखडे व त्यांची अंदाजपत्रके (भौगोलिक क्षेत्र आणि तेशील भौगोलिक परिस्थितीनुसार) राज्य पाणी व स्वच्छता मिशनकडून तयार करून उपलब्ध करून देण्यात येतील. त्याप्रमाणे सर्व यंत्रणांनी या आराखड्यानुसार पुढील कार्यवाही करावी.
- (२) पाणी पुरवठा योजनेसाठी लागणा-या दर्जेदार (भारतीय मानांकनाप्रमाणे) बांधकाम व अभियांत्रिकी साहित्य/यंत्रसामुग्रीचा (पाईप, विद्युत पंप, वॉल्व्हस्, सिमेंट स्टील वगैरे) आवश्यकतेप्रमाणे दरकरार करणे/एजन्सी नेमणे इ. कार्यवाही राज्य पाणी व स्वच्छता मिशनद्वारे करण्यात येईल. या दरपत्रकावर आधारित अंदाजपत्रके व आराखडे सर्व यंत्रणांनी करावेत.
- (३) राज्य पाणी व स्वच्छता मिशनच्या कार्यकारी समितीमार्फत पाणी पुरवठा योजनांच्या जलद अंमलबजावणीसाठी मध्यवर्ती निविदा प्रक्रियेद्वारे नामांकित बांधकाम संस्था व पुरवठादार यांचे जिल्हांसाठी पॅनेल तयार करण्यात येईल. जिल्हा पाणी व स्वच्छता मिशन या पॅनेलमधून पाणी पुरवठा योजना करण्यासाठी एका योजनेकरिता एका संस्थेची निवड करेल. मात्र ग्राम पातळीवरील योजनांसाठी अशी निवड करतांना जिल्हा समिती, ग्राम पाणी समितीला विश्वासात घेऊन/विचारविनिमय करून अंमलबजावणी संस्थेची निवड करेल.
- (४) जिल्हातील पाणी पुरवठा योजनांसाठी प्रशासकीय मान्यता देण्यासंदर्भात राज्य पाणी व स्वच्छता मिशनकडून जिल्हा पाणी व स्वच्छता मिशनला वित्तीय मर्यादेचे अधिकार प्रदान केले जातील.
- (५) पाणी पुरवठा योजनेच्या अंमलबजावणी दरम्यान आणि अंतिम देयक अदायगी करण्यापूर्वी जल जीवन मिशनच्या मार्गदर्शक सूचनांप्रमाणे त्रयस्थ संस्थेमार्फत तपासणी करण्यात येईल. राज्य पाणी व स्वच्छता मिशनच्या कार्यकारी समितीमार्फत नेमलेल्या त्रयस्थ तपासणी संस्थांचे पॅनेल मधील संस्थांमार्फत जिल्हा पाणी व स्वच्छता मिशनकडून या गावांच्या योजनांची त्रयस्थ तपासणी करण्यात येईल.
- (६) स्वतंत्र योजनेसाठी जास्तीत जास्त १८ महिन्यांचा व अनेक गाव योजनांसाठी ३६ महिन्यांचा कालावधी अनुज्ञेय राहिल. ज्या योजना पूर्ण करण्यास ३ वर्षांचा कालावधी लागणार आहे, अशा योजनांचे कार्यदेश/कार्यरंभ आदेश/करार (Contract) अंमलबजावणीकरिता मार्च, २०२२ पूर्वी देण्यात यावेत, यानुसार गाव कृती आराखडा (VAP) व जिल्हा कृती आराखडा (DAP) तयार करण्यात यावा.

५. मुख्यमंत्री ग्रामीण पेयजल कार्यक्रम (MRDWP) :-

राज्यातील ग्रामीण भागातील पाणी पुरवठा क्षेत्रात सुधारणा करण्याच्या उद्देशाने व ग्रामीण जनतेस शुध्द आणि पुरेसे पिण्याचे पाणी उपलब्ध करून देण्याच्या उद्देशाने राज्य शासनाने, दिनांक ७ मे, २०१६ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये स्वतःचा सर्वसमावेशक असा “मुख्यमंत्री ग्रामीण पेयजल कार्यक्रम” राबविण्याचा निर्णय घेतला आहे.

सन २०१६-२०१७ ते २०१९-२०२० या चार वर्षांच्या कालावधीत सदर कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीकरिता राज्य शासनार्फत खालीलप्रमाणे निधी उपलब्ध करून देण्याचे प्रस्तावित होते.

अ. क्र.	कार्यक्रमाचे उपघटक/ वर्गीकरण	२०१६-१७ (रु. कोटी)	२०१७-१८ (रु. कोटी)	२०१८-१९ (रु. कोटी)	२०१९-२० (रु. कोटी)	एकूण (रु. कोटी)
१.	MRDWP अंतर्गत घ्यावयाच्या नवीन योजना	५००.००	५००.००	५००.००	५००.००	२०००.००
२.	बंद असलेल्या प्रादेशिक पाणी पुरवठा योजनांचे पुनरुज्जीवन	१३०.८६	...	...	...	१३०.८६
३.	प्रादेशिक ग्रामीण पाणीपुरवठा योजनांची देखभाल दुरुस्ती	१००.००	१००.००	१००.००	१००.००	४००.००
	एकूण	७३०.८६	६००.००	६००.००	६००.००	२५३०.८६

सदर कार्यक्रमाचा कालावधी, दिनांक ३१ मार्च, २०२० रोजी संपुष्टात आल्याने मा. मंत्रिमंडळाच्या दिनांक ८ जलै, २०२० रोजीच्या बैठकीत मुख्यमंत्री ग्रामीण पेयजल कार्यक्रमांतर्गत मंजुरी देण्यात आलेल्या प्रगतीपथावरील/अपूर्ण पाणी पुरवठा योजनांची कामे पूर्ण करण्याकरिता प्रस्तुत योजनेस दोन वर्ष (सन २०२१-२०२२ पर्यंत) मुदतवाढ देण्यात आली आहे. तसेच यासाठी रु. ४३०.०० कोटी इतका निधी उपलब्ध करून देण्यास मान्यता देण्यात आली.

१. मुख्यमंत्री ग्रामीण पेयजल कार्यक्रमांतर्गत हाती घ्यावयाच्या नवीन योजना :-

मुख्यमंत्री ग्रामीण पेयजल कार्यक्रमांतर्गत एकूण १००३ नवीन पाणी पुरवठा योजना राबविण्याचे व याकरिता चार वर्षांच्या कालावधीत रु. २००० कोटी इतका निधी उपलब्ध करून देण्याचे प्रस्तावित होते.

मुख्यमंत्री ग्रामीण पेयजल कार्यक्रमांतर्गत नव्याने घ्यावयाच्या रु. १५९५.९३ कोटी इतक्या किमतीच्या ७८० नवीन नळ पाणी पुरवठा योजनांना मंजुरी देण्यात आली आहे. सदर पाणी पुरवठा योजनांचा लाभ १६७१ गावे/वाड्या-वस्त्यांमधील ३७.८१ लाख नागरिकांना होणार आहे.

तथापि, मुख्यमंत्री ग्रामीण पेयजल कार्यक्रमांतर्गत मंजुरी देण्यात आलेल्या व महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणामार्फत राबविण्यात येत असलेल्या ३७ पाणी पुरवठा योजना (किंमत रु. ९९३.८५ कोटी) विभागाच्या दिनांक ८ मार्च, २०१९ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रमांमध्ये हस्तांतरित करण्यात आल्या आहेत. त्यामुळे सद्यःस्थितीत मुख्यमंत्री ग्रामीण पेयजल कार्यक्रमांतर्गत मंजूर योजनांची संख्या ७४३ इतकी असून त्यांची किंमत रु. ६०२.०७ कोटी इतकी आहे.

मंजुरी देण्यात आलेल्या ७४३ पाणी पुरवठा योजनांपैकी ७३५ योजनांची कामे प्रगतीपथावर असून उर्वरित ८ पाणी पुरवठा योजना निविदा प्रक्रियेत आहेत. तसेच प्रगतीपथावरील ७३५ पाणी पुरवठा योजनांपैकी ३९४ योजनांतून पाणी पुरवठा सुरु करण्यात आलेला आहे.

२. बंद असलेल्या प्रादेशिक पाणी पुरवठा योजनांचे पुनरुज्जीवन :-

१. अन्य कार्यक्रमांतर्गत राबविण्यात आलेल्या परंतु सद्यःस्थितीत बंद असलेल्या ८३ प्रादेशिक पाणी पुरवठा योजना मुख्यमंत्री ग्रामीण पेयजल कार्यक्रमांतर्गत पुनरुज्जीवित करण्याचे प्रस्तावित असून, त्याकरिता रुपये १३०.८६ कोटी इतका निधी उपलब्ध करून देण्याचे प्रस्तावित होते.

२. सद्यःस्थितीत रु. १२४.७८ कोटी इतक्या किमतीच्या ३३ प्रादेशिक पाणी पुरवठा योजना पुररुज्जीवित करण्यास मंजुरी देण्यात आली आहे. सदर योजनांचा लाभ ४३० गावे/वाड्यां-वस्त्यांमधील ९.३५ लाख नागरिकांना होणार आहे.

३. २८ योजनांची कामे प्रगतीपथावर असून त्यापैकी १६ योजनांमधून पाणी पुरवठा सुरु करण्यात आला आहे. उर्वरित ०४ योजना निविदा प्रक्रियेत आहेत.

३. प्रादेशिक ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांची देखभाल दुरुस्ती :-

१. मुख्यमंत्री ग्रामीण पेयजल कार्यक्रमांतर्गत प्रादेशिक ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांच्या देखभाल दुरुस्तीकरिता सन २०१६-२०१७ ते सन २०१९-२०२० या कालावधीत प्रत्येक वर्षी रु. १०० कोटी इतका निधी उपलब्ध करून देण्याचे प्रस्तावित होते.

२. विभागाच्या दिनांक १९ जानेवारी, २०१७ व दिनांक २६ नोव्हेंबर, २०१८ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये सदर निधी प्रादेशिक पाणी पुरवठा योजनांना प्रोत्साहनपर अनुदानाच्या स्वरूपात (पाणीपट्टी आकारणी व वसुलीच्या प्रमाणात) वितरित करण्याचा निर्णय घेण्यात आला आहे.

निधी वितरणाचा तपशील :-

सदर कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीकरिता ऑक्टोबर २०२० अखेर वितरीत करण्यात आलेल्या निधीचा तपशील खालीलप्रमाणे आहे.

(रु. कोटी)

आर्थिक वर्ष	नवीन योजनांकरिता (२२१५ ९९४२)	पुनरुज्जीवित करावयाच्या योजनांकरिता (२२१५ ९९५१)	देखभाल-दुरुस्ती प्रोत्साहन अनुदान (२२१५ ९९६२)	एकूण वितरित निधी
सन २०१६-१७	२५६.३६	२३.६४	८०.००	३६०.००
सन २०१७-१८	२२७.१३	०.८७	१२.००	२४०.००
सन २०१८-१९	१२३.८९	११.३१	८.००	१४३.२०
सन २०१९-२०	१५१.१२	१९.३२	...	१७०.४४
सन २०२०-२१	३९.५२	९.००	...	४८.५२

६. जलस्वराज्य-२ :-

जागतिक बँकेच्या अर्थसहाय्याने जलस्वराज्य-२ कार्यक्रम राज्यातील ग्रामीण भागात राबविण्यास मंत्रीमंडळाने, दिनांक २० नोव्हेंबर, २०१३ च्या बैठकीत मान्यता दिलेली होती.

जलस्वराज्य-२ या जागतिक बँक सहाय्यीत कार्यक्रमास अर्थसहाय्य करण्याबाबत केंद्र शासनाने तत्त्वतः सहमती दर्शविली आहे व त्यासंदर्भात दिनांक ३० मे, २०१४ रोजी जागतिक बँकेबरोबर करार करण्यात आलेला असून, जलस्वराज्य-२ कार्यक्रमाची अंमलबजावणी (२०१४-२०२०) करण्यात आली. कार्यक्रमाचा कालावधी मार्च २०२० रोजी संपत असून जागतिक बँक व केंद्र शासनाकडून कार्यक्रमास सप्टेंबर २०२० पर्यंत मुदतवाढ देण्यात आली. कार्यक्रमासाठी ७० टक्के कर्ज जागतिक बँक व ३० टक्के राज्य शासनाचा सहभाग अपेक्षित आहे. या कार्यक्रमासाठी जागतिक बँकेकडून मिळणारे अर्थसहाय्य हे प्रोग्राम फॉर रिझल्ट या वित्तीय साधनांतर्गत उपलब्ध झाले असून उद्दिष्टपूर्ती आधारित निधी संवितरण निर्देशकांशी (Disbursement Linked Indicators-DLI) निगडीत आहे. मार्च २०२० पर्यंत कार्यक्रमासाठी जागतिक बँकेकडून रु. ४९५.५ कोटी अर्थसहाय्य प्राप्त झाले आहे. राज्य शासनाद्वारे कार्यक्रमासाठी मार्च २०२० पर्यंत एकूण रु. ५८२ कोटी इतका निधी उपलब्ध करून दिला आहे.

कार्यक्रमाची उद्दिष्टे :-

- ६.१ राज्यातील ग्रामीण पाणी पुरवठा व स्वच्छता सेवांचे नियोजन, अंमलबजावणी, संनियंत्रण व शाश्वतता या क्षेत्रातील संस्थांच्या कामगिरीचा दर्जा उंचाविणे.
- ६.२ निम शहरी गावांमध्ये आणि पाणी गुणवत्ता बाधित व पाणी टंचाईच्या भागांमध्ये गुणवत्तापूर्ण आणि शाश्वत पाणी पुरवठा सेवा पुरविणे.

कार्यक्रमाचे घटक :-

जलस्वराज्य-२ कार्यक्रमांमधील गुंतवणूक ही तीन मुख्य घटकांतर्गत करण्यात आली.

(अ) मुख्य भौतिक गुंतवणूक :-

या अंतर्गत निम शहरी भागातील जनतेला वाढीव पाणी पुरवठा व स्वच्छता सेवा सुविधा पुरविणे, पाणी गुणवत्ता बाधित गावे/वाड्या/वस्त्यांसाठी कमी खर्चाच्या रासायनिक दुषितीकरण सौम्य करण्यासाठी करावयाच्या उपाययोजना, दुर्गम किंवा पाणी टंचाई असलेल्या भागांमध्ये पर्जन्यजल साठवण उपाययोजना आणि अतिशोषित पाणलोट क्षेत्रांमध्ये जलधर स्तरावर पाणी व्यवस्थापन विकसित करणे या बाबी समाविष्ट आहेत. निमशहरी गावे/शहरालगतच्या १० कि.मी. त्रिज्येतील झपाट्याने वाढणा-या ग्रामपंचायतींना नागरी क्षेत्राप्रमाणे पाणी पुरवठा उपलब्ध करून देणे हा या योजनेचा उद्देश आहे. या उपक्रमांतर्गत ६० योजनांना प्रशासकीय मान्यता देण्यात आली असून त्यापैकी ४५ योजना कार्यान्वयित झाल्या आहेत.

टंचाईग्रस्त गावे/५०० पेक्षा कमी लोकसंख्येची, दुर्गम भागातील, सातत्याने टँकरग्रस्त असलेल्या गावे/वाड्या-वस्त्यांना टंचाई कालावधी करिता २० लि./दिवस/माणसी निकषाप्रमाणे पिण्याचे शुद्ध पाणी देण्यासाठी अभिनव प्रकारच्या मेटॅलीक सामुदायिक साठवण टाक्यांची योजना राबविण्यात आली आहे. सद्यःस्थितीत ७८ योजना कार्यान्वयित करण्यात आल्या आहेत. ६३ गुणवत्ता बाधित गावांमध्ये पाणी शुद्धिकरणासाठी आर.ओ. आणि डिफ्लोरिडेशन युनिट या उपाययोजना राबविण्यात आल्या आहेत. जलस्वराज्य-२ कार्यक्रमांतर्गत जलधर निर्धारण व लोकसहभागाने भूजल व्यवस्थापन या अभिनव उपक्रमाची अंमलबजावणी करण्यात आली असून त्याअंतर्गत ११ अतिशोषित पाणलोटाला १२ जलधर आणि १०२ गावांमध्ये भूजल पुर्नभरणाची कामे करण्यात आली आहेत.

(ब) इतर भौतिक गुंतवणूक :-

या अंतर्गत सार्वजनिक आरोग्य विभागातील तसेच भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेमधील प्रयोगशाळांचे बळकटीकरण, महाराष्ट्र पर्यावरण अभियांत्रिकी प्रशिक्षण व संशोधन संस्थेस (मित्रा, नाशिक) पाणी व स्वच्छता क्षेत्रातील उत्कृष्टता केंद्र म्हणून विकसित करणे, जिल्हा परिषदांमधील ग्रामीण पाणी पुरवठा विभागातील उपविभागीय कार्यालयामध्ये सोयी सुविधा विकसित करणे या बाबी समाविष्ट असून यापैकी बहुतांशी कामे पूर्ण झाली असून उर्वरित कामे पूर्ण करण्यात येत आहेत.

(क) मृदू घटकांसाठीची गुंतवणूक :-

यामध्ये पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता क्षेत्रातील संस्थांचे बळकटीकरण, क्षमता बांधणी, कार्यक्रम व्यवस्थापन तसेच पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागासाठी संनियंत्रण व मूल्यमापन प्रणाली विकसित करणे इत्यादी घटक समाविष्ट असून सदर कामे पूर्ण करण्यात आली आहेत.

२. कार्यक्रमाचे कार्यक्षेत्र :-

जलस्वराज्य-२ कार्यक्रमातील मुख्य भौतिक गुंतवणूक व अनुषंगिक बाबींची अंमलबजावणी राज्यातील सहा महसुली विभागातील प्रत्येकी २ अशा रायगड, रत्नागिरी, पुणे, सातारा, अहमदनगर, जळगाव, औरंगाबाद, नांदेड, अमरावती, बुलढाणा, नागपूर, चंद्रपूर अशा १२ जिल्ह्यांमध्ये करण्यात आली. या व्यतिरिक्त इतर गुंतवणूक राज्यातील ३४ ग्रामीण जिल्ह्यांमध्ये करण्यात आली.

७. जल जीवन मिशन :-

केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार राज्यातील पाणी व स्वच्छता सहाय्य संस्था यांचे विलिनीकरण करून एकंदर ग्रामीण पाणी पुरवठा व स्वच्छता कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीसाठी जल जीवन मिशनची स्थापना करण्यात आली आहे. सदर मिशनचे मुख्यालय सिडको भवन बेलापूर, नवी मुंबई येथे आहे.

७.२ पाणी व स्वच्छता सहाय्य संस्थेची कार्ये व जबाबदारी :-

१. ग्रामीण पाणी पुरवठा व ग्रामीण स्वच्छता क्षेत्राच्या कार्यप्रणाली विषयक (Software Aspects) बाबी हाताळणे,
२. शासनाचा पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण, भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा तसेच जिल्हा परिषद यामधील दूवा म्हणून काम करणे,
३. पंचायत राज संस्था आणि ग्राम पाणी पुरवठा व स्वच्छता समिती यांचेसाठी जलसुरक्षा योजना तयार करणे, जलसुरक्षा योजनेवर आधारित ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांची अंमलबजावणी व देखभाल-दुरुस्ती करिता सहाय्य करणे,
४. मनुष्यबळ विकास व माहिती, शिक्षण व संवाद यामधील कामे हाती घेणे,
५. पाणी पुरवठा व स्वच्छता कार्यक्रमाचे मूल्यमापन व परिणाम निर्धारण अभ्यास करणे, संशोधन व विकास यामधील कामे हाती घेणे व त्यातील निष्कर्षांच्या आधारे विविध कार्यक्रमात सुधारणा करण्यासाठी ते शासनास सादर करणे,
६. पाणी गुणवत्ता संनियंत्रण व सर्वेक्षण आणि इतर बाबींकरिता एमआयएस व संगणकीकरण, GIS Mapping आणि Online संनियंत्रण पद्धती विकसित करणे,
७. राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रम व स्वच्छ भारत मिशन (ग्रामीण) कार्यक्रम इत्यादिचे भौतिक व आर्थिक संनियंत्रण करणे, आढावा घेणे,
८. जिल्हा पाणी पुरवठा व स्वच्छता मिशन आणि गट संसाधन केंद्रे यामधील सल्लागार व कर्मचा-यांच्या कामकाजाचे संनियंत्रण व समन्वय करणे,
९. राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रम व स्वच्छ भारत मिशन (ग्रामीण) कार्यक्रम इत्यादिच्या संदर्भात महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण, भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा व जिल्हा परिषदा यांच्याशी समन्वय साधणे,
१०. केंद्र व राज्य शासन यांच्याकडून वेळोवेळी प्राप्त होणा-या निर्देशांचे पालन करणे.
११. मुख्यमंत्री ग्रामीण पेयजल कार्यक्रम योजनेचे संनियंत्रण व मूल्यमापन करणे.

७.३ जिल्हा पाणी व स्वच्छता मिशन कक्ष :-

केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचना विचारात घेता जिल्हा पाणी व स्वच्छता मिशनची नव्याने पुनर्रचना करण्यात आली आहे.

७.४ जिल्हा पाणी पुरवठा व स्वच्छता मिशन कक्षाची कार्यकक्षा :-

१. जिल्हा पाणी व स्वच्छता मिशनचे जिल्हाधिकारी हे अध्यक्ष असतील व संबंधित जिल्हा परिषदेचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी हे सह अध्यक्ष असतील.
२. आरोग्य विभाग, शिक्षण विभाग, प्रकल्प संचालक, एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प, जलसंपदा विभाग, जलसंधारण विभाग, कृषी विभाग, वन विभाग तसेच माहिती व जनसंपर्क या विभागाचे त्या जिल्ह्याचे प्रमुख अधिकारी या मिशनचे सदस्य असतील. महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण व भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा यांचे जिल्ह्यातील प्रमुख अधिकारी हे या मिशनचे सदस्य असतील. पाणी व्यवस्थापन, समाज विकास, सामाजिक आरोग्य या क्षेत्रातील नामांकित व्यक्ती तसेच स्थानिक खासदार, आमदार यांना या मिशनवर मानद सदस्य म्हणून घेता येईल. कार्यकारी अभियंता, ग्रामीण पाणी पुरवठा हे या मिशनचे सदस्य सचिव असतील.
३. जल जीवन मिशनचे जिल्हास्तरीय आराखडे, जिल्हा पाणी व स्वच्छता मिशनच्या मान्यतेनंतर, त्या जिल्ह्याचे मा. पालकमंत्री यांच्या अध्यक्षतेखालील जिल्हास्तरीय समितीसमोर सादर करण्यात येतील. या समितीमध्ये त्या जिल्ह्यांमधील सर्व मंत्री, तसेच मा. पालकमंत्री यांनी नेमलेले ३ आमदार हे सदस्य असतील. या समितीच्या सहमतीनंतर सदर आराखडे हे राज्य स्तरावरील समितीपुढे मान्यतेसाठी ठेवण्यात येतील. राज्यपातळीवर मा. मंत्री (पाणी पुरवठा व स्वच्छता), मा. राज्यमंत्री (पाणी पुरवठा व स्वच्छता), अपर मुख्य सचिव (पाणी पुरवठा व स्वच्छता) व मिशन संचालक, राज्य पाणी व स्वच्छता मिशन यांची समिती (राज्यस्तरीय योजना मंजूरी समितीच्या मान्यतेनंतर) आराखड्यांना अंतिम मान्यता देईल.

७.५ गट संसाधन केंद्र (पाणी पुरवठा व स्वच्छता) :-केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार, ग्रामीण पाणी पुरवठा व स्वच्छता कार्यक्रमाच्या ग्रामस्तरावरील अंमलबजावणीसाठी, ग्राम आरोग्य, पोषण, पर्यावरण, पाणी पुरवठा व स्वच्छता समित्यांना मार्गदर्शन व मदत करण्यासाठी, त्यांचा तालुकास्तरावरील पंचायत समित्यांशी योग्य समन्वय राखण्यासाठी, तालुकास्तरावर गट संसाधन केंद्र (Block Resource Centres) स्थापन करण्यात आली आहेत. तालुक्याच्या/गटाच्या लोकसंख्येच्या आधारे प्रत्येक गट संसाधन केंद्रामध्ये २ ते ४ कर्मचारी कार्यरत आहेत.

७.६ गट संसाधन केंद्रांची कार्ये :-

१. ग्राम पाणी पुरवठा व स्वच्छता समिती स्थापन करण्याकरिता ग्रामस्थांना मदत करणे.
२. ग्रामपंचायत/ग्राम पाणी पुरवठा व स्वच्छता समितीचे सदस्य आणि ग्रामस्थ यांच्यामध्ये पाणी पुरवठा व स्वच्छता कार्यक्रमाविषयी जाणीव व जागृती निर्माण करणे व त्यांची संवाद क्षमता विकसित करण्याच्या दृष्टीने कार्यवाही करणे.
३. पाणी पुरवठा व स्वच्छता कार्यक्रमाच्या विविध बाबींवर, ग्राम पाणी पुरवठा व स्वच्छता समिती/ग्रामपंचायत सदस्य तसेच ग्राम पातळीवरील विविध कार्यकर्ते (उदा. ASHA/अंगणवाडी कामगार, शिक्षक, स्वयं सहायता गट महिला व युवक मंडळ इ. व ग्रामस्थ यांचेमध्ये माहिती, शिक्षण व संवाद (IEC) क्षमता वाढविण्यासाठी गट व ग्रामस्तरावर प्रशिक्षणाचे वार्षिक कार्यक्रम तयार करणे व त्यांची अंमलबजावणी करणे.
४. गट संसाधन केंद्राच्या कार्यक्षेत्रातील पिण्याच्या पाण्याचे स्रोत व उपाययोजनांचे व स्वच्छता विषयक उपाययोजनांचे प्राथमिक सर्वेक्षण (BASELINE SURVEY) करण्यासाठी ग्रामपंचायती व पाणी पुरवठा व स्वच्छता समित्यांना मदत करणे.
५. ग्रामस्थ, ग्रामपंचायती व पाणी पुरवठा व स्वच्छता समित्यांना वार्षिक गाव कृती आराखडा तयार करण्यासाठी व त्यास ग्राम सभेची मंजूरी मिळविण्यासाठी मदत करणे, आराखड्यामध्ये प्रस्तावित केल्यानुसार, पाणी पुरवठा योजना व स्वच्छतेच्या कामांची अंमलबजावणी व संनियंत्रण करण्याकरिता पाणी पुरवठा व स्वच्छता समित्यांना मार्गदर्शन करणे.
६. पाणी पुरवठा, पाणी गुणवत्ता तपासणी व सर्वेक्षण यामध्ये प्रशिक्षित झालेल्या गाव पातळीवरील कार्यकर्त्यांमध्ये समन्वय साधणे व ते पाणी गुणवत्ता चाचणी व सर्वेक्षण कार्यक्रम राबवित आहेत याची खात्री करण्यासाठी पाठपुरावा करणे.
७. पाणी पुरवठा, पाणी गुणवत्ता तपासणी व सर्वेक्षण तसेच स्वच्छता यांच्याशी संबंधित बाबींवर नियमितपणे लक्ष केंद्रित केले जात आहे याची खात्री करण्यासाठी ग्रामपंचायती ASHA/अंगणवाडी कामगार, शिक्षक, स्वयं सहायता गट महिला व युवक मंडळे यांच्याशी नियमित संवाद साधणे.
८. शिक्षक व विद्यार्थी यांच्यामध्ये आरोग्य व स्वच्छता विषयक चांगल्या सवयींची जाणीव निर्माण व्हावी यासाठी शाळांना भेटी देऊन आरोग्य व स्वच्छता या विषयावर व्याख्याने देणे.
९. ग्राम पाणी पुरवठा व स्वच्छता समित्यांना सामाजिक लेखापरीक्षण आयोजित करण्यासाठी मदत करणे.
१०. पाणी गुणवत्ता चाचणीच्या अहवालानुसार, पाणी पिण्यायोग्य ठेवण्यासाठी परिणामकारक उपाययोजना करण्याकरिता ग्रामपंचायती/ग्राम पाणी पुरवठा व स्वच्छता समिती/सार्वजनिक आरोग्य विभाग यांना सावधान करणे व त्यांच्यात समन्वय साधून उपाययोजना करण्याबाबत त्यांना मार्गदर्शन करणे.
११. गट संसाधन केंद्रांची लेखाविषयक माहिती तसेच त्यांच्या भौतिक व आर्थिक प्रगतीची माहिती केंद्र शासनाच्या IMIS वर भरणे. त्याचप्रमाणे गावे/वाड्या-वस्त्या यांची अद्ययावत माहिती IMIS वर भरण्याकरिता माहिती गोळा करण्यासाठी यंत्रणेस मदत करणे.

८. पाणी गुणवत्ता कार्यक्रम :-

- ८.१ राज्यात केंद्र पुरस्कृत जल जीवन मिशन अंतर्गत ग्रामीण पाणी गुणवत्ता संनियंत्रण व सर्वेक्षण कार्यक्रम राबविण्यात येत आहे. सदर कार्यक्रमांतर्गत ग्रामीण भागातील जनतेला शुध्द पाणी पुरवठा करणे हे महत्वाचे उद्दिष्ट आहे. तसेच कार्यक्रमाचे खालील प्रमुख उद्देश आहेत.
  - ग्रामीण भागातील सर्व सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांचे व घरगुती नळाद्वारे उपलब्ध होणा-या पाण्याचे गुणवत्ता परीक्षण करणे.
  - ग्रामीण भागातील सर्व सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांची देखरेख व स्वच्छता सर्वेक्षणामध्ये लोकांचा सहभाग वाढविणे.
  - पाणी गुणवत्ता तपासणीमध्ये सोप्या पध्दतीने पाणी तपासणी संचाचा वापर करणे.
  - ग्रामपंचायतीमधील ५ महिलांची निवड करून, त्यांना प्रशिक्षण देवून, त्यांचा पाणी गुणवत्ता सर्वेक्षणामध्ये सहभाग नोंदविणे.
  - ग्रामपंचायतींना या कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीमध्ये सहभागी करून घेणे व त्यांना सक्षम बनविणे.
  - पाणी पुरवठा यंत्रणेतील वेळोवेळी उद्भवणारे दोष व दुरुस्त्या लोकसहभागातून करणे.
  - लोकांमध्ये स्वच्छ व सुरक्षित पाणी पुरवठ्याबाबत व अशुध्द पाण्यामुळे आरोग्यावर होणा-या दुष्परिणामाबाबत जनजागृती करणे.
- ८.२ या कार्यक्रमांतर्गत ग्राम पातळीपर्यंत लोकांना पिण्याच्या पाण्याची गुणवत्ता, देखरेख व संनियंत्रण यशस्वीरित्या कशा प्रकारे करावे याबाबत माहिती देण्यासाठी राज्यस्तर/जिल्हास्तर/तालुकास्तर या तीनही स्तरावर प्रशिक्षण कार्यक्रम हाती घेण्यात आलेला आहे. त्यामध्ये उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी, कार्यकारी अभियंता, अति. जिल्हा आरोग्य अधिकारी, गटविकास अधिकारी, तालुका आरोग्य अधिकारी, वैद्यकीय अधिकारी, शिक्षण, विस्तार अधिकारी (आरोग्य)/(पंचायत), महिला व बालकल्याण पर्यवेक्षक व प्रयोगशाळा अधिकारी, तांत्रिक कर्मचारी, सरपंच, ग्रामसेवक, आरोग्य सेवक, पाणी पुरवठा कर्मचारी, जलसुरक्षक, बचतगट इत्यादींचा समावेश आहे.
- ८.३ पाणी गुणवत्ता व संनियंत्रण कार्यक्रमांमध्ये स्वच्छता सर्वेक्षणाचे महत्त्व अनन्य साधारण आहे. स्वच्छता सर्वेक्षणातून स्रोताभोवतालचा परिसर, पाणी पुरवठा संरचना व व्यवस्थापनातील जे काही दोष आढळून येतात त्यांचे निराकरण वेळेत करता येऊन, संभाव्य साथीस प्रतिबंध करता येतो. केंद्र शासन व जागतिक आरोग्य संघटना यांच्या नवीन निकषाप्रमाणे प्रत्येक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांचे सर्वेक्षण करणे आवश्यक आहे. या विभागाच्या, दिनांक २९-८-२०१२ रोजीच्या शासन निर्णयानुसार दरवर्षी दिनांक १ एप्रिल ते ३० एप्रिल (मान्सूनपूर्व) व दिनांक २ ऑक्टोबर ते ३१ ऑक्टोबर (मान्सूनपश्चात) या कालावधीत, पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांचे सर्वेक्षण व त्या आधारे दिल्या जाणा-या लाल कार्ड, हिरवे कार्ड प्रणालीचे

बळकटीकरण व सुसुत्रता आणण्यासाठी शासन निर्णय निर्गमित करण्यात आला आहे. आरोग्य विभागामार्फत ग्रामपंचायतींना वितरीत करण्यात आलेले लाल कार्ड म्हणजे संपूर्ण ग्रामपंचायत परिसरात अथवा सर्व स्त्रोतांचा पाण्याचा साठा दुषित झाला आहे. तो असुरक्षित झालेला आहे. असुरक्षिततेच्या कारणांकडे लक्ष देवून ते दूर करण्याची गरज आहे. लाल कार्ड हे त्या ग्रामपंचायतीस संभाव्य साथरोगांबाबत पूर्व सूचना देत असते. लाल कार्ड देण्यात आलेल्या त्रुटी दूर केल्या असता पाण्याची गुणवत्ता चांगली राखता येते.

- ८.४ नागपूर, भंडारा, गोंदिया, गडचिरोली, चंद्रपूर, वर्धा, अमरावती, अकोला, बुलढाणा, यवतमाळ, सिंधुदुर्ग व कोल्हापूर या खनिज संपत्ती असलेल्या १२ जिल्ह्यातील Heavy Metals, Toxic Metals/Pesticides/Fertilizers ची पिण्याच्या पाण्यातील तपासणी राष्ट्रीय पर्यावरण अभियांत्रिकी अनुसंधान संस्थान (निरी), नागपूर यांच्यामार्फत करण्यात आली आहे. तसेच राज्यातील अहमदनगर, जळगाव, नाशिक, धुळे, नंदुरबार, वाशिम, औरंगाबाद, परभणी, लातूर, उस्मानाबाद, हिंगोली, नांदेड, जालना, सांगली, सातारा, रत्नागिरी, रायगड, सोलापूर, बीड, पुणे, ठाणे व पालघर या २२ जिल्ह्यांमध्ये Heavy Metals, Toxic Metals/Pesticides/Fertilizers ची पिण्याच्या पाण्यातील तपासणी काम निरी, नागपूर यांच्यामार्फत करण्याचे विचाराधीन आहे.
- ८.५ पाणी गुणवत्ता संनियंत्रण व सर्वेक्षण कार्यक्रमाच्या धोरणात्मक निर्णयात मदत करणे, तांत्रिक बाबींची माहिती पुरविणे व पाणी गुणवत्ता विषयक अहवाल तयार करणे, या करिता राज्यामध्ये भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा, पुणे व राष्ट्रीय पर्यावरण अभियांत्रिकी संशोधन संस्था (National Environmental Engineering Research Institute), नागपूर यांना State Referral Institute (SIR) म्हणून घोषित करण्यात आले आहे.
- ८.६ राज्यातील अंदाजे ६.३ लाख सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या योजनांची व स्त्रोतांची माहिती GSI वर घेण्यात आली आहे.
- ८.७ पिण्याच्या पाण्याची गुणवत्ता तपासण्यासाठी सध्या राज्यात १ राज्यस्तरीय, ६ विभागीय, २८ जिल्हास्तरीय व १४९ उपविभागीय प्रयोगशाळा अशा एकूण १८३ प्रयोगशाळा भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणामार्फत कार्यरत आहेत. त्यामध्ये राज्यात उपलब्ध असलेल्या एकूण २,६९,२६८ नोंदित स्त्रोतांपैकी प्रत्यक्ष कार्यरत क्षेत्रीय स्तरावर स्त्रोतांची वर्षातून २ वेळा रासायनिक तपासणी व २ वेळा जैविक तपासणी केली जाते.
- ८.८ पाणी गुणवत्ता सर्वेक्षण व संनियंत्रण कार्यक्रमांतर्गत प्रयोगशाळांमध्ये प्राप्त नमुन्यांचे पृथःकरण करण्यात येऊन नमुन्यांचे अहवाल केंद्र शासनाच्या संकेत स्थळावर online नोंदी करण्यात येत आहेत. पाणी गुणवत्ता संनियंत्रण व सर्वेक्षण कार्यक्रमांतर्गत प्रयोगशाळांमध्ये पृथःकरण करणा-या नमुन्यांच्या तपासणी नुसार बाधित आढळलेल्या नमुन्यांचे अहवाल केंद्र शासनाच्या राष्ट्रीय पाणी गुणवत्ता संनियंत्रण व सर्वेक्षण कार्यक्रमाची Online data entry करण्याचा अहवाल संबंधित उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी तथा अध्यक्ष पाणी गुणवत्ता संनियंत्रण कक्ष, जिल्हा (WATSON), जिल्हा आरोग्य अधिकारी, तसेच संबंधित ग्रामपंचायत यांना कळविण्यात येते. बाधित आढळलेल्या उद्भवाची उपाययोजना तालुका आरोग्य अधिकारी तसेच संबंधित ग्रामपंचायत यांनी करावयाची असते. सर्व प्रयोगशाळांमध्ये शासन निर्णयानुसार शुल्क आकारून खाजगी नमुने तपासणीबाबत जनजागृती करण्यात येत आहे. पाणी गुणवत्ता संनियंत्रण व सर्वेक्षण कार्यक्रमाची प्रभावी अंमलबजावणी करण्यासाठी पिण्याच्या पाण्याची गुणवत्ता संनियंत्रणाची जबाबदारी जिल्हा पाणी गुणवत्ता सल्लागार, पाणी गुणवत्ता निरीक्षक यांना देण्यात आली आहे.
- ८.९ राज्यामध्ये नव्याने १ राज्यस्तरीय प्रयोगशाळा स्थापनेस मंजुरी देण्यात आली असून २७ जिल्हा प्रयोगशाळांचे बांधकाम पूर्ण झाले आहे. राज्यातील नवीन मंजूर असलेल्या राज्यस्तरीय प्रयोगशाळांचे बांधकाम प्रगतीपथावर आहे.
- ८.१० सन २०१९-२०२० या आर्थिक वर्षात राज्यातील पुणे, कोंकण, नाशिक, अमरावती, औरंगाबाद व नागपूर या सहा विभागीय तपासणी प्रयोगशाळांना NABL अधिस्विकृती नुतनीकरण प्रमाणपत्र (Renewal of Accreditation) प्राप्त झाले आहे. तसेच चालू आर्थिक वर्षात २८ जिल्हास्तरीय प्रयोगशाळांचे NABL अधिस्विकृतीची प्रक्रिया करण्याचे प्रस्तावित आहे. सन २०१९-२०२० या आर्थिक वर्षात ७,४४,२०१ पाणी नमुने भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेमार्फत तपासण्यात आले आहेत.

९. ग्रामीण पिण्याच्या पाण्याचा टंचाई कार्यक्रम :-

- ९.१ प्रत्येक जिल्ह्यात दरवर्षी पावसाळा संपल्यानंतर पाणी टंचाई (२० लिटर्स/दिन/व्यक्तीपेक्षा कमी) झालेल्या पर्जन्यमानाचा आढावा घेऊन १ कि.मी. क्षेत्रात ज्या गावांमध्ये/वाड्यांमध्ये पिण्याच्या पाण्याचे नियमित स्त्रोत आटले किंवा कमी झाल्याने दरडोई, प्रतिदिनी २० लिटर्सपेक्षा कमी पाणी पुरवठा होईल असा अंदाज आहे, अशा गावे/वाड्यांमध्ये पिण्याच्या पाण्याचा पुरवठा करण्यासाठी जिल्हाधिका-यांकडून मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद व वरिष्ठ भूवैज्ञानिक, भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा यांच्याशी विचार विनिमय करून (१) ऑक्टोबर ते डिसेंबर, (२) जानेवारी ते मार्च, (३) एप्रिल ते जून अशा तीन स्वतंत्र तिमाहीसाठी टंचाई कृती आराखडे तयार करण्यात येतात. पिण्याच्या पाण्याच्या टंचाई निवारणार्थ खालील अनुज्ञेय उपाययोजनांपैकी योग्य त्या उपाययोजनेची निवड करण्यात येते.

- (१) बुडक्या घेणे.
- (२) विहिरी खोल करणे/गाळ काढणे.
- (३) खाजगी विहिरी अधिग्रहीत करणे,
- (४) टँकर/बैलगाड्यांद्वारे पाणी पुरवठा करणे.
- (५) प्रगतीपथावरील पाणी पुरवठा योजनेची कामे तातडीने पूर्ण करणे.
- (६) नळ योजनांची विशेष दुरुस्ती करणे,
- (७) विंधण विहिरीची विशेष दुरुस्ती,

- (८) नवीन विधन विहिरी घेणे,
 (९) तात्पुरत्या पूरक नळ योजना घेणे,
 (१०) धरणांमध्ये अथवा तलावामध्ये चर खणणे.

- ९.२ टँकरने पाणी पुरवठा करणे ही उपाययोजना अधिक खर्चिक व तात्पुरत्या स्वरूपाची आहे. जेथे अन्य उपाययोजना शक्य नाही, तेथेच ही उपाययोजना अनिवार्य ठरते. जिल्हाधिका-यांची खात्री पटल्यास टँकर लावण्यास मान्यता दिली जाते. दिनांक १ ऑक्टोबर, २००६ पासून पाणी टंचाई कार्यक्रमांतर्गत घेण्यात येणा-या नळ योजनांची विशेष दुरुस्ती करणे, विधन विहिरीची विशेष दुरुस्ती करणे. विहित आर्थिक व भौतिक निकषात न बसणा-या टंचाई निवारक उपाययोजनांना शासन स्तरावर सचिव स्तरीय स्थायी समिती मार्फत मंजुरी देण्यात येते.
- ९.३ राज्यात दरवर्षी निर्माण होणा-या पाणी टंचाईवर मात करण्यासाठी, गावात पिण्याच्या पाण्याची टंचाई निर्माण झाल्यानंतर, पाणी टंचाई कार्यक्रमांतर्गत कोणतीही उपाययोजना घेतल्यास त्याबरोबरच, पुढील वर्षी त्या गावात पिण्याच्या पाण्याची टंचाई निर्माण होऊ नये म्हणून, ग्रामस्तरावरून जलसंधारणाच्या विविध उपाययोजनांबरोबरच शिवकालीन पाणी साठवण योजना, जलपुनर्भरण कार्यक्रम इत्यादी प्रतिबंधात्मक उपाययोजना ग्रामस्तरावर राबविण्याबाबतचे आदेश, दिनांक २७ फेब्रुवारी, २००८ च्या शासन निर्णयान्वये निर्गमित करण्यात आले आहे.
- ९.४ खाजगी टँकर्स व ट्रक्सचे दर पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागाच्या, शासन निर्णय क्रमांक टंचाई-२०१८/प्र.क्र. १६७/पापु-१४, दिनांक १९-१२-२०१८ अन्वये खाजगी टँकर्स व ट्रक्सचे दर पुढीलप्रमाणे सुधारित करण्यात आले आहेत.

टँकर व ट्रकवरील टाकीची पाणी वहन करण्याची क्षमता व क्षेत्र	कमाल प्रतिदिन प्रति मे. टन भाडे (रुपये)	कमाल प्रति किलोमीटर प्रति मे. टन भाडे (रुपये)
सर्वसाधारण	२७०	३.४०
दुर्गम व अतिदुर्गम भागामध्ये अतितीव्र घाट असलेल्या टिकाणी (३००० ते ५००० लिटर)	३३८	४.३०

वरीलप्रमाणे टँकरचे दर निर्धारित केले असले तरी, जिल्हाधिका-यांनी निविदा मागवून कमीत कमी दरात टँकर उपलब्ध करून घ्यावयाचे आहेत.

- ९.५ पाणी टंचाईविषयी उपाययोजनांची अंमलबजावणी करण्यासाठी जिल्हाधिकारी व विभागीय आयुक्तांचे वित्तीय मंजुरीचे अधिकार शासन निर्णय, दिनांक ४ मे, २०१६ अन्वये खालीलप्रमाणे सुधारित करण्यात आले आहेत—

अ.क्र.	उपाययोजनेचे नाव	जिल्हाधिका-यांचे अधिकार	विभागीय आयुक्तांचे अधिकार
(अ)	तात्पुरती पूरक नळ पाणी पुरवठा योजना	रु. २०.०० लक्ष पर्यंत	रु. ५०.०० लक्ष पर्यंत
(ब)	नळ पाणी पुरवठा योजनांची विशेष दुरुस्ती	रु. ३०.०० लक्ष पर्यंत	रु. ५०.०० लक्ष पर्यंत
(क)	जुन्या विहिरीची दुरुस्ती विहिरी खोल	रु. ०२.०० लक्ष पर्यंत	रु. ०३.०० लक्ष पर्यंत
(ड)	धरणांमध्ये अथवा तलावामध्ये चर खणणे	रु. ०५.०० लक्ष पर्यंत	रु. १०.०० लक्ष पर्यंत
(इ)	पिण्याच्या पाण्याचे टँकर भरण्यासाठी आवश्यक ती तात्पुरती उपाययोजना.	रु. ००.५० लक्ष पर्यंत	रु. ०१.०० लक्ष पर्यंत
(ई)	बैलगाडीने पाणी पुरवठा करणे	प्रती दिन प्रती बैलगाडी रु. ५०० पर्यंत	

- ९.६ नागरी व ग्रामीण भागातील पिण्याच्या पाण्याच्या टंचाई निवारणार्थ पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागास प्रदान करण्यात आलेल्या आर्थिक मर्यादेपेक्षा जास्त किंमतीच्या तसेच विहित निकषात न बसणा-या तातडीच्या उपाययोजनांना तातडीने प्रशासकीय मंजुरी देता यावी म्हणून प्रधान सचिव यांच्या अध्यक्षतेखाली सचिवस्तरीय समिती स्थापन करण्यात आलेली आहे.

- ९.७ मागील तीन वर्षांमध्ये टंचाई अंतर्गत घेतलेल्या विविध उपाययोजनांवर झालेला खर्च व हाताळलेली गावे व वाड्या यांची संख्या पुढीलप्रमाणे आहे.

(अ) विविध उपाययोजनांवर झालेला खर्च

(रुपये कोटीत)

अ.क्र.	उपाययोजना	२०१७-२०१८	२०१८-२०१९	२०१९-२०२०
१.	टँकर/बैलगाडीने पाणी पुरवठा करणे	४२.७६	५३३.३७	६४.१७
२.	विहिर अधिग्रहीत करणे	१२.७७	१००.५६	१४.२१
३.	विहिरी खोल करणे/गाळ काढणे	३.५५	७.४८	४.०५
४.	बुडकी घेणे	...	२.५	...
५.	विधन विहिर/कुपनलिका घेणे	३३.२६	७२.१७	२२.१०
६.	नळ योजनांची विशेष दुरुस्ती करणे	५२.८४	११४.२२	९७.३३
७.	विधन विहिरीची विशेष दुरुस्ती करणे	१.१०	२.३०	२.८९
८.	तात्पुरत्या पूरक नळ योजना घेणे	१३.३४	७०.१५	३१.४१
	एकूण	१५९.६१	९०२.७५	२३६.१८

(ब) विविध उपाययोजनेद्वारे टंचाई कार्यक्रमांतर्गत हाताळलेली गावे/वाड्या

अ.क्र.	उपाययोजना	२०१७-२०१८	२०१८-२०१९	२०१९-२०२०
१.	टँकर/बैलगाडीने पाणी पुरवठा करणे	१७२२	७०१४	३६३३
२.	विहिर अधिग्रहीत करणे	२६२३	१०६८७	२८८४
३.	विहिरी खोल करणे/गाळ काढणे	५१६	१२९४	३७०
४.	बुडकी घेणे	...	४२	...
५.	विंघण विहिर/कुपनलिका घेणे	२७८८	६२००	२६०२
६.	नळ योजनांची विशेष दुरुस्ती करणे	१०९१	२४१८	१७७७
७.	विंघण विहिरींची विशेष दुरुस्ती करणे	७३७	२८४५	१६७४
८.	तात्पुरत्या पूरक नळ योजना घेणे	२३९	५३२	३८८
	एकूण ...	९७१६	३१०३२	१३३२८

१०. निधीची उपलब्धता :-

- १०.१ केंद्र शासनाकडून जल जीवन मिशन कार्यक्रमाखाली निधी प्राप्त होतो.
- १०.२ सन २०१८-२०१९ मध्ये एकूण ६७८ गावे/वाड्यांच्या योजना सन २०१८-२०१९ मध्ये पूर्ण करण्याचे उद्दिष्ट होते. त्यापैकी माहे मार्च, २०१९ पर्यंत ३७४ गावे/वाड्यांचे उद्दिष्ट साध्य करण्यात आले असून, यासाठी केंद्र व राज्य हिस्सा मिळून एकूण रुपये ६५४.२६ कोटी (केंद्र रुपये २५८.४० कोटी व राज्य रुपये ३९५.८६ कोटी) इतका खर्च झालेला आहे. राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रमांतर्गत सन २०१९-२०२० या आर्थिक वर्षाकरीता रु. २१८५ कोटी अर्थसंकल्पित करण्यात आला असून त्यापैकी डिसेंबर, २०१९ अखेर पर्यंत रु. २८१.८ कोटी निधी वितरित करण्यात आला आहे. सन २०१९-२०२० च्या वार्षिक कृती आराखडा तयार करण्यात आला आहे व याप्रमाणे एकूण १०,०७७ नविन पाणी पुरवठा योजनांना मान्यता दिली आहे.
- १०.३ ग्रामीण भागात, पिण्याच्या पाण्याची टंचाई निवारणासाठी तात्पुरत्या उपाययोजना घेण्याकरिता केंद्र शासनाच्या नैसर्गिक आपत्ती निवारण निधीमधून निधी उपलब्ध केला जात आहे. हा निधी, विभागीय आयुक्त व जिल्हाधिकारी यांना संपूर्ण केला जातो.
- १०.४ जिल्हा परिषदांमार्फत राबविण्यात येणा-या साधी विहिर, विंघण विहिर व नळ योजनांसाठी जिल्हा परिषदांना निधी मंजूर केला जातो. हा निधी जिल्हा परिषदांमार्फत ग्राम पाणी पुरवठा व स्वच्छता समित्यांना वितरित केला जातो. महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणामार्फत राबविण्यात येणा-या योजनांसाठी महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाला रोख निधी मंजूर केला जातो. स्वजलधारा कार्यक्रम आणि बाह्य सहाय्यित प्रकल्पाखालील निधी परस्पर गावांना प्राप्त होतो. देखभाल व दुरुस्ती आणि उपअभियानांतर्गत स्रोत बळकटीकरणसाठी राखून ठेवलेली तरतूद जिल्हा परिषदांना, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण व भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणांना स्वतंत्रपणे मुक्त करण्यात येते.
- १०.५ पाणी पुरवठा योजनांच्या अंमलबजावणीसाठी जिल्हा परिषदांमध्ये निर्माण केलेला विभाग/उपविभाग व भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेसाठी वेतन व वेतनेतर बाबींसाठी योजनेतर तरतूद केली जाते.

११. महाराष्ट्र सुवर्ण महोत्सवी ग्रामीण दलित वस्ती पाणी पुरवठा व स्वच्छता योजना :-

- ११.१ राज्यातील ग्रामीण भागातील अनुसूचित जाती व नवबौद्ध घटकांमधील कुटुंबांना खाजगी नळजोडण्या व वैयक्तिक शौचालय सुविधा उपलब्ध करून देण्यासाठी महाराष्ट्र सुवर्ण महोत्सवी ग्रामीण दलित वस्ती पाणी पुरवठा व स्वच्छता योजना राबविण्यास पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागाच्या दिनांक १८-११-२०१९ च्या शासन निर्णयान्वये शासनाची मान्यता देण्यात आली आहे.
- ११.२ या योजनेतर्गत ग्रामीण भागातील अनुसूचित जाती व नवबौद्ध घटकांना प्रति कुटुंब खाजगी नळ जोडणीसाठी रु. ४,००० तर, वैयक्तिक शौचालय बांधकामासाठी प्रति कुटुंब रु. ११,००० अनुदान अनुज्ञेय आहे.
- ११.३ या योजनेतर्गत प्रकल्प प्रस्ताव तयार करतांना गावातील अनुसूचित जाती व नवबौद्ध घटकांमधील कुटुंबांचे सर्वेक्षण करून या कुटुंबाकडील सद्यःस्थितीतील खाजगी नळ जोडण्या व वैयक्तिक शौचालय यांच्या उपलब्धतेची तपासणी करण्यात येईल. ज्या कुटुंबांकडे खाजगी नळ जोडणी आहे, परंतु, वैयक्तिक शौचालय नाही किंवा वैयक्तिक शौचालय आहे, परंतु खाजगी नळ जोडणी नाही, तसेच, ज्या कुटुंबांकडे खाजगी नळ जोडणी व वैयक्तिक शौचालय या दोन्ही सुविधा उपलब्ध नाहीत अशा कुटुंबांना खाजगी नळ जोडण्या व वैयक्तिक शौचालय उपलब्ध करून देण्यासाठी विहित केलेल्या अनुदानाच्या आधारे, प्रकल्प प्रस्ताव तयार करण्यात येतील.
- ११.४ ग्रामीण दलित वस्ती पाणी पुरवठा व स्वच्छता योजनेतर्गत घ्यावयाच्या गावांच्या निवडीसाठीचा प्राधान्यक्रम :-
१. जिल्ह्यातील निर्मल ग्राम पुरस्कार मिळालेली गावे, त्यापैकी ज्या गावांची अनुसूचित जाती व नवबौद्ध कुटुंबांची संख्या जास्त आहे.
  २. निर्मल ग्राम पुरस्कार मिळालेल्या गावांव्यतिरिक्त अन्य गावे, त्यापैकी ज्या गावांची अनुसूचित जाती व नवबौद्ध कुटुंबांची संख्या जास्त आहे.
  ३. जिल्ह्यातील निर्मल ग्राम पुरस्कार मिळालेली गावे किंवा त्याव्यतिरिक्त अन्य गावांमध्ये संपूर्ण स्वच्छता कार्यक्रमांतर्गत वा अन्य कार्यक्रमांतर्गत अनुसूचित जाती व नवबौद्ध कुटुंबांसाठी बांधलेली शौचालये जी मोडकळीस आल्याने वापरण्यास अयोग्य आहेत, अशा शौचालयांची कामे या योजनेतून अनुज्ञेय राहतील.

तक्ता क्रमांक-४
पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग

(रुपये हजारात)

अ.क्र.	तपशील	प्रत्यक्ष रकमा (प्रारूप)	अर्थसंकल्पीय अंदाज	सुधारित अंदाज (प्रस्तावित)	अर्थसंकल्पीय अंदाज (प्रस्तावित)		
१	२	३	४	५	६		
प्रधान शीर्षवार सारांश :							
ए - महसुली लेख्यावरील खर्च—							
	२०४९, व्याज प्रदाने	...	भारित	२२७६२९	२५००००	२३००००	२५००००
	२२१५, पाणी पुरवठा व स्वच्छता	...	भारित	...	६०००	६०००	६०००
			दत्तमत	२०४६२०५७	५५०९०१३१	४५६५८७०२	५३८२३४१५
	२२३५, सामाजिक सुरक्षा व कल्याण	...	दत्तमत	...	६००	६००	८८०
	२४०६, वनीकरण व वन्यजीवन	...	दत्तमत	...	१०००	१	६८६
	२७०२, लहान पाटबंधारे	...	दत्तमत	४०४२७६	५०९०७३	५०९०७३	५३२०८७
	३४५१, सचिवालयीन - आर्थिक सेवा	...	दत्तमत	१२२६७७	१९६२७५	१८६५९४	३३०८५६
	एकूण - ए - महसुली लेख्यावरील खर्च...		भारित	२२७६२९	२५६०००	२३६०००	२५६०००
			दत्तमत	२०९८९०१०	५५७९७०७९	४६३५४९७०	५४६८७९२४
	एकूण ...			२१२१६६३९	५६०५३०७९	४६५९०९७०	५४९४३९२४
बी - भांडवली लेख्यावरील खर्च—							
	४२१५, पाणी पुरवठा व स्वच्छता	...	दत्तमत	...	२	२	५४२३०
	यावरील भांडवली खर्च.						
	४४०२, मृद व जलसंधारण	...	भारित	१४५	५००	५००	१०००
	यावरील भांडवली खर्च.		दत्तमत	२२८८७८	२९७३५३	२९७३५३	३३०९७१
	एकूण - बी - भांडवली लेख्यावरील खर्च...		भारित	१४५	५०२	५०२	५५२३०
			दत्तमत	२२८८७८	२९७३५३	२९७३५३	३३०९७१
	एकूण ...			२२९०२३	२९७८५५	२९७८५५	३८६२०१
सी - ऋण शीर्षाखालील खर्च—							
	६२१५, पाणी पुरवठा व स्वच्छता	...	दत्तमत	...	२८६७८	२८६७८	३९९८६७८
	यासाठी कर्जे.						
	७६१०, शासकीय कर्मचारी	...	दत्तमत	११४७७	५०८१०	५०८१०	६२१५४
	इत्यादिना कर्जे.						
	एकूण - सी - ऋण शीर्षाखालील खर्च ...		भारित	...	...	...	...
			दत्तमत	११४७७	७९४८८	७९४८८	४०६०८३२
	एकूण ...			११४७७	७९४८८	७९४८८	४०६०८३२
	स्थूल बेरीज - पाणी पुरवठा व	...	भारित	२२७७७४	२५६५०२	२३६५०२	३११२३०
	स्वच्छता विभाग		दत्तमत	२१२२९३६५	५६१७३९२०	४६७३१८११	५९०७९७२७
	एकूण ...			२१४५७१३९	५६४३०४२२	४६९६८३१३	५९३९०९५७

तक्ता क्रमांक ५

राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रमांतर्गत (NRDWP) पाणी गुणवत्ता बाधित व पारिअली कव्हर्ड/दुबार हाताळणी नुसार हाताळवयाच्या गावे/वाड्यांची माहिती

अ.क्र.	जिल्हा	पाणी गुणवत्ता बाधित व पारिअली कव्हर्ड/दुबार हाताळणी शिल्लक गावे/वाड्या हाताळवयाची दि. १-४-२०१८ रोजीची स्थिती	सन २०१८-१९ मध्ये साध्य केलेल्या गावे/वाड्यांची स्थिती	दि. ३१-३-२०१९ रोजी शिल्लक गावे/वाड्यांची स्थिती	दि. १-४-२०१९ रोजी नव्याने समस्याग्रस्त आढळलेल्या गावे/वाड्यांची स्थिती	दि. १-४-२०१९ रोजी हाताळवयाच्या शिल्लक एकूण गावे/वाड्या	सन २०१९-२० चे भौतिक उद्दिष्ट
१	२	३	४	५	६	७	८
१.	पालघर	१३१६	२३	१२९३	...	१२९३	२४
२.	ठाणे	२०३	९	१९४	...	१९४	३९
३.	रायगड	८२८	१७	८११	...	८११	८२
४.	रत्नागिरी	१५४३	११	१५३२	...	१५३२	३३
५.	सिंधुदूर्ग	२६४	१४	२५०	...	२५०	१५
	कोकण विभाग	४१५४	७४	४०८०	...	४०८०	१९३
६.	पुणे	१८८८	१८	१८७०	...	१८७०	६५
७.	सातारा	३८२	१५	३६७	...	३६७	२०
८.	सांगली	६९९	३४	६६५	...	६६५	८३
९.	सोलापूर	५४२	२३	५१९	...	५१९	६३
१०.	कोल्हापूर	४३५	२२	४१३	...	४१३	९६
	पुणे विभाग	३९४६	११२	३८३४	...	३८३४	३२७
११.	नाशिक	७९०	१०	७८०	...	७८०	५५
१२.	धुळे	४६	१७	२९	...	२९	८
१३.	नंदूरबार	८९	११	७८	...	७८	११
१४.	जळगाव	६५०	१२	६३८	...	६३८	...
१५.	अहमदनगर	१३४७	११	१३३६	...	१३३६	२३७
	नाशिक विभाग	२९२२	६१	२८६१	...	२८६१	३११
१६.	औरंगाबाद	३३८	२३	३१५	...	३१५	७९
१७.	जालना	४६५	४	४६१	...	४६१	२३
१८.	परभणी	१४०	२	१३८	...	१३८	१०
१९.	हिंगोली	१०१	...	१०१	...	१०१	५
२०.	नांदेड	१७२	२०	१५२	...	१५२	२२
२१.	उस्मानाबाद	१५७	२	१५५	...	१५५	६
२२.	बीड	४९०	९	४८१	...	४८१	३
२३.	लातूर	२६१	...	२६१	...	२६१	१२
	औरंगाबाद विभाग	२१२४	६०	२०६४	...	२०६४	१६०
२४.	अमरावती	२५२	९	२४३	...	२४३	१५
२५.	अकोला	२१७	...	२१७	...	२१७	२३
२६.	वाशिम	२२१	...	२२१	...	२२१	२
२७.	बुलढाणा	३८५	२४	३६१	...	३६१	४८
२८.	यवतमाळ	११३	...	११३	...	११३	...
	अमरावती विभाग	११८८	३३	११५५	...	११५५	८८
२९.	नागपूर	१८८	१०	१७८	...	१७८	६५
३०.	वर्धा	१२७	२	१२५	...	१२५	१८
३१.	भंडारा	१२०	९	१११	...	१११	२०
३२.	गोंदिया	१६३	६	१५७	...	१५७	२२
३३.	चंद्रपूर	१३१	२	१२९	...	१२९	...
३४.	गडचिरोली	२४३	५	२३८	...	२३८	२
	नागपूर विभाग	९७२	३४	९३८	...	९३८	१२७
	एकूण	१५३०६	३७४	१४९३२	...	१४९३२	१२०६

तक्ता क्रमांक ६

ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रम २०२१-२०२२ (सर्वसाधारण)

(रुपये लाखात)

अनु- क्रमांक	जिल्हा	सन १९९७-९८ ते २०१८-१९ या कालावधीतील एकूण योजना	पूर्ण झालेल्या योजना	समाविष्ट गावे/वाड्या (संख्या)	योजनेसाठी मार्च २०२० अखेर झालेला एकूण खर्च	अपूर्ण योजना (प्रगती- पथावर)	अपूर्ण योजनेसाठी मार्च २०२० अखेर झालेला खर्च	अपूर्ण योजने- साठी लागणारा आवश्यक निधी (२०२०-२१) अपेक्षित खर्च	सन २०२१-२२ मधील अपेक्षित खर्च
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
१.	ठाणे	६	२	२३/०९	५१९०.१७	४	३७५.५५	१४००.००	३०१.६९
२.	पालघर	४	२	१२३/२४७	१७६७८.८५	२	९१८९.५९	१०४४.५१	३२४.५१
३.	रायगड	१७६	१६५	४३७/७१३	६०८०.०६	११	७८८३.४४	८०६.३१	१३८९.४५
४.	रत्नागिरी	१२	...	९५/५९९	५४३.४१	८	२१६५.६३	१३७६.००	३६०९.००
५.	सिंधुदूर्ग	१८४	१८२	२३३/२१६४	१३८७९.८८	२	८३९६.७३	१३८७०.३०	१३५४०.५९
६.	पुणे	६७	१०८	२६७/५३०	३४०५४.०४	१६	१६९१६.६९	६९७९.८७	५५९०.८२
७.	सातारा	१६१	१५९	४०३	५३७१.४२	३	७३२२.०१	२५२२.११	८७३.४८
८.	सांगली	९१	७६	२०८	५४५८२.१६	१२	५५१५४.७३	१५३३.४७	६१६२.००
९.	कोल्हापूर	१३९	१३५	१७७/१०४	१०९७५.२८	४	२२१८.६३	१८०.००	१३५४.६६
१०.	सोलापूर	४८४	४७७	१२१४	१४४१५.७९	७	१८०९.५६	१९५८.९७	७५५.००
११.	नाशिक	११९	११२	२१७/५५	३२९२६.७४	७	१७३२.९१	१७८८.४१	३८८६.०६
१२.	जळगाव	१४९	१४०	८८	१०८५३.०८	९	१०८५३.०८	३७७०.५८	४५०.००
१३.	धुळे	६०	५९	१	४६९.४७	१	४६९.४७	४००.००	१२७.७०
१४.	नंदूरबार	७	७	...	...	...	...	...	...
१५.	अहमदनगर	१२२	११२	६०९/९११	६४६१५.५५	२६	१४१४७.१६	४३१९.०९	१९०३६.८०
१६.	औरंगाबाद	१०४	१०२	१७२	२१९००.३७	२	२५९६.८२	१२२.००	१००.००
१७.	जालना	८४	८२	८७	५२५१.२९	२	१७३०४.९२	११७१८.५३	९१२७.९७
१८.	बीड	१०९	१०४	१८१	१८५६४.९६	५	...	...	१७०.००
१९.	नांदेड	६२	५२	८४/१६	६४९.६१	९	८०१३.७८	५६८.९१	४४०.००
२०.	परभणी	६९	६७	१३६/१	१०२२४.३९	२	२५०४.६८	१४८६.४८	२२००.००
२१.	हिंगोली	३४	३३	१०७/१४	१०८९८.७०	१	३१९.६१	६०.००	७२.००
२२.	लातूर	७६	७०	१७०/१९	१३९०२.००	६	२५३०.५०	५३०.५०	२९२७.९०
२३.	उस्मानाबाद	५९	५७	९५	९०११.०२	२	११२.१९	८१.५३	...
२४.	नागपूर	१६८	१६८	२४६/३	२२४६६.२०	६	५५५३.८८	७४१७.०६	२०१७.४३
२५.	गोंदिया	५०	५०	२४३/९५	१५१५७.३५	१	१५६.०८	२६०.५४	८६.००
२६.	भंडारा	८०	८०	२१८/७	१३४४७.१७	...	११०.४५	२३९.०७	२३५.०७
२७.	चंद्रपूर	१४०	१२६	४१६/३	२४१३२.३३	१४	१०५७६.३८	४२८९.०८	२७५३.००
२८.	गडचिरोली	४९	४५	८७	२८७६.७५	४	१७१५.०९	१३००.००	...
२९.	वर्धा	१४२	१४१	१५४	११५५९.३६	१	८१९.९०	१००.००	...
३०.	अमरावती	३५	...	२६९	८७७९.६७	२३	९६९९.४४	४५२०.२२	९३२९.२०
३१.	यवतमाळ	१२९	१२०	२०८/३	१३६३०.६६	९	२१५९.३०	३९८.२६	२६७.२९
३२.	अकोला	८७	८७	३८७	२२३६०.५३	...	२२३६०.५३	...	...
३३.	बुलढाणा	६	२	१५९	२७४३७.२२	४	६३५४.०६	३०१.४१	...
३४.	वाशिम	२२०	२२०	३०५	१६०४४.३२	१०	२८५.१३	५८.४४	५८.४४
एकूण ...		३४८४	३३४२	७८१९/५४९३	५३९९२९.८०	२१३	२३१८०७.९२	७५४०१.६५	८७१८६.०६

महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण
तक्ता क्रमांक ७
ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रम २०२१-२२ (विशेष घटक योजना)

(रुपये लाखात)

अनु- क्रमांक	जिल्हा	सन १९९८-९९ ते २०२०-२१ या कालावधीतील एकूण योजना	पूर्ण झालेल्या योजना	समाविष्ट गावे/वाड्या (संख्या)	योजनेसाठी मार्च २०२० अखेर झालेला एकूण खर्च	अपूर्ण योजना (प्रगती- पथावर)	अपूर्ण योजनेसाठी मार्च २०२० अखेर झालेला खर्च	अपूर्ण योजने- साठी लागणारा आवश्यक निधी (२०२०-२१)	सन २०२१-२२ मधील अपेक्षित खर्च
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
१.	ठाणे	...	...	...	...	निरंक	...	...	...
२.	पालघर	...	...	...	...	निरंक	...	...	...
३.	रायगड	...	...	...	...	निरंक	...	...	...
४.	रत्नागिरी	...	...	...	...	निरंक	...	...	...
५.	सिंधुदूर्ग	४	४	४/१०	६५.८६	...	...	...	...
६.	पुणे	...	...	...	...	निरंक	...	...	...
७.	सातारा	...	...	...	...	निरंक	...	...	...
८.	सांगली	४०	४०	४०	४०	३१०.७०	...	...	...
९.	कोल्हापूर	...	...	...	...	निरंक	...	...	...
१०.	सोलापूर	१०	१०	१०	४५५.४२	...	...	...	...
११.	नाशिक	...	...	...	...	निरंक	...	...	...
१२.	जळगाव	...	...	...	...	निरंक	...	...	...
१३.	धुळे	...	...	...	...	निरंक	...	...	...
१४.	नंदूरबार	...	...	...	...	निरंक	...	...	...
१५.	अहमदनगर	...	...	...	...	निरंक	...	...	...
१६.	औरंगाबाद	...	...	...	...	निरंक	...	...	...
१७.	जालना	...	...	...	...	निरंक	...	...	...
१८.	बीड	...	...	...	...	निरंक	...	...	...
१९.	नांदेड	...	...	...	...	निरंक	...	...	...
२०.	परभणी	...	...	...	...	निरंक	...	...	...
२१.	हिंगोली	...	...	...	...	निरंक	...	...	...
२२.	लातूर	...	...	...	...	निरंक	...	...	...
२३.	उस्मानाबाद	...	...	...	...	निरंक	...	...	...
२४.	नागपूर	१	१	१	२७.०३	...	...	...	...
२५.	भंडारा	...	...	...	...	निरंक	...	...	...
२६.	गोंदिया	...	...	...	...	निरंक	...	...	...
२७.	चंद्रपूर	...	...	...	...	निरंक	...	...	...
२८.	गडचिरोली	...	...	...	...	निरंक	...	...	...
२९.	वर्धा	...	...	...	...	निरंक	...	...	...
३०.	अमरावती	६	६	९	१९०.४७	...	...	...	...
३१.	यवतमाळ	१	१	२	१५.०८	...	...	...	...
३२.	अकोला	...	...	...	...	निरंक	...	...	...
३३.	बुलढाणा	...	...	...	...	निरंक	...	...	...
३४.	वाशिम	६०	४५	५६	१९५.७८	१५	...	१५०.००	१००.००
एकूण ...		१२२	१०७	१२२/१०	१२६०.३४	१५	...	१५०.००	१००.००

महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण
तक्ता क्रमांक ८
ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रम २०२१-२२ (आदिवासी उपाययोजना)

(रुपये लाखात)

अनु- क्रमांक	जिल्हा	सन १९९८-९९ ते २०२०-२१ या कालावधीतील एकूण योजना	पूर्ण झालेल्या योजना	समाविष्ट गावे/वाड्या (संख्या)	योजनेसाठी मार्च २०२० अखेर झालेला एकूण खर्च	अपूर्ण योजना (प्रगती- पथावर)	अपूर्ण योजनेसाठी मार्च २०२० अखेर झालेला खर्च	अपूर्ण योजने- साठी लागणारा आवश्यक निधी (२०२०-२१)	सन २०२१-२२ मधील अपेक्षित खर्च	
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	
१.	ठाणे	...	...	...	निरंक	...	...	...	...	
२.	पालघर	...	...	...	निरंक	...	...	...	...	
३.	रायगड	...	...	...	निरंक	...	...	...	...	
४.	रत्नागिरी	...	...	...	निरंक	...	...	...	...	
५.	सिंधुदूर्ग	...	...	...	निरंक	...	...	...	...	
६.	पुणे	...	...	...	निरंक	...	...	...	...	
७.	सातारा	...	...	...	निरंक	...	...	...	...	
८.	सांगली	...	...	...	निरंक	...	...	...	...	
९.	कोल्हापूर	...	...	...	निरंक	...	...	...	...	
१०.	सोलापूर	...	...	...	निरंक	...	...	...	...	
११.	नाशिक	७	७	...	२६४.०३	...	...	...	...	
१२.	जळगाव	...	...	...	निरंक	...	...	...	...	
१३.	धुळे	...	...	...	निरंक	...	...	...	...	
१४.	नंदूरबार	...	...	...	निरंक	...	...	...	...	
१५.	अहमदनगर	७	५	१४/१२	८५०.२१	२	२९५.४०	७.७६	...	
१६.	औरंगाबाद	...	...	...	निरंक	...	...	...	...	
१७.	जालना	...	...	...	निरंक	...	...	...	...	
१८.	बीड	...	...	...	निरंक	...	...	...	...	
१९.	नांदेड	७	७	१२	१३७.११	...	...	...	...	
२०.	परभणी	...	...	...	निरंक	...	...	...	...	
२१.	हिंगोली	...	...	...	निरंक	...	...	...	...	
२२.	लातूर	...	...	...	निरंक	...	...	...	...	
२३.	उस्मानाबाद	...	...	...	निरंक	...	...	...	...	
२४.	नागपूर	४	४	४	३०१.२९	...	...	...	...	
२५.	भंडारा	...	...	...	निरंक	...	...	...	...	
२६.	गोंदिया	...	...	...	निरंक	...	...	...	...	
२७.	चंद्रपूर	...	...	...	निरंक	...	...	...	...	
२८.	गडचिरोली	...	...	...	निरंक	...	...	...	...	
२९.	वर्धा	...	...	...	निरंक	...	...	...	...	
३०.	अमरावती	...	...	...	निरंक	...	...	...	...	
३१.	यवतमाळ	१०.००	१०.००	१३	३६६.९०	१	१९.१९	...	...	
३२.	अकोला	...	...	...	निरंक	...	...	...	...	
३३.	बुलढाणा	...	...	...	निरंक	...	...	...	...	
३४.	वाशिम	...	...	...	निरंक	...	...	...	...	
	एकूण	...	३५.००	३३.००	४३/१२	१९१९.५४	३	३१४.५९	७.७६	...

तक्ता क्रमांक ९

जिल्हा परिषदांकडील पाणी पुरवठा विभागातील कर्मचारी वर्गाचा तपशील

अनुक्रमांक १	पदनाम २	पदांची वेतन श्रेणी ३	ग्रेड वेतन ४	पदांची संख्या ५
		रुपये	रुपये	
१.	कार्यकारी अभियंता	१५,६००-३९,१००	६,६००	३४
२.	उपअभियंता (स्थापत्य)	१५,६००-३९,१००	५,४००	२०७
३.	उपअभियंता (यांत्रिकी)	१५,६००-३९,१००	५,४००	६७
४.	सहायक भू-वैज्ञानिक	९,३००-३४,८००	५,०००	३३
५.	कनिष्ठ भू-वैज्ञानिक	९,३००-३४,८००	४,९००	६८
६.	कनिष्ठ अभियंता (स्थापत्य)	९,३००-३४,८००	४,३००	११७२
७.	कनिष्ठ अभियंता (यांत्रिकी)	९,३००-३४,८००	४,३००	१०१
८.	सहायक लेखाधिकारी	९,३००-३४,८००	४,३००	३४
९.	कक्ष अधिकारी	९,३००-३४,८००	४,३००	३४
१०.	आरेखक	५,२००-२०,२००	२,८००	३४
११.	सहायक आवेदक	५,२००-२०,२००	२,४००	६७
१२.	वरिष्ठ सहायक	५,२००-२०,२००	२,४००	३७१
१३.	वरिष्ठ सहायक (लेखा)	५,२००-२०,२००	२,४००	३४
१४.	यांत्रिकी	५,२००-२०,२००	२,४००	३४
१५.	वायुसंपिडक चालक	५,२००-२०,२००	२,०००	६६
१६.	रिंगमन	५,२००-२०,२००	२,०००	३४
१७.	कनिष्ठ सहायक	५,२००-२०,२००	१,९००	५७७
१८.	जॅक हॅमर ड्रिलर	५,२००-२०,२००	२,०००	६६
१९.	संगणक	५,२००-२०,२००	१,९००	३३
२०.	वाहन चालक	५,२००-२०,२००	१,९००	२३९
२१.	नाईक	४,४४०-७,४४०	१,६००	२०
२२.	परिचर/शिपाई	४,४४०-७,४४०	१,३००	५७४
२३.	चौकीदार	४,४४०-७,४४०	१,३००	२०
२४.	मदतनीस	४,४४०-७,४४०	१,३००	२२
एकूण				३९४१

ग्रामीण स्वच्छता कार्यक्रम

१. कार्यक्रमाचे स्वरूप :-

ग्रामीण भागात शौचालयाच्या अभावामुळे व उघड्यावर शौचास बसण्यामुळे परिसर अस्वच्छ होऊन वैयक्तिक व सार्वजनिक अनारोग्याचा प्रश्न निर्माण होतो. त्याकरिता ग्रामीण कुटुंबांसाठी वैयक्तिक शौचालय बांधण्याचा एक व्यापक कार्यक्रम शासनाने हाती घेतला होता.

राज्यात सन २०००-२००१ पासून राबविण्यात येत असलेल्या संपूर्ण स्वच्छता अभियानाचे केंद्र शासनाच्या सूचनांनुसार दिनांक १ एप्रिल, २०१२ पासून निर्मल भारत अभियान असे नामकरण करण्यात आले होते. आता, पुन्हा केंद्र शासनाच्या सूचनांनुसार दिनांक २ ऑक्टोबर २०१४ पासून स्वच्छ भारत मिशन (ग्रामीण) असे पुनर्नामकरण करण्यात आलेले आहे. सदर कार्यक्रम मागणी आधारित तत्वानुसार राबविण्यात येत आहे. स्वच्छ भारत मिशन (ग्रामीण) अंतर्गत राज्यातील सर्व कुटुंबांना (महिला कुटुंब प्रमुख असेल तरी सुद्धा) वैयक्तिक शौचालयासाठी प्रोत्साहनपर अनुदान देण्यात येते. केंद्र शासनाने दिनांक २ ऑक्टोबर २०१४ पासून एका वैयक्तिक शौचालय बांधकामासाठी प्रोत्साहनपर रक्कम रु. १२,०००/- निश्चित केली. यामध्ये केंद्र हिस्सा ६० टक्के असून, राज्य हिस्सा ४० टक्के इतका आहे.

वैयक्तिक स्वच्छतेसह संपूर्ण स्वच्छतेद्वारे गावाचा विकास करण्यावर भर देण्यात आला आहे. यासाठी शासनाने लोक सहभाग व लोक जागृतीवर लक्ष केंद्रित केले आहे. त्यासाठी “संत गाडगे बाबा ग्राम स्वच्छता अभियान” राबविण्यात येत आहे. या अभियानांतर्गत स्वच्छतेबाबत उत्कृष्ट काम करणा-या ग्रामपंचायतींना जिल्हा परिषद गटस्तर, जिल्हास्तर, विभागस्तर व राज्यस्तरावर, तसेच प्रत्येक ग्रामपंचायतीतील उत्कृष्ट प्रभागाला बक्षिसे देण्यात येतात. सदर अभियानांतर्गत स्वच्छ पंचायत समिती व जिल्हा परिषद स्पर्धेतर्गत निवडलेल्या पंचायत समित्यांना व जिल्हा परिषदांना राज्यस्तरावरून बक्षिसे देण्यात येतात.

२. स्वच्छ भारत मिशन (ग्रामीण) :-

निर्मल भारत अभियानाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार राज्यातील एकूण २७,९०२ ग्रामपंचायतीमध्ये दिनांक २ ऑक्टोबर २०१२ ते दिनांक ३१ जानेवारी २०१३ या कालावधीत पायाभूत सर्वेक्षण (BLS) घेण्यात आले. सर्वेक्षणाच्या उपलब्ध माहितीनुसार ग्रामीण महाराष्ट्रातील एकूण १.१० कोटी कुटुंबांपैकी ६०.७४ लाख (५५ टक्के) कुटुंबांकडे शौचालय सुविधा उपलब्ध नव्हती. तथापि, राज्यातील हागणदारी मुक्त ग्राम पंचायतींची प्रगती पाहता मा. मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य यांनी संपूर्ण ग्रामीण महाराष्ट्र मार्च २०१८ अखेर हागणदारी मुक्त करण्याची घोषणा केली. त्यानुसार दिनांक १८ एप्रिल २०१८ रोजी राज्यातील सर्व ३४ जिल्हे, ३५१ पंचायत समित्या व २७,६६७ ग्राम पंचायती हागणदारी मुक्त झाल्या आहेत.

सन २०२०-२१ या आर्थिक वर्षात स्वच्छ भारत मिशन (ग्रामीण) अंतर्गत दिनांक २० डिसेंबर २०२० अखेर पर्यंत एकूण १,५०,२६४ वैयक्तिक शौचालये बांधण्यात आलेली आहेत. या करिताच्या व आधीच्या बांधकाम केलेल्या शौचालयांच्या प्रलंबित अनुदानासाठी दिनांक २० डिसेंबर २०२० अखेर पर्यंत रुपये २२५७५.३६ लक्ष खर्च झालेला आहे. स्वच्छ भारत मिशन ग्रामीण योजनेंतर्गत सन २०२०-२०२१ या आर्थिक वर्षासाठी सर्वसाधारण घटक, अनुसूचित जाती घटक व अनुसूचित जमाती घटक या तीन घटकांच्या केंद्र हिश्यापोटी अनुक्रमे रु. १७१६१२.०० लक्ष, रु. २३३१०.०० लक्ष व रु. १६१३२.०० लक्ष इतका निधी व राज्य हिश्यापोटी अनुक्रमे रु. २००००.०० लक्ष, रु. ५००.०० लक्ष व रु. ३०००.०० लक्ष इतका निधी अर्थसंकल्पित करण्यात आलेला आहे.

स्वच्छ भारत मिशन (ग्रामीण) टप्पा-२ :-

केंद्र शासनाने जुलै २०२० मध्ये स्वच्छ भारत मिशन टप्पा-२ च्या (२०२०-२१ ते २०२४-२५) मार्गदर्शक सूचना निर्गमित केल्या असून, सदर मार्गदर्शक सूचनांनुसार या योजनेंतर्गत कार्यवाही करावयाची आहे. संपूर्ण ग्रामीण स्वच्छता व स्वच्छता शाश्वत टिकविण्याच्या अनुषंगाने स्वच्छ भारत मिशन (ग्रामीण) दुस-या टप्प्यांतर्गत ग्रामीण भागातील घनकचरा व सांडपाणी व्यवस्थापनाचे नियोजन करण्यात येत आहे.

स्वच्छ भारत अभियान (ग्रामीण) टप्पा-२ अंतर्गत घनकचरा व सांडपाणी व्यवस्थापनाबाबत तसेच सार्वजनिक/सामुदायिक शौचालय बांधकामाबाबत अनुक्रमे दिनांक २८-१०-२०२० व दिनांक २-११-२०२० च्या शासन परिपत्रकान्वये मार्गदर्शक सूचना निर्गमित करण्यात आल्या आहेत. तसेच स्वच्छ भारत अभियान (ग्रामीण) अंतर्गत १९ नोव्हेंबर या जागतिक शौचालय दिना निमित्ताने दिनांक १७ नोव्हेंबर २०२० ते दिनांक २७ नोव्हेंबर २०२० या कालावधीत विशेष अभियान राबविण्याबाबत दिनांक ११-११-२०२० च्या शासन परिपत्रकान्वये सूचना देण्यात आल्या आहेत.

शाळा व अंगणवाड्यांमध्ये शौचालये बांधण्याची जबाबदारी ही अनुक्रमे शालेय शिक्षण व साक्षरता विभागाकडे आणि महिला व बालविकास विभागाकडे सोपविण्यात आली आहे.

स्वच्छ भारत मिशन (ग्रामीण) अंतर्गत घटकनिहाय निधीची विगतवारी खालील तक्त्यात दर्शविली आहे—

अ. क्र.	घटक	विवरण	निधीची विगतवारी		
			केंद्र हिस्सा	राज्य हिस्सा	लाभार्थी हिस्सा
१.	माहिती, शिक्षण, संवाद, सुरुवातीची कामे, क्षमता बांधणी (IEC)	एकूण प्रकल्पाच्या ५ टक्के पर्यंत (३ टक्के पर्यंत निधी राज्य/जिल्हा स्तराकरिता व २ टक्के पर्यंत निधी केंद्र स्तराकरिता)	६० टक्के	४० टक्के	०० टक्के
२.	फिरता निधी	एकूण प्रकल्प किंमतीच्या ५ टक्के (प्रती जिल्हा रु. १.५० कोटीपर्यंत)	६० टक्के	४० टक्के	०० टक्के
३.	वैयक्तिक शौचालय	तरतुदीनुसार सर्वांना सहभागी करून घेण्यासाठी प्रत्यक्ष देण्यात येणारे एकूण प्रति शौचालय अनुदान रु. १२,०००/-	रु. ७,२००/- ६० टक्के	रु. ४,२००/- ४० टक्के	...
४.	सार्वजनिक शौचालय/सामुदायिक शौचालय (CSC)	तरतुदीनुसार सर्वांना सहभागी करून घेण्यासाठी प्रत्यक्ष येणारा एकूण खर्च (प्रती रुपये तीन लाखाच्या मर्यादेत)	६० टक्के	४० टक्के	३० टक्के CSC करिता मंजूर ३ लक्ष रकमेपैकी ३०% हिस्सा संबंधित ग्रामपंचायतीने १५ व्या वित्त आयोगातून उपलब्ध करावा. उर्वरित ७०% रक्कम केंद्र व राज्य हिस्सात ६०:४० प्रमाणात लागू राहिल.

अ. क्र.	घटक	विवरण	निधीची विगतवारी		
			केंद्र हिस्सा	राज्य हिस्सा	लाभार्थी हिस्सा
५.	प्रशासकीय खर्च	एकूण प्रकल्प किंमतीच्या १ टक्के पर्यंत	६० टक्के	३० टक्के	०० टक्के
६.	ग्रामपंचायत स्तारावरील घनकचरा/ सांडपाणी व्यवस्थापन (भांडवली किंमत)	५००० पर्यंत लोकसंख्या गावांकरिता घनकचरा व्यवस्थापनाकरिता रु. ६० प्रति व्यक्ती सांडपाणी व्यवस्थापनाकरिता रु. २८० प्रति व्यक्ती	६० टक्के	४० टक्के	३० टक्के
		५००० पेक्षा जास्त लोकसंख्या गावांकरिता घनकचरा व्यवस्थापनाकरिता रु. ६० प्रति व्यक्ती सांडपाणी व्यवस्थापनाकरिता रु. २८० प्रति व्यक्ती	६० टक्के	४० टक्के	स्वच्छ भारत अभियान (ग्रा) टप्पा-२ अंतर्गत घनकचरा/ सांडपाणी व्यवस्थापन करिता अनुज्ञेय अनुदानातून कामासाठी लागणा-या मजुरीची रक्कम (मजुरी भाग मनरेगा वा इतर स्रोतातून) वजा केल्यानंतर, उरणा-या रक्कम करिता सदर ग्रामपंचायतीने १५ व्या वित्त आयोगातून ३० टक्के तरतूद भागवावयाची आहे. उर्वरित ७० टक्के रक्कम केंद्र व राज्य हिस्स्यात ६०:४० प्रमाणात लागू राहिल.

३. संत गाडगेबाबा ग्राम स्वच्छता अभियान :-

ग्रामीण जनतेचे आरोग्यमान उंचावण्यासाठी सन २०००-२००१ पासून संत गाडगेबाबा ग्राम स्वच्छता अभियान राबविण्यात येत आहे. या अभियानांतर्गत जन जागृतीचा व्यापक कार्यक्रम अंमलात आणण्यात आला. त्यामधून लोकांच्या पुढाकारामध्ये शासनाचा सहभाग असा नवीन विचार विकास योजनांना देण्यात आला. लोकांना प्रोत्साहन देण्यासाठी या अभियानांतर्गत राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज स्वच्छ ग्राम स्पर्धा सुरु केली आहे. या अभियानास लोकांचा उत्स्फूर्त प्रतिसाद मिळाल्याने, हा कार्यक्रम आता कायमस्वरूपी राबविण्यात येत आहे.

शासन निर्णय क्रमांक संग्रा-२०१९/प्र.क्र. ८७/पापु-१६, दिनांक २३ जुलै, २०१९ अन्वये संत गाडगेबाबा ग्राम स्वच्छता अभियानाबाबत सुधारित मार्गदर्शक सूचना निर्गमित करण्यात आलेल्या आहेत. यानुसार संत गाडगेबाबा ग्राम स्वच्छता अभियानातील राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज स्वच्छ ग्राम स्पर्धेतर्गत प्रत्येक ग्रामपंचायतीतील उत्कृष्ट प्रभागाला व जिल्हा परिषद गट स्तर, जिल्हा परिषद स्तर, विभाग स्तर व राज्य स्तरावर पात्र ग्रामपंचायतींना पुरस्कार देण्यात येतात. सदर अभियानाच्या राष्ट्रपिता महात्मा गांधी स्वच्छ जिल्हा परिषद व स्वच्छ पंचायत समिती स्पर्धेतर्गत राष्ट्रपिता महात्मा गांधी स्वच्छ जिल्हा परिषद व स्वच्छ पंचायत समिती पुरस्कार प्रदान करण्यात येतात.

तसेच सदर अभियानांतर्गत सांडपाणी व्यवस्थापन, पाणी गुणवत्ता व पाणी व्यवस्थापन आणि शौचालय व्यवस्थापन या स्पर्धांमध्ये पात्र ठरणा-या ग्रामपंचायतींना जिल्हा, विभाग व राज्यस्तरावर विशेष पुरस्कारही प्रदान करण्यात येतात. संत गाडगेबाबा सन २०२०-२०२१ या वर्षाकरिता ग्राम स्वच्छता अभियानाकरिता रु. ५५००.०० लक्ष इतका निधी अर्थसंकल्पित करण्यात आलेला आहे.

४. महाराष्ट्र सुवर्ण महोत्सवी ग्रामीण दलित वस्ती पाणी पुरवठा व स्वच्छता योजना :-

राज्यातील ग्रामीण भागातील अनुसूचित जाती व नवबौद्ध घटकांमधील कुटुंबांना खाजगी नळजोडण्या व वैयक्तिक शौचालय सुविधा उपलब्ध करून देण्यासाठी महाराष्ट्र सुवर्ण महोत्सवी ग्रामीण दलित वस्ती पाणी पुरवठा व स्वच्छता योजना राबविण्यास पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागाच्या दिनांक १८ नोव्हेंबर २०१९ च्या शासन निर्णयान्वये शासनाची मान्यता देण्यात आली आहे.

या योजनेंतर्गत ग्रामीण भागातील अनुसूचित जाती व नवबौद्ध घटकांना प्रति कुटुंब खाजगी नळ जोडणीसाठी रु. ४,००० तर, वैयक्तिक शौचालय बांधकामासाठी प्रति कुटुंब रु. ११,००० अनुदान अनुज्ञेय आहे.

या योजनेंतर्गत प्रकल्प प्रस्ताव तयार करताना गावातील अनुसूचित जाती व नवबौद्ध घटकांमधील कुटुंबाचे सर्वेक्षण करून या कुटुंबाकडील सद्यःस्थितीतील खाजगी नळ जोडण्या व वैयक्तिक शौचालय यांच्या उपलब्धतेची तपासणी करण्यात येईल. ज्या कुटुंबांकडे खाजगी नळ जोडणी आहे, परंतु, वैयक्तिक शौचालय नाही किंवा वैयक्तिक शौचालय आहे, परंतु खाजगी नळ जोडणी नाही, तसेच, ज्या कुटुंबांकडे खाजगी नळ जोडणी व वैयक्तिक शौचालय या दोन्ही सुविधा उपलब्ध नाहीत अशा कुटुंबांना खाजगी नळ जोडण्या व वैयक्तिक शौचालय उपलब्ध करून देण्यासाठी विहित केलेल्या अनुदानाच्या आधारे, प्रकल्प प्रस्ताव तयार करण्यात येतील.

५. ग्रामीण दलित वस्ती पाणी पुरवठा व स्वच्छता योजनेंतर्गत घ्यावयाच्या गावांच्या निवडीसाठीचा प्राधान्यक्रम :-

१. जिल्ह्यातील निर्मल ग्राम पुरस्कार मिळालेली गावे, त्यापैकी ज्या गावांची अनुसूचित जाती व नवबौद्ध कुटुंबांची संख्या जास्त आहे.
२. निर्मल ग्राम पुरस्कार मिळालेल्या गावांव्यतिरिक्त अन्य गावे, त्यापैकी ज्या गावांची अनुसूचित जाती व नवबौद्ध कुटुंबांची संख्या जास्त आहे.
३. जिल्ह्यातील निर्मल ग्राम पुरस्कार मिळालेली गावे किंवा त्या व्यतिरिक्त अन्य गावांमध्ये संपूर्ण स्वच्छता कार्यक्रमांतर्गत वा अन्य कार्यक्रमांतर्गत अनुसूचित जाती व नवबौद्ध कुटुंबांसाठी बांधलेली शौचालये जी मोडकळीस आल्याने वापरण्यास अयोग्य आहेत, अशा शौचालयांची कामे या योजनेतून अनुज्ञेय राहतील.

तक्ता क्रमांक-१०
ग्रामीण स्वच्छता कार्यक्रम

(दोन) वित्तीय आवश्यकता :

(रुपये हजारत)

अ.क्र.	तपशील	झालेला खर्च, २०१८-२०१९	अर्थसंकल्पीय अंदाज, २०१९-२०२०	सुधारित अंदाज २०१९-२०२०	अर्थसंकल्पीय अंदाज, २०२०-२०२१								
		प्रस्तावित	प्रस्तावित	प्रस्तावित	प्रस्तावित								
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४
		योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण
(अ) कार्याचे वर्गीकरण-													
ग्रामीण स्वच्छता कार्यक्रम...													
एकूण (अ) स्थूल बेरीज													
वजा-वसुली													
एकूण (अ) निव्वळ बेरीज													
(ब) उद्दिष्टवार वर्गीकरण-													
१. सांडपाणी व्यवस्थापन नाबार्ड (मालिका १९)													
२. ग्रामीण दलित वस्ती योजना													
३. स्वच्छ भारत मिशन													
४. संत गाडगेबाबा ग्राम स्वच्छता अभियान													
एकूण-(ब) स्थूल बेरीज													
वजा-वसुली +B													
एकूण-(ब) निव्वळ बेरीज													
(क) वित्तीय व्यवस्थेची साधने-													
प्रधान शीर्ष-२२१५													
पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग													
एकूण-(क) स्थूल बेरीज													
वजा-वसुली													
एकूण-(क) निव्वळ बेरीज													

नागरी पाणी पुरवठा, मलनिःसारण व स्वच्छता कार्यक्रम

१. महाराष्ट्र सुजल व निर्मल अभियान :-

राज्यातील शहरांमध्ये पाणी पुरवठा व स्वच्छतेच्या मूलभूत सुविधांमध्ये सुधारणा करण्याबाबतचे महत्त्व विचारात घेऊन महाराष्ट्र राज्याच्या सुवर्ण जयंती वर्षानिमित्त "महाराष्ट्र सुजल व निर्मल अभियान" राबविण्याचा शासन निर्णय, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, नापापु-२००८/प्र.क्र. ०१/पापु-२२, दिनांक २२ ऑक्टोबर २००८ च्या शासन निर्णयान्वये घेण्यात आला आहे. नागरी पाणी पुरवठा, मलनिःसारण, शौचालय बांधकाम व घनकचरा व्यवस्थापना संदर्भात पर्याप्त, गुणवत्तापूर्ण सेवा किफायतशीर सेवाशुल्कामध्ये उपलब्ध करून देणे व विविध तांत्रिक, आर्थिक व व्यवस्थापकीय सुधारणा करण्याचे उद्दिष्ट निर्धारित करून राज्यातील सर्व नागरिकांना पाणी पुरवठा व मलनिःसारणाच्या सर्वव्यापक सुविधा निश्चितपणे उपलब्ध करून देणे हा महाराष्ट्र सुजल व निर्मल अभियानाचा मुख्य उद्देश आहे.

राज्य शासनाने आमलाग्र बदल करून घेतलेल्या या निर्णयाद्वारे पायाभूत सुविधांमध्ये सुधारणा करण्यासाठी आणि यामध्ये तांत्रिक, आर्थिक व पर्यावरणात्मक शाश्वतता आणण्यासाठी राज्यातील नागरी संस्थांना तांत्रिक, व्यवस्थापकीय व वित्तीय सहाय्य उपलब्ध करून देण्यात येणार आहे. "महाराष्ट्र सुजल व निर्मल अभियान" हे नागरी पाणी पुरवठा व स्वच्छता सेवा संदर्भात राज्याने तयार केलेल्या कार्य आराखड्याचाच अविभाज्य भाग आहे. नागरी संस्थांची आर्थिक स्थिती चांगली नसल्यामुळे पाणी पुरवठा व मलनिःसारण योजनांसाठी शासकीय अनुदानाव्यतिरिक्त कर्ज उपलब्ध होऊ शकत नाही. तसेच वित्तीय संस्था व खुल्या बाजारतून सुद्धा कर्ज उभारण्या इतपत त्यांची स्थिती समाधानकारक नसल्यामुळे त्यांना प्राप्त होणा-या अनुदानाच्या वित्तीय आकृतीबंधामध्ये सुधारणा करून अनुदानाच्या प्रमाणात भरीव वाढ केल्यास नागरी संस्थांना कमी कर्ज उभारावे लागेल. तसेच, कर्ज परतफेडीचे उत्तरदायित्व सुद्धा काही अंशी कमी होऊन प्रगतीपथावरील योजना पूर्ण होतील; या उद्देशाने शासकीय अनुदानामध्ये सुधारणा करण्यात आली आहे. तथापि, सुधारित वित्तीय आकृतीबंधानुसार वाढीव अनुदान प्राप्त करण्यासाठी नागरी संस्थांना विविध सुधारणा करणे बंधनकारक करण्यात आलेले आहे.

सुजल व निर्मल अभियानांतर्गत नागरी पाणी पुरवठा व मलनिःसारण योजनांसाठी सुधारित वित्तीय आकृतीबंध खालीलप्रमाणे आहे.

अ.क्र.	नागरी स्थानिक संस्था	अनुदान (टक्के)	कर्ज (टक्के)	नागरी संस्थांचा सहभाग (टक्के)
१.	२० लाखांपेक्षा अधिक लोकसंख्येच्या महानगरपालिका (बृहन्मुंबई वगळून)	५०	४०	१०
२.	उर्वरित महानगरपालिका	७०	२०	१०
३.	"अ" वर्ग नगरपालिका	८०	१०	१०
४.	"ब" आणि "क" वर्ग नगरपालिका	९०	...	१०

महाराष्ट्र सुजल व निर्मल अभियानांतर्गत लेखाशीर्ष २२१५ १६४७ खाली सन २००८-०९ ते सन २०१४-१५ अखेर एकूण रूपये १,२६२.१७ कोटी किंमतीच्या एकूण २५८ योजना मंजूर करण्यात आल्या आहेत. सदर योजनांसाठी एकूण रूपये १,०९०.६६ कोटी अनुदान अनुज्ञेय असून, दिनांक १३-१-२०२१ अखेर एकूण रूपये ९१७.४२ कोटी इतके अनुदान वितरीत करण्यात आलेले आहे.

महाराष्ट्र सुजल व निर्मल अभियानांतर्गत दिनांक ३१-३-२०१५ नंतर कोणत्याही कामास मंजुरी देण्यात येऊ नये; परंतु, दिनांक ३१-३-२०१५ पूर्वी प्रशासकीय मान्यता देण्यात आलेल्या कामांकरिता मंजूर किंमतीपैकी देय शासकीय अनुदान नागरी संस्थांना उपलब्ध करून देण्यात यावे असा निर्णय, शासन निर्णय, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, क्रमांक : सुनिअ-२०१४/प्र. क्र. ८/पापु-२२, दिनांक २३-१-२०१४ अन्वये घेण्यात आला आहे. तसेच, दिनांक ३१-३-२०१५ नंतर पुढील कामे नगर विकास विभागामार्फत राबविण्यात येणा-या JNNURM, UIDSSMT व नगरोत्थान कार्यक्रमांतर्गत घेण्यात यावीत असाही निर्णय सदर आदेशान्वये घेण्यात आला आहे.

२. नागरी दलित वस्ती पाणी पुरवठा योजना :-

राज्यातील नागरी स्थानिक संस्थांच्या क्षेत्रातील दलित वस्त्यांमध्ये अथवा दलित लोकसंख्या मोठ्या प्रमाणावर असणा-या नागरी भागात पिण्याच्या पाण्याची व्यवस्था करण्यासाठी दिनांक २५ ऑगस्ट, २००६ च्या शासन निर्णयान्वये नागरी दलित वस्ती पाणी पुरवठा योजना नियमितपणे राबविण्याचा निर्णय घेण्यात आला आहे. ही योजना नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या क्षेत्रातील अनुसूचित जातीसाठी आरक्षित प्रभागात राबविण्यात येते. जर या आरक्षित प्रभागात पाणी पुरवठ्याची पर्याप्त सुविधा अस्तित्वात असेल तर, शहरातील अन्य प्रभागांपैकी ज्या प्रभागात अनुसूचित जाती व नवबौद्ध यांची लोकसंख्या किमान १५० आहे तेथे ही योजना राबविण्यात येते. या योजनेंतर्गत नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या वर्गवारीनुसार खालीलप्रमाणे अनुदान अनुज्ञेय आहे. सदर अनुदान शासनाकडून संबंधित स्थानिक स्वराज्य संस्थांना जिल्हाधिका-यांमार्फत वाटप करण्यात येते.

अ. क्र.	नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्था	कमाल अनुज्ञेय अनुदान
१.	महानगरपालिका	रु. ३२.०० लक्ष
२.	'अ' वर्ग नगरपालिका	रु. १५.०० लक्ष
३.	'ब' वर्ग नगरपालिका	रु. १२.०० लक्ष
४.	'क' वर्ग नगरपालिका	रु. १०.०० लक्ष

३. नागरी दलित वस्ती पाणी पुरवठा व स्वच्छता योजना :-

राज्यातील नागरी भागातील अनुसूचित जाती व नवबौद्ध घटकांमधील कुटुंबियांना खाजगी नळजोडण्या व वैयक्तिक शौचालय उपलब्ध करून देण्याच्या उद्देशाने महाराष्ट्र सुवर्ण महोत्सवी नागरी दलित वस्ती पाणी पुरवठा व स्वच्छता योजना राबविण्याचा पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागाच्या, शासन निर्णय, क्रमांक : नादव-२०१०/प्र.क्र. २१९/पापु-२२, दिनांक २५ जून, २०१० च्या शासन निर्णयान्वये घेण्यात आला होता. या योजनेअंतर्गत नागरी अनुसूचित जाती व नवबौद्ध घटकांमधील लाभार्थींचा प्राधान्यक्रम निश्चित करतांना शहरातील दलित वस्ती मधील दारिद्र्य रेषेखालील अनुसूचित जाती व नवबौद्ध घटकांमधील कुटुंब, इतर अनुसूचित जाती व नवबौद्ध घटकांमधील कुटुंब व इतर भागात निवास करणारे अनुसूचित जाती व नवबौद्ध घटकांमधील कुटुंब याप्रमाणे करण्यात आलेला आहे. या योजनेअंतर्गत नागरी भागातील अनुसूचित जाती व नवबौद्ध घटकांमधील कुटुंबियांना खाजगी नळ जोडण्या व वैयक्तिक शौचालय उपलब्ध करून देण्याकरिता, खाजगी नळ जोडण्यासाठी प्रति कुटुंब रु. ४,०००/- आणि वैयक्तिक शौचालय बांधकामासाठी प्रति कुटुंब रु. १२,०००/- याप्रमाणे अनुदान अनुज्ञेय देण्यात येत होते. नागरी भागातील अनुसूचित जाती व नवबौद्ध घटकांमधील कुटुंबियांना खाजगी नळजोडण्या व वैयक्तिक शौचालय बांधण्यासाठी नागरी स्थानिक संस्थांना प्रकल्प किंमतीच्या ९० टक्के अनुदान शासनाकडून अनुज्ञेय होते तर १० टक्के हिस्सा हा संबंधित लाभार्थी किंवा नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी भरावयाचा होता.

मंत्रीमंडळाच्या दिनांक १९-३-२०१५ रोजी झालेल्या बैठकीमध्ये, "पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागामार्फत राज्यात महाराष्ट्र सुवर्ण महोत्सवी नागरी दलित वस्ती पाणी पुरवठा व स्वच्छता योजनेअंतर्गत नागरी भागातील अनुसूचित जाती व नवबौद्ध घटकांना शौचालयाचे बांधकाम करण्यासाठी राज्याच्या निधीमधून प्रति कुटुंब रु. १२,०००/- प्रमाणे अनुदान देण्याची सुरु असलेली योजना बंद करण्यास मान्यता देण्यात आली आहे. तथापि, या योजनेमध्ये सुरु असलेली कामे पूर्ण करण्यात यावीत" असा निर्णय घेण्यात आला आहे.

४. वर्धित वेग नागरी पाणी पुरवठा योजना :-

४.१ केंद्र शासनाने आठव्या पंचवार्षिक योजनेमध्ये ज्या शहरांची लोकसंख्या २०,००० व त्यापेक्षा कमी (१९९१ च्या जनगणनेप्रमाणे) आहे, अशा सर्व शहरांना पिण्याच्या पाण्याचा पुरवठा करण्याकरिता वर्धित वेग नागरी पाणी पुरवठा कार्यक्रम सन १९९३-१९९४ पासून सुरु केला आहे. हा कार्यक्रम राबविण्याकरिता केंद्र शासनाच्या निकषाप्रमाणे येणा-या किंमतीच्या ५० टक्के निधी केंद्र शासन देते व उर्वरित निधी लोकवर्गणी वगळता राज्य शासन देते.

४.२ केंद्र शासनाने मंजूर केलेल्या ३७ योजनांपैकी ३६ योजना आजपर्यंत पूर्ण झाल्या आहेत. उर्वरित ०१ योजना प्रगतीपथावर असून, त्यामधून पाणी पुरवठा कार्यान्वित करण्यात आला आहे. पूर्ण झालेल्या ३६ योजनांपैकी ३३ योजना संबंधित संस्थेस (नगरपालिकेस/मजीप्रास) हस्तांतरीत झाल्या आहेत. प्रगतीपथावर असलेली एक योजना अंशतः कार्यान्वित असून मार्च, २०२१ अखेरपर्यंत पूर्ण करण्याचे उद्दिष्ट आहे.

५. नागरी पाणी टंचाई निवारण कार्यक्रम :-

५.१ उन्हाळ्यामध्ये नियमित मिळणा-या पाणी पुरवठ्याच्या ५० टक्के किंवा त्यापेक्षा कमी किंवा दरडोई दरदिवशी ५० लिटर पेक्षा कमी (यापैकी कमी असेल ते) पाणी पुरवठा होत असेल, तसेच "क" वर्ग नगरपालिकांसाठी दरडोई प्रतिदिन किमान २० लिटर पेक्षा कमी पाणी पुरवठा होत असेल अशा शहरांच्या पाणी पुरवठ्यात वाढ करण्यासाठी खालील तातडीच्या उपाययोजना घेण्यात येतात.

- (१) विंघण विहिरी/नलिकाकूप घेणे.
- (२) उच्च क्षमतेच्या विंघण विहिरीवर/नलिकाकूपवर वीजपंप बसविणे, लहान पाईपलाईन टाकणे.
- (३) नदीच्या पात्रात, तलावाच्या खालील बाजूस किंवा तलावात खुली विहीर घेणे.

५.२ नागरी क्षेत्रातील तातडीच्या पाणी पुरवठा योजनांसाठी दिनांक २१ ऑगस्ट, २००९ पासून खालीलप्रमाणे आर्थिक मर्यादा ठरवून देण्यात आल्या आहेत :-

अ.क्र.	नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्था	आर्थिक मर्यादा
१.	"क" वर्ग नगरपालिका	रु. १०.०० लक्ष
२.	"ब" वर्ग नगरपालिका	रु. १५.०० लक्ष
३.	"अ" वर्ग नगरपालिका	रु. २५.०० लक्ष
४.	महानगरपालिका	रु. ३०.०० लक्ष

५.३ वरील आर्थिक मर्यादेच्या अधिन राहून ग्रामीण तसेच नागरी क्षेत्रातील पाणी टंचाई उपाय योजनांसाठी जिल्हाधिकारी व विभागीय आयुक्त यांचे वित्तीय मंजूरीचे अधिकार दि. ४ मे, २०१६ अन्वये सुधारित केले आहेत. याबाबत मुद्दा क्रमांक ९.५ व ९.६ मध्ये सविस्तर माहिती नमूद आहे.

५.४ शासन निर्णय दिनांक २१ ऑगस्ट, २००९ नुसार नागरी भागातील पाणी टंचाई निवारणार्थ तातडीच्या पाणी पुरवठा योजनेअंतर्गत महानगरपालिका "अ" व "ब" वर्ग नगरपालिकांना १० टक्के लोकवर्गणी तसेच "क" वर्ग नगरपालिकांना ५ टक्के लोकवर्गणी भरणे आवश्यक आहे. शासन निर्णय दिनांक ४ मे, २०१६ नुसार सदर लोकवर्गणी ५ टप्प्यात भरण्याची सवलत नगरपालिकांना देण्यात आली आहे. तसेच नगर पंचायतींना ५ टक्के लोकवर्गणीची अट शिथिल करण्यात आली आहे.

तक्ता क्रमांक-११
नागरी पाणी पुरवठा व स्वच्छता

(रुपये हजारत)

वित्तीय आवश्यकता :

अ.क्र.	तपशील	प्रत्यक्ष खर्च, २०१९-२०२०		अर्थसंकल्प, २०२०-२०२१		सुधारित अर्थसंकल्प, २०२०-२०२१		अर्थसंकल्पीय अंदाज, २०२१-२०२२					
		अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत एकूण	एकूण	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत एकूण	एकूण	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत एकूण	एकूण	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत एकूण	एकूण				
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४
		...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
		...	२७८९७५	२७८९७५	...	५०००००	५०००००	...	१५००००	१५००००	...	२०००००	२०००००
२.	नागरी दलित वस्ती कार्यक्रम (बिगर अनुशेष).	...	...	...	...	१५०००	१५०००	...	६०००	६०००	...	१००००	१००००
३.	भातसई प्रकल्प	...	...	१	...	१	१	...	१	१	...	१०००००	१०००००
४.	नागरी क्षेत्रातील अ.जा. व नवबौद्ध घटकतील कुटुंबियांना खाजगी नळजोडणी व वैयक्तिक शोचालयाची तरतूद करण्यासाठी महानगरपालिकांना सहाय्य.	...	...	...	...	१२०००	१२०००	...	१२०००	१२०००	...	१२०००	१२०००

तक्ता क्र. १२

महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण नागरी व ग्रामीण मंडळ
नागरी पाणी पुरवठा कार्यक्रम (२०२१-२०२२)

(रुपये लाखात)

अनु- क्रमांक	जिल्हा	सन १९९८-९९ ते २०२०-२१ या कालावधीतील पूर्ण योजना	समाविष्ट शहरे/ लोकसंख्या	एकूण खर्च (रु. लाखात)	दि. १-४-२०२० रोजी प्रगतीपथा- वरील योजना	समाविष्ट शहरे	झालेला एकूण खर्च मार्च २०२० (रु. लाखात)	आवश्यक निधी सन २०२०-२१ (रु. लाखात)	सन २०२१-२२ मधील अपेक्षित खर्च (रु. लाखात)	
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	
१.	ठाणे	...	५	२/६०००००	२२१२७.५०	१	३	११९८६.१७	२७४५.००	१४४५.००
२.	पालघर	...	१	२/१२१०००	१७९६४.६१	१	४	१७९६४.६१	२०.००	२०.००
३.	रायगड	...	८	...	५९०७०.०३	...	...	५९०६५.८०	२९.२७	...
४.	रत्नागिरी	...	...	...	...	...	...	...	...	...
५.	सिंधुदुर्ग	...	५	३	१३६७.२३	१	१	३३५.४५	९२२.१०	६३२.२२
६.	पुणे	...	१६	१८/९४७११७	९०८३.६१	...	...	...	...	...
७.	सातारा	...	३	३/१५१३९५	७१२४.४९	...	३	७०९३.३४	३५८.१४	...
८.	सांगली	...	७	३०३६०३	३३६१.१८	...	...	...	...	...
९.	कोल्हापूर	...	५	४/८०६५७१	११३६.३०	...	...	...	...	...
१०.	सोलापूर	...	८	८/११९९०००	१२८०४.९१	...	८	...	...	...
११.	नाशिक	...	१. वाढीव सिन्नर पा. पु. योजना	३१७२७	१४८१.८५	वाढीव सटाणा पा. पु. योजना आहे त्यास्थितीत पूर्व बंद करण्याचे प्रस्तावित नगरपरिषद मार्फत नवीन योजनेचे काम प्रगतीपथावर.	१.००	४८७.६८	...	...
			२. वाढीव भगूर पा. पु. योजना	१२४५७	३८७.११	...	...	...	...	...
			३. वाढीव इगतपूरी पा. पु. योजना	३१५७२	२७८.१४	...	...	...	...	...
			४. वाढीव त्र्यंबक पा. पु. योजना	९८०४	४९४.५७	...	...	...	...	...
			५. वाढीव मनमाड पा. पु. योजना	३६४००	९७१.२९	...	...	...	...	...
			६. वाढीव मालेगाव पा. पु. योजना	५०००००	९५३४.०७	...	...	...	...	...
			७. वाढीव येवला पा. पु. योजना	५००००	१३४९.२०	...	...	...	...	...
१२.	जळगाव	...	...	...	...	...	...	...	...	...
१३.	धुळे	...	...	...	...	...	...	...	...	...
१४.	नंदुरबार	...	...	...	...	...	...	...	...	...
१५.	अहमदनगर	...	१. वाढीव अहमदनगर पा. पु. योजना किंमत २५०१.१३ लक्ष	सन २००१ ३,०७,६१५ सन २०२३ ४,२०,०००	२३१६.६४	राहता पिंपळस योजनेची किंमत १०७३.०३	२	९९२.६३	८०.४०	...

तक्ता क्र. १२ (चालू)

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
		२. श्रीरामपूर वाढीव नागरी पा. पु. योजना मोरगेवस्ती योजनेची किंमत १९३.९९ लक्ष	सन २००१ १९६१० सन २०१६ ३०८००	१७४.८१	वाढीव शिर्डी योजनेची किंमत १५७९.८३ (वाढीव १५ टक्के खर्चास मान्यता १८११.६८)	१	१७५९.८०	५१.८८	...
		३. देवळाली प्रवरा पा. पु. योजना किंमत १७६०.८६ लक्ष	सन २००१ ८१२७० सन २०३१ १,५८,७७०	१६१३.८९	वाढीव संगमनेर योजनेची किंमत ६१२०.६३	१	६१०३.१७	१७.४६	...
१६.	औरंगाबाद ...	१. खुलताबाद पुनर्रचित वितरण व्यवस्था	१/१५०००	९९.००	...	...	...	...	...
		२. औरंगाबाद शहर सिडको पापुयो (अंशतः कार्यान्वित)	१/३७०००	२३०३.४१	...	...	...	...	...
		३. वाढीव कन्नड पापुयो (कार्यान्वित)	१/३७०००	९९५.३४	...	...	...	...	...
		४. वेरुळ लेणी पापुयो ता. खुलताबाद (कार्यान्वित)	१/२५०००	४१६.२८	...	...	...	...	...
		५. सिल्लोड शहर पुनर्रचित पापुयो (अंशतः कार्यान्वित)	१/४६०००	४१९.००	...	...	...	...	...
		६. पूरक पैठण पापुयो (कार्यान्वित)	१/३७०००	७४५.३९	...	...	...	...	...
		७. औरंगाबाद शहर पुंडलिकनगर वितरण व्यवस्था	१/२८०००	४३१.९२	...	...	...	...	...
१७.	जालना ...	१. अंबड पापुयो	...	२६३.५९	योजना पूर्ण	...	२६३.५९	...	...
		२. भोकरदन पापुयो	...	२६८.३१	योजना पूर्ण	...	२६८.३१	...	...
		३. जालना पापुयो टप्पा-२	...	२७५३.०७	योजना प्रगतीपथावर	...	२७५३.०७	...	१५०.३९
१८.	बीड ...	१. गेवराई पापुयो	१/३५०००	१७६२.१६	काम पूर्ण	...	१७६२.१६	१.५०	...
		२. बीड पापुयो (माजलगाव उदभव)	१/२२००००	४४११.०९	काम पूर्ण	...	४४११.०९	१०.००	...
		३. सुधारित बीड पापुयो (अमृत कार्यक्रम)	१/२२००००	५६७४.३५	काम प्रगतीपथावर	...	५६७४.३५	४५००.००	१२८८.६५
		४. माजलगाव व ११ गावे पापुयो	१/५७०००	९००.७३	काम पूर्ण	...	९००.७३	५.००	१५.००
		५. अंबाजोगाई पापुयो	१/१२००००	४१४५.९८	काम पूर्ण	...	४१४५.९८	...	...
		६. परळी वै. पापुयो	१/१०००००	९४१.४३	उर्वरित कामे	...	९४१.४३	...	...

तक्ता क्र. १२ (चालु)

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	
१९.	नांदेड	...	१. किनवट वाढीव पापुयो	किनवट	६१९.३०	कंधार वाढीव पापुयो	१	३२४.७५	१५.००	१५.००
			२. हदगाव वाढीव पापुयो	हदगाव	५०३.५०	धर्माबाद वाढीव पापुयो	१	९०.०९	७.७५	७.७५
			३. कुंडलवाडी पापुयो	कुंडलवाडी	१७४.०४	मुखेड वाढीव पापुयो	१	९४६.६५	५.००	५.००
			४. लोहा वाढीव पापुयो	लोहा	१११०.३५	...	...	...	...	...
			५. देगलुर वाढीव पापुयो	देगलुर	७९१.९९	...	...	...	...	...
			६. खुदवईनगर पापुयो	नांदेड	४२७.५६	...	...	...	...	...
			७. नांदेड पवित्र शहर	नांदेड	८६.६४	...	...	...	...	...
			८. बिलोली वाढीव पापुयो	बिलोली	३४९.१९	...	...	...	...	...
			९. उमरी वाढीव पापुयो	उमरी	५३७.८४	...	...	...	...	...
			१०. नांदेड वितरण व्यवस्था व ६ गावे पापुयो	नांदेड	१८१०.८६	...	...	...	...	...
			११. मुदखेड वाढीव पापुयो	मुदखेड	४१७.१८	...	...	...	...	...
२०.	परभणी	...	१. वाढीव सोनपेठ पापुयो	१०९२.०१	...	...	...	...	१०९२.०१	
			२. वाढीव गंगाखेड पापुयो	७७८.०५	...	...	...	...	७७८.०५	
			३. वाढीव पुर्णा पापुयो	८५०.००	...	...	...	...	८५०.००	
			४. वाढीव जितूर पापुयो	१५३०.३८	...	...	...	...	१५३०.३८	
			५. वाढीव सेलू पापुयो	१५२०.६९	...	...	...	...	१५२०.६९	
			६. अतिवृष्टीबाधित परभणी पापुयो	४१२.००	...	...	...	...	४१२.००	
२१.	हिंगोली	...	...	१७६.४५	...	...	...	...	१७६.४५	
२२.	लातूर	...	१. निलंगा वाढीव पापुयो	३८०००	८९८.७३	१. तातडीची पापुयो अहमदपुर (भौतिकदृष्ट्या पूर्ण)	१	६४४.३२	३०.००	...

तक्ता क्र. १२ (चालू)

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
		२. उदगीर पापुयो टप्पा-२, भाग-२	१०५६९५	५७१.८६	२. लातूर पापुयो टप्पा-५ (मनपा लातूर यांचेकडील कामाचे अंतिम देयक मनपाने करणे आवश्यक आहे. त्यानंतर योजनेचे अंतिमिकरण करणे शक्य आहे).	१	११२६६.९९	...	...
		३. औसा पापुयो वितरण व्यवस्था	औसा ४२४००	२६४.४८	...	...	...	...	...
२३.	उस्मानाबाद ...	१. वाढीव कळंब पापुयो अंदाजपत्रकीय किंमत १९८१.००	२३०००	१८५७.६९	...	१	१८५७.६९	...	५८९.६३
		२. वाढीव नळदुर्ग पापुयो अंदाजपत्रकीय किंमत २४१.४८	१५९९३	२४०.१५	...	१	२४०.१५	...	...
		३. वाढीव परंडा पापुयो अंदाजपत्रकीय किंमत २८९.९४	२०१९०	२७०.८०	...	१	२७०.८०	...	...
		४. वाढीव भूम पापुयो अंदाजपत्रकीय किंमत ८५६.०६	१७५१०	७८०.८९	...	१	७८०.८९	...	...
		५. पुरक नळदुर्ग (४१८.११)	१८०००	३९६.५६	...	१	३९६.५६	...	...
		६. वाढीव उस्मानाबाद (१२२३.००) वाढीव परंडा	१२०००० २७०००	१११५.५५ ४०५.४०	...	१ १	१११५.५५ ४०५.४०	...	...
		७. वाढीव उमरगा (२३७८.७९)	४५०००	२०६१.६७	...	१	२०६१.६७	...	...
		८. मुरुम पापुयो सुधारित (१३१६.६३)	२२५६७	७२७.००	...	१	७२७.००	...	५८९.६३
२४.	नागपूर ...	१. खापा विस्तारित पापुयो	खापा	५२.००	भिवापूर पापुयो (नगरोत्थान) काटोल पापुयो (नगरोत्थान)	१ १	७४७.२३ २४२.६९	...	...
		२. नागपूर शहर सुधारित पापुयो (वितरण व्यवस्था)	नागपूर	४८२९.१३	रामटेक पापुयो (नगरोत्थान) हिंणगा पापुयो (नगरोत्थान)	१ १	१६२.९६ ३९२.०४	...	...

तक्ता क्र. १२ (चालू)

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	
		३. अतिरिक्त वितरण ... व्यवस्था		...	कन्हान पिपरी पापुयो (नगरोत्थान)	१	८२६.२३	...	...	
		४. कळमेश्वर वाढीव पापुयो वितरण व्यवस्था	कळमेश्वर	१३५.८३	जीवनधारा विश्रामगृह नवीन गेस्ट हाऊस बांधकाम	१	१३१.१६	२९६.५१	...	
		५. मोहपा वाढीव पापुयो	मोहपा	७१.४६	...	...	...	...	...	
		६. काटोल वाढीव पापुयो	काटोल	४५६.६५	...	...	...	...	...	
		७. कामठी शहर व ५ गावे पापुयो १) येरखेडा २) रनाळा ३) अजनी ४) गादा ५) घोरपड	कामठी	२२२३.२३	...	...	...	...	...	
		८. काटोल वाढीव पापुयो वितरण व्यवस्था	काटोल	३२७.८२	...	...	...	...	...	
		९. रामटेक सुधारित पापुयो	रामटेक	५२६.१७	...	...	...	...	...	
		१०. कळमेश्वर वाढीव पापुयो (सुजल निर्मल अभियान)	कळमेश्वर	२५४.३८	...	...	...	...	...	
		११. नरखेड वाढीव पापुयो	नरखेड	१६३१.६८	...	...	...	...	...	
		१२. मोहपा पापुयो (गळबडी भाग)	मोहपा	७२.१२	...	...	...	...	...	
		१३. कळमेश्वर ब्राम्हणी पापुयो	कळमेश्वर	१०८०.११	...	...	...	...	...	
		१४. महादुला पापुयो	महादुला	६५२.२१	...	...	...	...	...	
२५.	भंडारा	...	१. तुमसर वाढीव पापुयो	तुमसर/ ३८५११	६७४.६७	(नगरोत्थान अंतर्गत) तुमसर पापुयो (सुधा.) रु. ४८५१.१०	१	१९२८.२५	...	...
			२. पवनी वाढीव पापुयो	पवनी/ २१०५७	४५.०५	(नगरोत्थान अंतर्गत) भंडारा पापुयो रु. ५७२६.४	१	८८४.६०	...	...

तक्ता क्र. १२ (चालू)

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
		पवनी नियमित पापुयो	...	५.२७	(नगरोत्थान अंतर्गत) पवनी वाढीव पापुयो रु. २८९२.२०	१	७६३.३५	...	...
		३. भंडारा स्रोत बळकटीकरण	भंडारा/ ७१७६२	५२३.४२	...	...	...	...	...
२६.	गोंदिया	१. तिरोडा वितरण व्यवस्था	} तिरोडा/ २३८८०	३२.६०	(नगरोत्थान अंतर्गत) तिरोडा पापुयो रु. २५५१.२४	१	१३५५.०५	...	...
		२. तिरोडा वाढीव पाणी पुरवठा योजना		७१.०६	...	...	...	...	...
२७.	चंद्रपूर	७	७/५५४३४३	७०२९.१४	...	...	...	...	...
२८.	गडचिरोली	३	३/९५१८९	१९५६.५१	...	...	...	...	...
२९.	वर्धा	५	२७६८५७	८५७८.४०	५.००	५	६९८४.९९	२०००.००	५४९३.९१
३०.	अमरावती	१. अमृतमध्ये अचलपूर परतवाडा पापुयो टप्पा-१ (PMC) किंमत रु. १३५० लक्ष निविदा किंमत रु. ९६३ लक्ष	१	८२७.००	प्रगतीपथावर	१	८२७.००	८०.००	...
		२. अमृतमध्ये अचलपूर परतवाडा पापुयो टप्पा-२ (PMC) किंमत रु. १०३७ लक्ष निविदा किंमत रु. ७३७ लक्ष	१	५५८.००	प्रगतीपथावर	१	५५८.००	३०.००	...
३१.	यवतमाळ	१. दारव्हा पूरक नळ पापुयो	१	६८.४०	...	...	...	...	...
		२. उमरखेड नळ पापुयो	१	९३३.१६	...	...	...	१०.००	१०.००
		३. दिग्रस वाढीव पापुयो	१	३६९.५६	...	...	...	१३८.४२	१३८.४२
		४. यवतमाळ पापुयो टप्पा-२ चापडोह उदभव धरुन	१	६२७७.००	यवतमाळ पापुयो अमृत कार्यक्रमांतर्गत (२७७५२)	१	१४४९५.००	५५५४.००	१५९६६.९२

तक्ता क्र. १२ (चालू)

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	
३२.	अकोला	...	...	...	...	...	...	...	...	
३३.	बुलढाणा	...	१. देऊळगाव राजा सिंदखेडराजा पाणी पुरवठा योजना	७७०००	१५९८.७५	कामे पूर्ण	२	१५९८.७५	...	
		...	२. लोणार पाणी पुरवठा योजना	२०३००	११५.०९	कामे पूर्ण	१	११५.०९	...	
		...	३. मेहकर (कोराडी) पाणी पुरवठा योजना	६५०००	३७९.७४	कामे पूर्ण	१	३७९.७४	...	
		...	४. बुलढाणा पाणी पुरवठा योजना टप्पा-२	...	३४५.८४	कामे पूर्ण	१	३४५.८४	...	
		...	५. बुलढाणा १३ गावे प्रादेशिक पाणी पुरवठा योजना	९००००	१९९७.३०	कामे पूर्ण	१	१९९७.३०	...	
		...	६. चिखली पाणी पुरवठा योजना	८८०००	२२६७.६९	कामे पूर्ण	१	२२६७.६९	...	
		...	७. मेहकर पेनटाकळी पाणी पुरवठा योजना	...	५००.४३	कामे पूर्ण	१	५००.४३	...	
		...	८. शेगाव पाणी पुरवठा योजना	७५०००	८२.३१	कामे पूर्ण	१	८२.३१	...	
		...	९. खामगाव वाढीव पाणी पुरवठा योजना	११२०००	२२२७.५३	कामे पूर्ण	१	२२२७.५३	...	
३४.	वाशिम	...	१. वाशिम पापु. योजना	१/६२९५७	१९७.५२	कामे पूर्ण	१	१९७.५२	...	
		...	२. कारंजा पापु. योजना	१/३०१५८	९९.११	कामे पूर्ण	१	९९.११	...	
		...	३. कारंजा पापु. योजना	१/३०१५८	५२०.४३	कामे पूर्ण	१	५२०.४३	...	
		...	४. मंगरुळपीर पापु. योजना	१/२७८१५	२७.०३	कामे पूर्ण	१	२७.०३	...	
		...	५. मंगरुळपीर पापु. योजना	१/२७८१५	३८२.३३	कामे पूर्ण	१	३८२.३३	...	
		...	६. रिसोड पापु. योजना	१/३६०१८	१९९६.००	कामे पूर्ण	१	१९९६.००	...	
	एकूण...	...	...	२५५३२२.१४	...	...	७०.००	१९१०७३.५२	१६९०७.४३	२६३६७.५२

महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण नागरी व ग्रामीण मंडळ
नागरी मलनिःसारण योजना—२०२०-२१

(रु. लाखात)

अनु- क्रमांक	योजनेचे नाव	जिल्हा	योजनेची किंमत (रु. लाखात)	मार्च २०१९ अखेर पर्यंत झालेला खर्च (रु. लाखात)	सन २०२०-२१ मधील अपेक्षित खर्च (रु. लाखात)	योजना पूर्ण होण्यासाठी आवश्यक निधी (रु. लाखात)	योजनेची सद्यःस्थिती
१	२	३	४	५	६	७	८
१.	...	ठाणे	...	...	...	...	...
२.	...	पालघर	...	...	...	...	...
३.	खोपोली मलनिःसारण योजना ता. खालापूर	रायगड	५८५.००	३८६.२३	...	...	मा. उच्च न्यायालय, मुरुड यांनी रिट पिटीशन क्र. ४५६४/१९८८ अन्वये दिनांक १२/७/२०१८ रोजी दिलेल्या निर्णयानुसार सुधारित भुयारी गटार योजना सादर करण्याचे आदेशित केल्यामुळे सदरची कामे "आहे त्या स्थितीत" अंतिम करण्यात आले आहे. खोपोली भुयार गटार योजनेचे सविस्तर अंदाजपत्रके व आराखडे (DPR) अधीक्षक अभियंता, मजीप्रा म.नि.सं.व.स यांनी तयार केले असून मंडळ पनवेल कार्यालयास सादर करणेत आले होते. अधीक्षक अभियंता, यांनी दि. २८/०८/२०२० रोजी शेरे पूर्ततेसाठी परत पाठविण्यात आली असून, शेरे पूर्तता करणेत येत आहे.
	पूर्ण ठेव योजना तळोजा कारागृह मलनिःसारण योजना	रायगड	२४६.६१	११४.५२	९४.०४	३८.०५	भाग-१ चे काम पूर्ण. भाग-२ ची निविदा मागविण्यात आली आहे.
४.	...	रत्नागिरी	...	...	...	...	...
५.	...	सिंधुदुर्ग	...	...	...	...	...
६.	...	पुणे-१	...	...	...	...	...
	आळंदी सांडपाणी निचरा योजना	पुणे-२	१०६.०६	११५.५५	१२.३०	...	योजनेचे काम भौतिकदृष्ट्या पूर्ण.
७.	कराड भुयारी गटार योजना	सातारा	१४८.३५	१४०.२९	...	...	योजना पूर्ण व हस्तांतर.
	राष्ट्रीय नदीकृती आराखडा कराड शहर	सातारा	३३५.८८	३३१.६४	...	...	योजना पूर्ण व हस्तांतर.
८.	...	सांगली	...	...	...	...	...
९.	इचलकरंजी भुयारी गटार योजना	कोल्हापूर	१३१२.००	...	...	...	योजना पूर्ण.
१०.	...	सोलापूर	...	...	...	...	...
११.	मालेगाव भुयारी गटार योजना	नाशिक	७७१.०५ मूळ ९०१.०५ सुधा.	१६३१.८०	...	...	मालेगाव अमृत कार्यक्रमांतर्गत मालेगाव महानगरपालिकेमार्फत नवीन योजनेची कामे प्रगतीपथावर आहे.
१२.	वरणगाव	जळगाव	३४७.२०	२६६.७०	५८.०९	८०.५०	योजनेची कामे पूर्ण व चाचणी प्रगतीत.
	कासोदा	जळगाव	२७८.७६	२३९.३५	...	...	योजना हस्तांतर.
	बोदवड	जळगाव	३४१.९०	८.५९	...	...	योजना रद्द.

तक्ता क्र. १३ (चालू)

१	२	३	४	५	६	७	८
१३.	...	धुळे	...	...	...	...	...
१४.	...	नंदुरबार	...	...	...	...	...
१५.	जामखेड सांडपाणी व्यवस्थापन प्रकल्प	अहमदनगर	७४५.६७	२८.४१	...	...	स्थानिक नागरिकांचा विरोध व नगरपरिषद प्रशासनाच्या असहकार्यामुळे काम पूर्ण बंद करण्यास भाग पाडले असल्याने योजना व निविदा रद्द करण्याचा प्रस्ताव या कार्यालयाचे पत्र क्र. लेशा-२/११७७ दि. ७/५/२०१८ अन्वये मंडळ कार्यालयास सादर. मंडळ कार्यालयाने मुख्याधिकारी, जामखेड यांना दि.२५/५/२०१८ रोजीच्या पत्रान्वये काम सुरु करण्याबाबत आवश्यक ते सर्व सहकार्य करण्याबाबत पत्र दिले असून त्यांच्याकडून काम सुरु करण्याबाबत कोणताच प्रतिसाद नसल्याने पुन्हा एकदा मुख्याधिकारी, जामखेड नगरपरिषद, जामखेड यांना दि.१८/७/२०१८ रोजीच्या पत्रान्वये काम सुरु करण्याबाबत विनंती केली आहे. परंतु आजतागायत जामखेड नगरपरिषदेकडून कोणताही प्रतिसाद न मिळाल्याने योजना व निविदा रद्द करण्याचा प्रस्ताव दिनांक १८/४/२०१९ रोजी मुख्य अभियंता, मजीप्रा नाशिक कार्यालयामार्फत मा. सदस्य सचिव मजीप्रा मुंबई यांचेकडे सादर. नवीन गटार बांधकाम साईज ०.३०x०.३० मी. एकूण लांबी ३१९ मी. पूर्ण सेटलर टँक व ट्रीटेड वॉटर टँकचे RCC काम पूर्ण झाले असून उर्वरित काम प्रगतीत, नाला अरेस्टिंगचे डबर बांधकाम सुरु केले आहे. लांबी ७० मी., उंची १.५० मी. पूर्ण wet well RCC काम पूर्ण. नवीन मुख्य जोड गटार बांधकाम साईज ०.९०x०.९० मी. लांबीचे काम पूर्ण. निधी अभावी योजनेचे काम सद्यःस्थितीत बंद आहे.
	शेवगाव सांडपाणी व्यवस्थापन प्रकल्प	शेवगाव	५९२.९८	१९१.४६	१२५.००	२७६.५२	नवीन गटार बांधकाम साईज ०.३०x०.३० मी. एकूण लांबी ३१९ मी. पूर्ण सेटलर टँक व ट्रीटेड वॉटर टँकचे RCC काम पूर्ण झाले असून उर्वरित काम प्रगतीत, नाला अरेस्टिंगचे डबर बांधकाम सुरु केले आहे. लांबी ७० मी., उंची १.५० मी. पूर्ण wet well RCC काम पूर्ण. नवीन मुख्य जोड गटार बांधकाम साईज ०.९०x०.९० मी. लांबीचे काम पूर्ण. निधी अभावी योजनेचे काम सद्यःस्थितीत बंद आहे.
	घुलेवाडी सांडपाणी व्यवस्थापन प्रकल्प	संगमनेर	२२१.२३	१६२.४०	५८.८३	...	प्रकल्प कार्यान्वित.
१६.	पैठण सलेज योजना	औरंगाबाद	१५१.६१	५५.९३	५.००	५.००	सदर योजनेतील उर्वरित कामे आहे त्या स्थितीत अंतिम करावयाची असून उर्वरित कामे पैठण आपेगाव विकास प्राधिकरण अंतर्गत प्राप्त निधीतून करण्यात येणार आहे. त्यामुळे अंतिम देयक अदायगीसाठी तरतूद ठेवण्यात आलेली आहे.
१७.	...	जालना	...	...	...	...	...

तक्ता क्र. १३ (चालू)

१	२	३	४	५	६	७	८
१८.	मल:निसारण योजना, बीड	बीड	१६५८०.००	४००.००	७५००.००	८६८०.००	योजनेचे ७ टक्के काम पूर्ण.
१९.	...	नांदेड	...	...	...	...	...
२०.	...	परभणी	...	...	...	...	...
२१.	...	हिंगोली	...	...	...	...	...
२२.	अमृत अभियान अंतर्गत लातूर मल:निसारण योजना जि. लातूर	लातूर	१३९४२ निव्वळ १४३६० ढोबळ	...	...	१४३६०.००	अमृत कृती आराखडा सन २०१७-१८ मध्ये लातूर मलनि:सारण योजनेसाठी रु. १२००० लक्ष एवढी तरतूद करण्यात आलेली आहे. SAAP २०१७-१८ नुसार सदरील योजनेची अंदाजपत्रके व आराखडे मजीप्रा कडून तयार करणे आवश्यक आहे. त्यानुसार मा. सदस्य सचिव, मजीप्रा मुंबई यांचे पत्र दि. २०/२/२०१७ व मुख्य अभियंता मजीप्रा औरंगाबाद यांचे पत्र दिनांक २७/३/२०१७ अन्वये देण्यात आलेल्या सूचनांनुसार प्रस्तावित मलनि:सारण योजनेतील मलशुद्धीकरण केंद्रासाठी जागा अंतिम करणे, जागा उपलब्ध करून देणे व आवश्यक ते ठराव कागदपत्रे दस्ताएवज उपलब्ध करून देण्याबाबत विभागीय स्तरावरून मनपास कळविण्यात आलेले आहे. मा. आयुक्त, मनपा लातूर यांनी ठराव दि. २०-१-२०२० अन्वये सदर कामाची निविदा रद्द केलेली आहे. सदर योजना सुधारित करण्याची मागणी मनपा लातूर यांनी केलेली आहे.
२३.	...	उस्मानाबाद	...	...	...	...	...
२४.	...	नागपूर	...	...	...	...	...
२५.	...	भंडारा	...	...	...	...	...
२६.	गोंदिया भुयारी गटार योजना (अमृत कार्यक्रम अंतर्गत प्रस्तावित)	गोंदिया	१३४०७.१६	९३.२४	६६०७.००	६८००.००	सन २०१९-२० मध्ये रु. ६८००.०० लक्षची आवश्यकता आहे. गोंदिया शहराकरिता मलनि:सारण योजना रु. २४१.६८ कोटी किंमतीची तयार करण्यात आली आहे. नगर विकास विभागाचे शासन निर्णय क्र. अमृत-२०१७/प्र.क्र.४२९/नवि-३३ दि. १६ सप्टेंबर २०१७ अन्वये टप्पा-१ करीता South Zone रु. १३४.०७ कोटीची योजना मंजूर करण्यांत आलेली आहे. मंजूर कामाकरिता रु. १२१.९७ कोटीची निविदा बोलवून प्रक्रिया राबवून सदर कामांना दि. ११-१२-२०१८ रोजी कार्यारंभ आदेश देण्यात आलेले आहे. पाईप प्राप्त. Remodelling करण्यात आले आहे. STP चे Hydraulic Design मंजूर Network Design मंजूर.

तक्ता क्र. १३ (चालू)

१	२	३	४	५	६	७	८
२७.	...	चंद्रपूर	...	...	...	...	...
	...	गडचिरोली	...	...	...	...	...
२८.	हिंगणघाट मलनिःसारण योजना	वर्धा	८१०६.६५	७८००.००	२०००.००	३२२६.६५	योजनेचे जवळ जवळ ८६ % काम पूर्ण झालेले असून कामे प्रगतीपथावर आहे.
	वर्धा मलनिःसारण योजना	वर्धा	१०१२२.००	२१७२.००	२८००.००	७९५०.२२	योजनेचे जवळ जवळ ३७ % काम पूर्ण झालेले असून कामे प्रगतीपथावर आहे.
	आर्वी मलनिःसारण योजना	वर्धा	४७४३.००	४६.९६	१५००.००	४६९६.७२	योजनेचे जवळ जवळ ५ % काम पूर्ण झालेले असून कामे प्रगतीपथावर आहे.
२९.	१. अमरावती भुयारी गटार योजना (मूळ योजना)	अमरावती	१२३०४.००	३६६२.००	...	...	मनपाने कर्ज निधी उपलब्ध न केल्यामुळे २००५ पासून योजनेची कामे बंद झालेली आहे. झालेली कामे उपयोगात घेण्याकरिता शासनाचे विशेष अनुदान रु. ११.५० कोटी प्राप्त असून त्यामधून ३०.५० दलली क्षमतेचे मलशुद्धीकरण केंद्र व पंपींग स्टेशन क्र. ४ दि. ३१/३/२०१३ ला कार्यान्वित केले आहे. इतर किरकोळ कामे बाकी उर्वरित कामांकरिता नव्याने निविदा बोलावून दुस-या कंत्राटदारामार्फत कामे प्रगतीपथावर होते. ते आता पूर्ण झालेले आहे व महानगरपालिका अमरावती यांच्या वतीने दैनंदिन देखभाल व दुरुस्ती करिता पूर्ण ठेव तत्वावर मजीप्रा मार्फत करण्यात येत आहे.
२.	अमरावती भुयारी गटार योजना (UIDSSMT) टप्पा-१	अमरावती	१४१९३.००	९३६५.५४	...	...	भौतिकदृष्ट्या कामे पूर्ण. ४४.०० द.ल.ली क्षमतेच्या मलशुद्धीकरण केंद्राचे १०० टक्के काम पूर्ण झालेले आहे. अंतिम देयक झालेले नाही.
	अमरावती भुयारी गटार योजना (UIDSSMT) टप्पा-२						
३.	अमरावती भुयारी गटार योजना (विशेष सहाय्य निधीतून मंजूर)	अमरावती	११५०.००	१०२२.३९	...	...	योजनेतील पंपींग स्टेशन क्र. ४ व ३०.५० दलली क्षमतेच्या मलशुद्धीकरण केंद्राचे काम प्रगतीपथावर असून दि. ३१/३/२०१३ रोजी मलशुद्धीकरण केंद्र कार्यान्वित केले आहे. किरकोळ कामे बाकी. कंत्राटदार काम करीत नसल्यामुळे उर्वरित कामे दुस-या एजन्सीमार्फत करण्यात आली असून दिनांक ३१/३/२०१७ रोजी कामे पूर्ण झाली आहे व महानगरपालिका अमरावती यांच्या वतीने दैनंदिन देखभाल व दुरुस्ती करिता पूर्ण ठेव तत्वावर मजीप्रा मार्फत करण्यात येत आहे.
४.	अमरावती भुयारी गटार योजना (१३ वा वित्त आयोग २४७५.०० लक्ष) उर्वरित कामे झोन क्र. ४ व ५	अमरावती	२४७५.००	२०५५.५३	४०९.४५	४०९.४५	योजनेतील ४४ दलली क्षमतेच्या मलशुद्धीकरण केंद्राचे काम करारनामा क्र. बी१/सन २००९-१० अन्वये प्रगतीपथावर आहे. ४४ दलली क्षमतेच्या मलशुद्धीकरण केंद्राच्या पंपींग मशिनरीच्या कामाचे आदेश दिनांक २६/८/२०१६ रोजी देण्यात आले असून कामे सुरु करण्यात आलेले आहे. ९९ टक्के काम पूर्ण. उर्वरित कामे नाल्यातील मुख्य मलवाहीनीचे उर्वरित काम करारनामा क्र. बी-१/०७ सन २०१६-१७ अन्वये प्रगतीपथावर आहे. ते काम सुद्धा भौतिकदृष्ट्या पूर्ण झालेले आहे.

तक्ता क्र. १३ (चालू)

१	२	३	४	५	६	७	८
५.	अमरावती भुयारी गटार योजना (अमृत)	अमरावती	८१८७.००	११४८.२३	२०००.००	५०३८.७७	प्रगतीपथावर.
६.	जिल्हा स्त्री रुग्णालय (डफरीन) व नर्सिंग प्रशिक्षण केंद्र, अमरावती येथील भुयारी गटार योजना	अमरावती	१४५.०४	११२.४१	...	...	योजना पूर्ण.
७.	अमरावती भुयारी गटार योजना सात रस्ता (पूर्ण ठेव) (मुलभूत सुविधा)	अमरावती	२९६.२७	९९.८९	१९६.३८	१९६.३८	प्रगतीपथावर.
८.	अमरावती भुयारी गटार योजना चित्रा चौक ते नागपूरी गेट	अमरावती	२०१.९०	३१.५०	८५.००	८५.००	प्रगतीपथावर.
३०.	यवतमाळ भुयारी गटार योजना केंद्र शासन पुरस्कृत अमृत अभियानांतर्गत (२१२८०)	यवतमाळ	२१२८०.००	३७३३.२७	१०६४०.००	१७५४६.७३	कामे प्रगतीपथावर आहे.
३१.	१. हिवरखेड सांडपाणी प्रक्रिया योजना ता. अकोट, जि. अकोला	अकोला	३६६.७७	३६२.७०	१०.००	१०.००	१०० टक्के कामे पूर्ण.
	२. शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय व सर्वोपचार रुग्णालय अकोला करिता भुयारी गटार योजना	अकोला	३८०.३२	१८०.४४	१००.००	१००.००	१०० टक्के कामे पूर्ण. (योजनेची देखभाल व दुरुस्ती करिता निधीची आवश्यकता आहे.)
	३. शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय व सर्वोपचार रुग्णालय अकोला करिता मलनिःसारण योजना	अकोला	४९४.४१	४९४.४१	...	...	१०० टक्के कामे पूर्ण.
३२.	शेगाव भुयारी गटार योजना (पूर्ण ठेव) (टप्पा-१ व टप्पा-२)	बुलढाणा	६११९.३२	३६२०.९८	...	२४९८.३४	योजनेअंतर्गत डी.डी.-३ (टप्पा-२) ची कामे त्वरीत सुरु करण्यात येतील.
३३.	...	वाशिम	...	...	...	...	...
	एकूण...	...	...	४००७४.३६	३४२०१.०९	७१९९८.३३	

तक्ता क्र. १४

महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण नागरी व ग्रामीण मंडळ

महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणातील पूर्ण ठेव नागरी पाणी पुरवठा योजना २०२०-२१

(रुपये लाखात)

अनु- क्रमांक	जिल्हा	एकूण योजना	समाविष्ट शहरे	योजनेची किंमत (रु. लाखात)	मार्च २०१९ अखेरपर्यंत झालेला खर्च (रु. लाखात)	सन २०१९-२० मधील अपेक्षित खर्च (रु. लाखात)	योजनेची सद्यःस्थिती
१	२	३	४	५	६	७	८
१.	ठाणे	...	...	...	...	...	...
२.	पालघर	...	...	...	...	...	...
३.	रायगड	५	३	७२०३३.१८	४२८५.२०	२५९५९.३०	कामे प्रगतीपथावर आहेत.
४.	रत्नागिरी	१	१	३५०.४१	१८१.३५	९०.००	योजनेचे काम अंतिम टप्प्यात असून मार्च-२०२१ पर्यंत योजना पूर्ण करण्यात येणार आहे.
५.	सिंधुदुर्ग	...	...	...	...	...	...
६.	पुणे-१	१	१	४१००.११	३९८४.४५	११५.५५	कामे प्रगतीपथावर आहेत.
	पुणे-२	...	...	...	...	...	...
७.	सातारा	२	१	७२१९.८७	६३२८.४९	८९१.३८	योजनेअंतर्गत बहुतांशी कामे पूर्ण झाली असून ठेकेदाराचा निविदा खंड-३८ प्रस्ताव मध्यवर्ती कार्यालयाकडे सादर करणेत आलेला आहे. सदरच्या प्रस्तावास मंजूरी मिळाल्यानंतर निविदे अंतर्गत कामांचे अंतिम देयक तयार करणेत येणार आहे.
	कराड	...	...	...	...	...	...
८.	सांगली	२	२	२५००.६०	२३९२.६७	२६२.४१	...
९.	कोल्हापुर	१	१	१४२.००	९२.०१	४९.९९	योजनेचे काम अंतिम टप्प्यात आहे.
१०.	सोलापुर	२	२	२५१०.९२	२३९३.०२	३३७.४१	१. पंढरपूर तीर्थक्षेत्र विकास योजना ९५ % पूर्ण. अद्याप रु. २६३०.४३ किमतीच्या सुधारित अंदाजपत्रकास मान्यता अप्राप्त. २. सोलापूर विद्यापीठ भुयारी गटार योजना प्रगतीपथावर.
११.	नाशिक	१०	५	३४९७.०९	२९६०.२७	८.००	योजनेची कामे पूर्ण.
१२.	जळगाव	१	१	६६७५९.००	१०७२.०८	१५००.००	झोन डी मधील कनेक्शन सिस्टिमची कामे प्रगतीत. पंपिंग स्टेशन नं. २ ची कामे किरकोळ कामे वगळता पूर्ण. STP RCC संकल्पने मंडळ कार्यालयास मंजूरीसाठी सादर.
१३.	धुळे	२	१	२७१८४.१८	९९४८.१४	१०५८४.०४	१. क्लेस्टर १ मध्ये कनेक्शन सिस्टिम करणे प्रगतीत. ४० एम.एल.डी.ची पंपिंग टी पी ची कामे प्रगतीत. २. चाचणी वगळता कामे पूर्ण चाचणी प्रगतीत.
१४.	नंदुरबार	...	...	...	...	...	...
१५.	अहमदनगर	१	१	८०.०४	६३.२४	१६.८०	काम पूर्ण.
१६.	औरंगाबाद	५	१	६०२९.४०	२५९९.५१	५४९.६८	तीन योजना १०० टक्के पूर्ण झाल्या आहेत. उर्वरित योजनेची कामे प्रगतीपथावर आहे.

तक्ता क्र. १४ (चालू)

१	२	३	४	५	६	७	८
१७.	जालना	२	२	२७३.५०	११०.५३	...	भोकरदन पा.पु. योजनेचे काम पूर्ण झालेले असून अंतिम देयक अदा करण्यात आलेले आहे. जालना न.प. सुधारणा कामे प्रगतीपथावर असून नपाने २०% लोकवर्गणी जमा न केल्यामुळे शासनाने उर्वरीत निधी मुक्त केला नाही. त्यामुळे पुढील कामे झालेली नाही. मजीप्रा ने जालना नपा सोबतचा करारनामा संपुष्टात आणलेला आहे.
१८.	बीड	१	१	७०.६३	...	४३.२९	योजनेचे ८०% काम पूर्ण,
१९.	नांदेड	...	...	...	...	...	...
२०.	परभणी	२	२	३४५.८२	...	२९१.९१	प्रगतीपथावर.
२१.	हिंगोली	...	...	...	...	...	...
२२.	लातूर	१	१	१०३९.८०	...	...	रु. १०३९.८० लक्ष किंमतीचा प्रस्ताव प्रशासकीय मंजूरीस्तव केंद्र शासनाच्या गृह मंत्रालयाकडे बी.एस.एफ. मार्फत पाठविण्यात आलेला आहे.प्रशासकीय मान्यता अद्याप अप्राप्त असून त्यानंतर पूर्ण ठेव तत्वावरील करार मजीप्रा समवेत होणे अपेक्षित आहे.
२३.	उस्मानाबाद	...	...	...	...	...	...
२४.	नागपूर	१३	२	१०६२.९५	२०१.५२	८६१.९८	कामे प्रगतीपथावर आहेत.
२५.	भंडारा	२	१	१३३८.००	६९२.८६	१०८.००	कामे पूर्ण आहेत.
२६.	गोंदिया	३	१	९४६७.८९	७३५३.६९	४९९.२७	अंतिम देयक तयार करावयाचे आहे.
२७.	चंद्रपूर	६	९	१५९०४.५३	६२६७.२२	२१७२.२६	कामे प्रगतीपथावर आहेत.
२८.	गडचिरोली	१	१	३७२.७०	६.५७	३५०.००	निविदा कार्यवाहीत.
२९.	वर्धा	२	२	४०४५.००	२६८३.७१	१५००.००	देवळी ८८% पूर्ण योजना कार्यान्वित पुलगाव काम पूर्ण अंतिम देयक तयार करणे सुरु.
३०.	अमरावती	...	...	...	...	...	...
३१.	यवतमाळ	७	७	१७१०.७९	११७०.०९	४८६.३३	कामे पूर्ण.
३२.	अकोला	८	८	२०३३.८३	१४३३.०५	६००.७८	६ योजनेची कामे पूर्ण. एका योजनेचे काम ९५ टक्के पूर्ण. एका योजनेचा पाणी पुरवठा सुरु.
३३.	बुलढाणा	१	१	९९.८९	९९.८९	...	कामे पूर्ण.
३४.	वाशिम	२	२	३०६०.२८	२९३१.३६	१३४.२९	कामे अंतिम टप्प्यात प्रगतीपथावर.
एकूण		...	८६	६१	२४३७९४.४७	६७०८०.३९	४८४३०.४८

तक्ता क्रमांक १५
महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण

महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणामधील मंजूर पदे दर्शविणारे परिशिष्ट (२०२१-२२)

अ. क्र.	पदनाम	वेतन श्रेणी संरचना		मंजूर पदे
		वेतन बँड	ग्रेड वेतन	
१	२	३	४	५
		(रुपये)	(रुपये)	
१.	सदस्य सचिव ...	३७,४००-६७,०००	१०,०००	१
२.	संचालक (तां.) ...	३७,४००-६७,०००	१०,०००	१
३.	मुख्य अभियंता ...	३७,४००-६७,०००	८,९००	६
४.	अधीक्षक अभियंता (स्थापत्य) ...	१५,६००-३९,१००	७,६००	२१
		३७,४००-६७,०००	८,७००	
५.	अधीक्षक अभियंता (यांत्रिकी) ...	१५,६००-३९,१००	७,६००	२
६.	कार्यकारी अभियंता (स्थापत्य) ...	१५,६००-३९,१००	६,६००	५७
७.	कार्यकारी अभियंता (यांत्रिकी) ...	१५,६००-३९,१००	६,६००	१४
८.	उप अभियंता (स्थापत्य) ...	१५,६००-३९,१००	५,४००	२४१
९.	उप अभियंता ...	१५,६००-३९,१००	५,४००	३४
१०.	संचालक (वित्त) ...	३७,४००-६७,०००	८,९००	१
११.	उप मुख्य लेखाधिकारी ...	१५,६००-३९,१००	७,६००	२
१२.	वरिष्ठ लेखा अधिकारी ...	१५,६००-३९,१००	५,४००	३
१३.	अंतर्गत परीक्षा लेखाधिकारी ...	१५,६००-३९,१००	५,४००	६
१४.	मुख्य लेखा अधिकारी ...	१५,६००-३९,१००	७,६००	१
१५.	आस्थापना अधिकारी (द.) ...	१५,६००-३९,१००	६,६००	१
१६.	प्रशासकीय-नि-आस्थापना अधिकारी ...	९,३००-३४,८००	५,४००	१
			एकूण वर्ग-१ ...	३९२
१७.	सहायक अभियंता (श्रेणी-२) (स्था.) ...	९,३००-३४,८००	४,४००	२३५
१८.	सहायक अभियंता (श्रेणी-२) (यां.) ...	९,३००-३४,८००	४,४००	३१
१९.	कायदा व कामगार अधिकारी ...	९,३००-३४,८००	४,६००	१
२०.	लेखा अधिकारी/परिव्यय ले. अ. ...	९,३००-३४,८००	४,४००	१९
२१.	सहा. लेखाधिकारी/मुख्य लेखापाल ...	९,३००-३४,८००	४,३००	२९
२२.	कक्ष अधिकारी/विशेष अधीक्षक ...	९,३००-३४,८००	४,४००	८
२३.	कार्यासन अधिकारी/अधीक्षक ...	९,३००-३४,८००	४,३००	२०
२४.	स्वीय सहायक/उच्च श्रेणी लघुलेखक ...	९,३००-३४,८००	४,६००	१८
२५.	कनिष्ठ अभियंता (स्थापत्य) ...	९,३००-३४,८००	४,३००	७०७
२६.	कनिष्ठ अभियंता (यां.) ...	९,३००-३४,८००	४,३००	८७
			एकूण वर्ग-२ ...	११५५
२७.	विभागीय लेखापाल ...	९,३००-३४,८००	४,३००	५१
२८.	उप लेखापाल ...	९,३००-३४,८००	४,२००	३७
२९.	प्रथम लिपिक/सहायक ...	९,३००-३४,८००	४,२००	६४
३०.	वरिष्ठ लिपिक ...	५,२००-२०,२००	२,४००	३८१
३१.	कनिष्ठ लिपिक/टंकलेखक ...	५,२००-२०,२००	१,९००	८६६
३२.	निम्न श्रेणी लघुलेखक ...	९,३००-३४,८००	४,३००	२९
३३.	सहायक आरेखक ...	(१) ५,२००-२०,२००	२,८००	२०
		(२) ९,३००-३४,८००	४,२००	
३४.	सहा. आरेखक ...	(१) ५,२००-२०,२००	२,४००	१४८
		(२) ५,२००-२०,२००	२,४००	
३५.	अनुरेखक ...	५,२००-२०,२००	२,०००	१९७
		५,२००-२०,२००	२,४००	
३६.	भांडार अधीक्षक ...	९,३००-३४,८००	४,३००	४
३७.	भांडारपाल ...	५,२००-२०,२००	२,८००	३३
३८.	सहायक भांडारपाल ...	५,२००-२०,२००	१,९००	६०

तक्ता क्र. १५ (चालू)

१	२	३	४	५	
३९.	वाहन चालक	...	५,२००-२०,२००	१,९००	१३१
४०.	स्थापत्य अभियांत्रिकी सहायक	...	५,२००-२०,२००	२,४००	१५१
४१.	विजतंत्री	...	५,२००-२०,२००	२,४००	१७
४२.	विद्युत पर्यवेक्षक	...	९,३००-३४,८००	४,२००	१
४३.	तारतंत्री	...	५,२००-२०,२००	१,९००	५
४४.	यांत्रिकी/तांत्रिकी	...	५,२००-२०,२००	२,०००	१
४५.	पंपचालक	...	५,२००-२०,२००	१,९००	३७
४६.	जोडारी	...	५,२००-२०,२००	१,९००	३८
४७.	मीटर वाचक	...	५,२००-२०,२००	१,९००	१६
४८.	मीटर दुरुस्तीकार	...	५,२००-२०,२००	१,९००	१
४९.	पाणीपट्टी वसुलीकार	...	५,२००-२०,२००	१,९००	४
५०.	मिस्त्री	...	५,२००-२०,२००	१,९००	१०
५१.	कारकून	...	५,२००-२०,२००	१,९००	८
५२.	उभारक (इरेक्टर)	...	४,४४०-७,४४०	१,३००	२
५३.	गाळणी परिचर	...	५,२००-२०,२००	२,०००	६
५४.	पाणी अभियंता	...	५,२००-२०,२००	२,४००	१
५५.	मुख्य मीटर दुरुस्तीकार	...	५,२००-२०,२००	२,४००	१
५६.	पाणीपट्टी अधीक्षक	...	५,२००-२०,२००	२,४००	१
५७.	गाळणी निरीक्षक	...	५,२००-२०,२००	२,८००	१
५८.	गवंडी	...	५,२००-२०,२००	१,९००	१
५९.	प्रयोगशाळा सहायक	...	५,२००-२०,२००	२,०००	१
				एकूण वर्ग-३	२३२४
६०.	दप्तरी	...	४,४४०-७,४४०	१,६००	१६
६१.	नाईक	...	४,४४०-७,४४०	१,६००	३
६२.	बाईंडर	...	५,२००-२०,२००	१,८००	२
६३.	शिपाई	...	४,४४०-७,४४०	१,३००	४७९
६४.	चौकीदार	...	४,४४०-७,४४०	१,३००	८७
६५.	फेरो प्रिंटर	...	४,४४०-७,४४०	१,३००	२
६६.	हमाल	...	४,४४०-७,४४०	१,३००	६
६७.	तेलवाला	...	४,४४०-७,४४०	१,३००	१
६८.	मजदूर	...	४,४४०-७,४४०	१,३००	११०
६९.	माळी	...	४,४४०-७,४४०	१,३००	६
७०.	वॉचमन	...	४,४४०-७,४४०	१,३००	८
७१.	मदतनीस	...	४,४४०-७,४४०	१,३००	८
७२.	स्वच्छक	...	४,४४०-७,४४०	१,३००	२
७३.	सफाईवाला	...	४,४४०-७,४४०	१,३००	२
७४.	चावीवाला	...	४,४४०-७,४४०	१,३००	९
७५.	खलाशी	...	४,४४०-७,४४०	१,३००	२
७६.	खानसामा	...	४,४४०-७,४४०	१,३००	१
				एकूण वर्ग-४	७४४
				एकूण वर्ग-१	३९२
				गोषवारा	१,१५५
				एकूण वर्ग-२	२,३२४
				एकूण वर्ग-३	७४४
				एकूण	४,६१५

तक्ता क्रमांक १६
महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण

कार्यव्ययी/रूपांतरित आस्थापनेवरील कर्मचा-यांची संख्या दर्शविणारे प्रपत्र (२०२१-२२)

अ. क्र.	पदनाम	वेतन श्रेणी संरचना		मंजूर पदे
		वेतन बँड	ग्रेड वेतन	
१	२	३	४	५
		(रूपये)	(रूपये)	
१.	अनुरेखक	५,२००-२०,२००	२,००० २,४००	३
२.	टंकलेखक	५,२००-२०,२००	१,९००	...
३.	वाहन चालक	५,२००-२०,२००	१,९००	१६
४.	वीजतंत्री	५,२००-२०,२००	२,४००	१०
५.	तारतंत्री	५,२००-२०,२००	२,४००	...
६.	यांत्रिकी/तांत्रिकी	५,२००-२०,२००	२,०००	...
७.	पंपचालक	५,२००-२०,२००	१,९००	७८
८.	जोडारी	५,२००-२०,२००	१,९००	१२
९.	मीटर वाचक	५,२००-२०,२००	१,९००	१४
१०.	पाणीपट्टी वसुलीकार	५,२००-२०,२००	१,९००	...
११.	मिटर दुरुस्तीकार	५,२००-२०,२००	१,९००	१
१२.	वीज पर्यवेक्षक	९,३००-३४,८००	४,२००	१
१३.	तांत्रिक सहायक	५,२००-२०,२००	२,०००	१
१४.	मिस्त्री	५,२००-२०,२००	१,९००	७
१५.	कारकून	५,२००-२०,२००	१,९००	१२७
१६.	उभारक/इरेक्टर	४,४४०-७,४४०	१,३००	...
१७.	गाळणी चालक/गाळणी परिचर	५,२००-२०,२००	२,०००	१६
१८.	पाळी अभियंता	५,२००-२०,२००	२,४००	...
१९.	मुख्य मिटर दुरुस्तीकार	५,२००-२०,२००	२,४००	...
२०.	पाणीपट्टी अधीक्षक	५,२००-२०,२००	२,४००	...
२१.	गाळणी निरीक्षक	५,२००-२०,२००	२,८००	१
२२.	लाईनमन	५,२००-२०,२००	१,९००	८
२३.	लेजर किपर	५,२००-२०,२००	१,९००	१
२४.	स्था.अ. सहाय्यक	५,२००-२०,२००	१,९००	१
२५.	प्रयोगशाळा सहाय्यक	५,२००-२०,२००	२,०००	१
२६.	मुकादम	४,४४०-७,४४०	१,६००	६
२७.	समयपाल	५,२००-२०,२००	१,९००	७
२८.	जलसेवक	४,४४०-७,४४०	१,३००	६९४
		गोषवारा ...	वर्ग-३ (प्रतिनियुक्ती)	३११
			वर्ग-४ (प्रतिनियुक्ती)	६९४
			एकूण ...	१,००५

भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा

१. यंत्रणेची रचना :-

१.१ महाराष्ट्र शासनाने आंतरराष्ट्रीय विकास संस्थेशी (जागतिक बँक प्रकल्प) केलेल्या कृषी पत प्रकल्प कराराची परिणीती म्हणून भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा दिनांक १६ जुलै, १९७१ पासून अस्तित्वात आली. कृषी विभाग, भू-विज्ञान व खनिकर्म संचालनालय तसेच पाटबंधारे विभाग यांचेमार्फत करण्यात येणा-या भूजल सर्वेक्षण व विकास याबाबतची कामे सदर यंत्रणेकडे सोपविण्यात आली. सुरुवातीला ही यंत्रणा भू-विज्ञान व खनिकर्म संचालनालयाचा एक घटक होता. परंतु, दिनांक १५ नोव्हेंबर, १९७२ पासून ह्या यंत्रणेला पद्धतशीर व शास्त्रीय तत्वावर खालील योजना कार्यान्वित करण्यासाठी संचालनालयाचा स्वतंत्र दर्जा देण्यात आला :-

(अ) भूजल विषयक सर्वेक्षण करणे.

(ब) भूजलाचे मूल्यांकन, भूजल संवर्धन, भूजल व्यवस्थापन.

१.२ भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेचे मुख्यालय, पुणे येथे संचालकांच्या नियंत्रणाखाली आहे. तसेच, पुणे, नागपूर, औरंगाबाद, नाशिक, अमरावती व कोकण नवी मुंबई येथे उपसंचालकांची विभागीय कार्यालये असून, त्यांच्या नियंत्रणाखाली त्या-त्या विभागातील जिल्हे आहेत. या यंत्रणेची कार्यालये सर्व जिल्ह्यात आहेत.

भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणेच्या मुख्यालयात खालील शाखांचा समावेश आहे—

(अ) सर्वेक्षण शाखा

(ब) संशोधन व विकास कक्ष

(क) जलविज्ञान प्रकल्प

(ड) आवेधन शाखा

(अ) सर्वेक्षण शाखा

सर्वेक्षणाच्या प्रमुख योजना—

१. राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रम (शाश्वतता)
२. जलयुक्त शिवार अभियान
३. सिंचन विहिरींसाठी अर्थसहाय्य बँकांची प्रकरणे
४. स्थानिक भूजल सर्वेक्षण
५. वाळू उत्खनन सर्वेक्षण प्रकरणे
६. महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना
७. राज्यातील टंचाई सदृश्य स्थितीचा अभ्यास

१. राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रम (शाश्वतता) :-

पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतातून शाश्वतरित्या पाणी उपलब्ध होण्याच्या दृष्टीने केंद्र शासनाने जाहीर केलेल्या राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रमांतर्गत स्रोत बळकटीकरण कार्यक्रमावर अधिक भर देण्यात आला आहे. राज्य शासनाने याबाबतचे आदेश व मार्गदर्शक सूचना शासन निर्णय क्र. ग्रापापु-१००९/प्र.क्र.२०४/पापु-१५, दि. ९ सप्टेंबर २००९ अन्वये निर्गमित केल्या आहेत. राज्यात सन २०१०-११ पासून स्रोत बळकटीकरण कार्यक्रम अंतर्गत मार्च २०२१ अखेरपर्यंत ११,०१७ गावे/वाड्यात ३२,२७६ उपाययोजना पूर्ण करण्यात आल्या असून सदर कामांवर रु. ३९,७४३.७८ लक्ष एवढा खर्च झाला आहे.

२. जलयुक्त शिवार अभियान :-

सदर अभियानांतर्गत टंचाई परिस्थितीवर कायमस्वरूपी मात करण्यासाठी भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेमार्फत पाणी अडवून भूजल पातळीत वाढ करण्यासाठी शास्त्रयुक्त पद्धतीने भूजल पुनर्भरणाच्या विविध उपाययोजना राज्यात राबविण्यात येत आहेत. यामध्ये प्रामुख्याने रिचार्ज शाफ्ट, रिचार्ज ट्रेंच, जलभंजन, गॅबियन बंधारा, भुमिगत बंधारा, पाऊस पाणी संकलन, नाला खोलीकरण, नाला ट्रेंच, सिमेंट नाला बांध इ. प्रकारच्या उपाययोजनांचा समावेश आहे. सदर उपाययोजना राबविण्याकरिता जिल्हाधिकारी यांचे मार्फत निधी उपलब्ध करून देण्यात येतो.

जिल्हा वरिष्ठ भूवैज्ञानिक कार्यालयामार्फत राज्यात सन २०१५-१६ ते सन २०१८-१९ या कालावधीमध्ये २९,९६३ भूजल पुनर्भरणाच्या उपाययोजना पूर्ण करण्यात आल्या असून सदर उपाययोजना राबविण्यासाठी रु. १५,३०४.२१ लक्ष इतका निधी खर्च झालेला आहे.

३. सिंचन विहिरीसाठी अर्थसहाय्य बँकांची प्रकरणे :-

सिंचन विहिरी खोदण्यासाठी महाराष्ट्र राज्य सहकारी कृषि व ग्रामीण विकास बँकेमार्फत तसेच राष्ट्रीय बँकांमार्फत अर्थसहाय्य दिले जाते. विहीर खोदण्यासाठी जागा निवडीकरिता मार्गदर्शक तत्वे सर्व बँकांना कळविण्यात आली आहेत. तथापि, काही विशिष्ट क्षेत्रात पाणी उपलब्धतेबाबत खात्री नसल्यास अशी प्रकरणे जिल्हा वरिष्ठ भू-वैज्ञानिक कार्यालयाकडे कळविली जातात. त्यानुसार प्रत्यक्ष सर्वेक्षण करून योग्यतेबाबत दाखला दिला जातो. सर्वसाधारणपणे रब्बी हंगामाअखेर विहिरींना पाणी उपलब्ध राहण्याच्या शक्यतेचा अभ्यास करून दाखले देण्यात येतात. ऑक्टोबर २०२० अखेरपर्यंत एकूण ३४,२७४ प्रकरणांचे दाखले देण्यात आले आहेत.

४. स्थानिक भूजल सर्वेक्षण :-

जिल्ह्यातील शासकीय, अशासकीय तसेच इतर संस्था अगर वैयक्तिकरित्या मागणी केल्याप्रमाणे प्रत्यक्ष सर्वेक्षण करून उपलब्धतेचा अहवाल दिला जातो. भूजल सर्वेक्षणासाठी रुपये १,०००/- व भूभौतिक सर्वेक्षणासाठी रुपये १,५००/- शुल्क आकारणी केली जाते. सन १९९२-१९९३ पासून ते ऑक्टोबर २०२० अखेरपर्यंत एकूण रुपये ५१८.४९ लक्ष सर्वेक्षण शुल्क यंत्रणेला प्राप्त झाले आहे.

५. वाळू उत्खनन सर्वेक्षण प्रकरणे :-

नदीतील वाळूचे उत्खनन करतांना अस्तित्वातील भूजल स्रोतावर त्याचा परिणाम होतो की नाही, याबाबत जिल्हा वरिष्ठ भू-वैज्ञानिक कार्यालयाकडून सर्वेक्षण करून संबंधित जिल्हाधिकारी यांना दाखले देण्यात येतात. ऑक्टोबर २०२० अखेरपर्यंत ८५,४०५ प्रकरणे प्राप्त झाली त्यापैकी ७७,३८६ प्रकरणांचे सर्वेक्षण करून ५८,२७४ प्रकरणांचे दाखले जिल्हाधिकारी यांना सादर करण्यात आले.

महसूल व वन विभाग, शासन निर्णय क्रमांक गौखनि-१०/प्र. क्र.-३२/ख, दिनांक २५ ऑक्टोबर २०१० अन्वये लिलाव झालेल्या वाळू स्थळांचे (प्रकरण) प्रत्येकी रुपये ५,०००/- याप्रमाणे सर्वेक्षण शुल्क लिलाव धारकाकडून यंत्रणेकडे जमा होते. ऑक्टोबर २०२० अखेरपर्यंत एकूण रुपये १०५८.४२ लक्ष जमा होणे अपेक्षित आहे.

६. महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना :-

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेअंतर्गत अनुसूचित जाती/जमाती अल्पभूधारक आणि सिमांत शेतक-यांसाठी सिंचन विहिरींचा कार्यक्रम राज्यात राबविण्यात येत आहे. भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेकडे माहे ऑक्टोबर २०२० अखेर १,९०,४०८ प्रकरणे प्राप्त झाली. त्यापैकी १,६५,७२३ प्रकरणांची प्रमाणपत्र देण्यात आली आहेत.

७. राज्यातील टंचाई सदृश्य स्थितीचा अभ्यास :-

दरवर्षी राज्यात माहे ऑक्टोबर अखेर झालेले पर्जन्यमान आणि निरीक्षण विहिरीतील भूजल स्थिर पातळी याचा अभ्यास करून संभाव्य पाणी टंचाई अहवाल जिल्हा वरिष्ठ भू-वैज्ञानिक यांचेमार्फत तयार करून सादर केला जातो. या अहवालानुसार माहे ऑक्टोबर ते जून या कालावधीतील टप्पानिहाय (ऑक्टोबरपासून, जानेवारीपासून, एप्रिल ते जून) संभाव्य टंचाई भासणारी गावे/वाड्यांची यादी जिल्हाधिका-यांना सादर करण्यात येते.

राज्यात पाणी टंचाई काळात भूजलावरच अवलंबून राहावे लागते. अशावेळी पिण्याच्या पाण्यासाठी किमान भूजल उपलब्ध करून देता यावे, यासाठी विशिष्ट कालावधीकरिता जिल्हा प्राधिकरणामार्फत पाणी टंचाई क्षेत्र घोषित करण्याची महाराष्ट्र भूजल (विकास व्यवस्थापन) अधिनियम, २००९ मधील कलम २५ नुसार तरतूद करण्यात आलेली आहे. तसेच त्या काळात सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याचे स्रोत घोषित करणे व स्रोताचा प्रभाव क्षेत्रामधील किंवा सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतापासून १ कि.मी. अंतरामध्ये, यापैकी जे अधिक असेल अशा क्षेत्रातील अशा विहिरी तात्पुरत्या स्वरूपात बंदीची तरतूद कलम-२६ नुसार करण्यात आलेली आहे.

(ब) संशोधन व विकास कक्ष

१. भूजल उपलब्धता :-

भौगोलिक परिस्थिती व भूपृष्ठीय स्थितीच्या आधारे राज्यातील संपूर्ण भूभागाची प्राथमिक स्वरूपाची विभागणी १५३५ पाणलोट क्षेत्रात करण्यात आलेली आहे. ही पाणलोट क्षेत्रे १५ नद्यांच्या उपखो-यांत विभागण्यात आलेली असून, भूजल मूल्यांकन पाणलोट क्षेत्र संकल्पनेवरच करण्यात येत आहे. केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक तत्वांनुसार प्रत्येक पाणलोट क्षेत्रातील भूजलाचे वार्षिक पुनर्भरण व उपसा, या बाबींचा अभ्यास करून भूजलाचा अंदाज बांधण्यात येतो. भारत सरकारच्या भूजल अंदाज समिती २०१५ च्या मार्गदर्शक तत्वांनुसार वर्ष २०१७ मध्ये बांधण्यात आलेल्या भूजल अंदाजानुसार १५३५ पाणलोट क्षेत्रांपैकी ६७ पाणलोट क्षेत्रे अतिशोषित (Over Exploited), ४६ शोषित (Critical) व २९१ अंशतः विकसीत (Semi Critical) या वर्गवारीत मोडतात. भूजलाचा गोषवारा खालीलप्रमाणे आहे—

१. राज्यात भूजल मूल्यांकनासाठी विचारात घेण्यात आलेले जिल्हे ...	...	...	...	३४
२. राज्यातील एकूण पाणलोट क्षेत्रांची संख्या ...	...	...	...	१५३५
३. राज्यातील एकूण तालुके ...	...	...	...	३५३

४. निव्वळ वार्षिक उपलब्धी (दशलक्ष घन मीटर)	...	...	...	२९.९०
५. एकूण वार्षिक उपसा (दशलक्ष घन मीटर)	...	...	...	१६.३३
६. सिंचनासाठी वार्षिक भूजल उपसा (दशलक्ष घन मीटर)	...	...	...	१५.१०
७. अस्तित्वातील सिंचन विहिरींची संख्या	...	...	...	२३,४१,९७७
८. अतिशोषित पाणलोट क्षेत्रे (१०० टक्के उपसा होत आलेले पाणलोट क्षेत्र)	...	...	...	६७
९. शोषित पाणलोट क्षेत्रे (९० ते १०० टक्के उपसा होत आलेले पाणलोट क्षेत्र)	...	...	...	४६
१०. अंशतः शोषित पाणलोट क्षेत्रे (७० ते १०० टक्के उपसा होत आलेले पाणलोट क्षेत्र)	...	...	...	२९१
११. सुरक्षित पाणलोट क्षेत्रे (७० टक्के पेक्षा कमी उपसा असलेले)	...	...	...	११२७
१२. निकृष्ट गुणवत्ता असलेले पाणलोट क्षेत्रे	...	...	...	४
१३. भूजल उपसाची टक्केवारी	...	...	...	५४.६२ टक्के

२. जलवेधशाळा :-

राज्यात वेगवेगळ्या कृती हवामान क्षेत्रात व प्रातिनिधिक भूगर्भीय स्थिती असणा-या क्षेत्रातील जलशास्त्रीय व भूजलशास्त्रीय परिमाणांची प्रत्यक्ष मोजणी करून, विविध निष्कर्ष काढण्यासाठी व त्यानुसार भूजल अंदाजासाठीचे निकष निश्चित करण्यासाठी १९७४ साली ८ व तदनंतर २ अशा एकूण १० जलवेधशाळांची स्थापना करण्यात आली असून, तेथे जलशास्त्रीय व भूजल शास्त्रीय परिमाणांची मोजणी दरवर्षी करण्यात येते.

३. महाराष्ट्र भूजल (विकास व व्यवस्थापन)-अधिनियम २००९ :-

पुरवठा व मागणी व्यवस्थापन उपयोजनामार्फत वापरकर्त्यांच्या विविध प्रवर्गाकरिता विहित दर्जाच्या भूजलाचा कायम, समन्यायी आणि पुरेसा पुरवठा सुकर करणे आणि त्याची खातरजमा करणे, सार्वजनिक पिण्याच्या स्रोतांचे जतन करणे आणि महाराष्ट्र राज्यात भूजलाच्या समुपयोजनांचे सामुहिक सहभागाने व्यवस्थापन व विनियमन करण्यासाठी राज्य भूजल प्राधिकरण आणि जिल्हास्तरीय प्राधिकरणे स्थापन करणे, त्यांच्याशी संबंधीत व अनुषंगाने बाबींची तरतूद करणे या सर्वकष प्रयोजनास्तव महाराष्ट्र राज्यामध्ये महाराष्ट्र शासन राजपत्र, असाधारण भाग-४ दिनांक ३ डिसेंबर २०१३ (२०१३ चा अधिनियम क्र. २६) अन्वये अधिसूचना जारी होऊन महाराष्ट्र भूजल (विकास व व्यवस्थापन) अधिनियम २००९ हा कायदा, दिनांक १ जून २०१४ पासून राज्यात लागू झालेला आहे. सदर मसुदा दिनांक २५-७-२०१८ रोजी हरकती व सूचना प्राप्त करून घेण्यासाठी महाराष्ट्र शासनाच्या संकेतस्थळावर प्रसिद्ध करण्यात आले होते.

सदर अधिनियमांतर्गत भूजलाचा विकास, व्यवस्थापन व विनियमन करण्याकरिता **त्रिस्तरीय व्यवस्था** निर्माण करण्यात आलेली आहे. त्यानुसार राज्यस्तरावर मा. मुख्यमंत्री यांचे अध्यक्षतेखाली राज्य पाणलोट क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद, जिल्हा स्तरावर मा. पालकमंत्र्यांच्या अध्यक्षतेखाली जिल्हा पाणलोट क्षेत्र जलसंपत्ती समिती याप्रमाणे समित्यांची व्यवस्था असणार आहे. अंमलबजावणी योग्यरितीने व्हावी यासाठी राज्यस्तरावर राज्य भूजल प्राधिकरणाकडेच राज्य भूजल प्राधिकरणाची जबाबदारी सोपविण्यात आली आहे. तर जिल्हास्तरावर महसूल विभागाच्या सर्व प्रांत अधिका-यांना जिल्हा प्राधिकारी म्हणून प्राधिकृत करण्यात आले आहे.

महाराष्ट्र भूजल विकास व व्यवस्थापन अधिनियम २००९ च्या प्रभावी अंमलबजावणीकरिता तांत्रिक समन्वयाची जबाबदारी भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेवर सोपविण्यात आली असून, यंत्रणेस खालील महत्वाच्या जबाबदा-या सोपविण्यात आल्या आहेत.

- (१) मूळ पाणलोट क्षेत्र किंवा जलप्रस्तर शोधून काढणे व त्यांचा आराखडा करणे.
- (२) सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांचे प्रभाव क्षेत्र शोधणे व त्याचा आराखडा तयार करणे.
- (३) भूजल वापर योजना तयार करणे.
- (४) एकात्मिक पाणलोट क्षेत्र विकास व व्यवस्थापन योजना तयार करणे.
- (५) सर्व स्तरीय समित्यांना तांत्रिक सहाय्य करणे.

उपरोक्त सर्व स्तरीय समित्या व भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणेकडे अधिनियमांतर्गत सोपविण्यात आलेली कार्ये पार पाडण्यासाठी राज्य शासन आवश्यकतेनुसार भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेला अनुदान व आगाऊ रकमा उपलब्ध करून देतील अशी तरतूद या अधिनियमाच्या अंमलबजावणीकरिता विविध स्तरावर झालेला व होणारा खर्च खालीलप्रमाणे आहे :-

(रु. लाखात)

वर्ष	२०१७-२०१८ (अपेक्षित)	२०१८-२०१९ (अंदाजित)	२०१९-२०२० (अपेक्षित)	२०२०-२०२१ (अंदाजित)	२०२१-२०२२ (अंदाजित)
खर्च	...	...	...	...	५०.२२

(क) आवेधन शाखा

१. जल जीवन मिशन कार्यक्रमांतर्गत सौर उर्जेवर आधारित दुहेरी पंप योजना

● ज्या वाड्या वस्त्यांजवळ विद्युत पुरवठा उपलब्ध नाही, विद्युत पुरवठा घेणे किफायतशीर नाही, तसेच ज्या ठिकाणचा विद्युत पुरवठा शाश्वत नाही, ज्या वाड्या वस्त्या पिण्याच्या पाण्याकरिता केवळ हातपंपावरच अवलंबून आहेत अशा वाड्या वस्त्यांकरिता ही अत्यंत उपयुक्त योजना आहे. या योजनेमध्ये विंधन विहिरीवर हातपंपासमवेत सौर पंपाची उभारणी करण्यात येते. सौर उर्जा पंपाचा उत्सर्ग साठवण टाकीत साठवून पाईपलाईनद्वारे घरोघरी पाणी पुरवठा करण्यात येतो. एकाच विंधन विहिरीत हातपंप व सौर पंपाची उभारणी केली असल्याने, हातपंप नादुरुस्त झाल्यास, सौर पंपाद्वारे किंवा सौर पंप नादुरुस्त झाल्यास, हातपंपाद्वारे अव्याहतपणे पाणी पुरवठा सुरु राहतो. सदर योजना सौर उर्जेवर आधारित असल्याने विद्युतभाराचा खर्च "निरंक" आहे. या योजनेची देखभाल दुरुस्ती अत्यंत सुलभ आहे.

● या योजनांकरिता राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रमांतर्गत अनुदान उपलब्ध करून देण्यात येते. सदर योजना राबविण्याकरिता रु. ५.१० लक्ष एवढी खर्च मर्यादा होती. आता जल जीवन मिशन अंतर्गत रु. ७.०० लक्ष ची मर्यादा आहे.

● या योजना शासन निर्णय, क्र. ग्रापापु-५३१०/प्र.क्र. २१७/पापु-१५, दि. २९-१२-२०११ व शुद्धीपत्रक क्र. ग्रापापु-५३१०/प्र.क्र. २१७/पापु-१५, दि. १७-१०-२०१२ अन्वये तसेच शासन निर्णय क्रमांक लपापु-२०१६/प्र.क्र. ०६/पापु-१५, दि. २१-१-२०१६ अन्वये राबविण्यात येत होत्या.

● योजना शासन निर्णय क्र. जजीमि/०६२०/प्र./क्र.२०/पापु-७, दि. ३० जून २०२० अन्वये शासनाच्या वेळोवेळी निर्गमित मार्गदर्शक सूचनांप्रमाणेच राबविण्याचे निर्देश आहेत त्यानुसार उपरोक्तप्रमाणे योजना राबवण्यात येत आहेत.

● या योजना वर्ष २००९-१० पासून राबविण्यात येत असून वर्ष २०२०-२१ (मार्च २०२०) पर्यंत अशा ५,११० योजना राज्यात राबविण्यात आल्या आहेत. वर्ष २०२०-२१ मध्ये एकूण प्रगतीपथावरील २०२ योजनांपैकी माहे ऑक्टोबर २०२० अखेर १,९०४ योजना पूर्ण झाल्या आहेत.

● वर्ष २०२०-२१ करिता जल जीवन मिशन अंतर्गत सौर उर्जेवर आधारित योजनांकरिता रु. २३.६४ कोटी उपलब्ध अनुदानातून ऑक्टोबर २०२० अखेरपर्यंत रु. १०.५९ कोटी खर्च करण्यात आला आहे.

● जल जीवन मिशन अंतर्गत प्रस्तावित आराखड्यात ४१५ गावात ४१५ अस्तित्वातील अथवा प्रगतीपथावरील योजनांमधून १२,९७९ घरगुती नळ जोडणी प्रस्तावित आहे. सन २०२०-२१ मध्ये ६६१ गावांमध्ये ६९९ योजनांमधून १८,५३७ घरगुती नळ जोडणी प्रस्तावित आहे.

संचालनालय, भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेतील कर्मचारीविषयक गोषवारा

अनुक्रमांक १	पदनाम २	वेतनबँड (रुपये) ३	एकूण मंजूर पदे ४
राजपत्रित गट--अ			
१.	संचालक	संवर्ग पद	१
२.	अतिरिक्त संचालक	एस-२७ : १,१८,५००-२,१४,१००	१
३.	सहसंचालक	एस-२६ : ८२,२००-२,११,५००	२
४.	सहसंचालक (अभियांत्रिकी)	एस-२६ : ८२,२००-२,११,५००	१
५.	उपसंचालक	एस-२३ : ६७,७००-२,०८,७००	८
६.	मुख्य खोदन अभियंता	एस-२३ : ६७,७००-२,०८,७००	२
७.	वरिष्ठ भूवैज्ञानिक	एस-२२ : ६०,०००-१,९०,८००	५३
८.	मुख्य भूभौतिकतज्ञ	एस-२३ : ६७,७००-२,०८,७००	१
९.	वरिष्ठ खोदन अभियंता	एस-२२ : ६०,०००-१,९०,८००	७
१०.	वरिष्ठ भूभौतिकतज्ञ	एस-२१ : ५७,१००-१,८०,८००	६
११.	वरिष्ठ रसायनी	एस-२१ : ५७,१००-१,८०,८००	१
१२.	सहायक संचालक (सवि व लेसे)	एस-२० : ५६,१००-१,७७,५००	१
१३.	प्रशासन अधिकारी	एस-२० : ५६,१००-१,७७,५००	१
१४.	उपअभियंता (यांत्रिकी)	एस-२० : ५६,१००-१,७७,५००	८
		एकूण	९३
राजपत्रित गट--ब			
१५.	सहायक भूवैज्ञानिक	एस-१९ : ५५,१००-१,७५,१००	७९
१६.	सहायक भूभौतिकतज्ञ	एस-१६ : ४४,९००-१,४२,४००	७
१७.	कनिष्ठ भूवैज्ञानिक	एस-१६ : ४४,९००-१,४२,४००	११९
१८.	सहायक रसायनी	एस-१६ : ४४,९००-१,४२,४००	६
१९.	नियोजन अधिकारी	एस-१५ : ४१,८००-१,३२,३००	१
२०.	सहायक प्रशासन अधिकारी	एस-१५ : ४१,८००-१,३२,३००	६
२१.	लेखा अधिकारी	एस-१६ : ४४,९००-१,४२,४००	७
२२.	सहायक अभियंता (स्थापत्य)	एस-१५ : ४१,८००-१,३२,३००	१
२३.	सिस्टीम ॲनालिस्ट	एस-१५ : ४१,८००-१,३२,३००	१
		एकूण	२२७
अराजपत्रित गट--क			
२४.	कनिष्ठ भूभौतिकतज्ञ	एस-१५ : ४१,८००-१,३२,३००	६
२५.	कनिष्ठ रसायनी	एस-१५ : ४१,८००-१,३२,३००	१२
२६.	वरिष्ठ सांख्यिकी सहायक	एस-१४ : ३८,६००-१,२२,८००	८
२७.	लघुलेखक उच्च श्रेणी	एस-१५ : ४१,८००-१,३२,३००	२
२८.	उपलेखापाल (वित्त विभाग)	एस-१३ : ३५,४००-१,१२,४००	४२
२९.	तांत्रिक अधिकारी	एस-१३ : ३५,४००-१,१२,४००	४२

तक्ता क्र. १७-(चालू)

१	२	३	४	५
३०.	लघुलेखक (निम्नश्रेणी)	...	एस-१४ : ३८,६००-१,२२,८००	१२
३१.	कार्यालय अधीक्षक	...	एस-१३ : ३५,४००-१,१२,४००	४
३२.	कनिष्ठ अभियंता	...	एस-१४ : ३८,६००-१,२२,८००	४१
३३.	प्रोग्रामर	...	एस-१४ : ३८,६००-१,२२,८००	१
३४.	सर्वेक्षक	...	एस-८ : २५,५००-८१,१००	६१
३५.	यांत्रिकी	...	एस-८ : २५,५००-८१,१००	६२
३६.	भौगोलिक माहिती प्रणाली अधिकारी	...	एस-१५ : ४१,८००-१,३२,३००	७
३७.	भौगोलिक माहिती प्रणाली वरिष्ठ सहायक (४ वर्षांच्या अर्हताकारी सेवेनंतर)	...	एस-१० : २९,२००-९२,३०० एस-१४ : ३८,६००-१,२२,८००	४१
३८.	रोखपाल	...	एस-८ : २५,५००-८१,१००	१
३९.	वरिष्ठ लिपिक	...	एस-८ : २५,५००-८१,१००	५२
४०.	लघुटंकलेखक	...	एस-८ : २५,५००-८१,१००	११
४१.	सहायक आवेदक	...	एस-८ : २५,५००-८१,१००	३०
४२.	दोरखंडवाला (रिंगमन)	...	एस-७ : २१,७००-६९,१००	१६
४३.	भौगोलिक माहिती प्रणाली सहायक (७ वर्षांच्या अर्हताकारी सेवेनंतर)	...	एस-७ : २१,७००-६९,१०० एस-८ : २५,५००-८१,१००	५८
४४.	दूरध्वनी चालक	...	एस-७ : २१,७००-६९,१००	१
४५.	कनिष्ठ लिपिक	...	एस-६ : १९,९००-६३,२००	१०५
४६.	वाहन चालक	...	एस-६ : १९,९००-६३,२००	१८६
४७.	प्रयोगशाळा सहायक	...	एस-६ : १९,९००-६३,२००	६
४८.	वेल्डर-कम-झायव्हर	...	एस-७ : २१,७००-६९,१००	६
			एकूण	८१३
	गट-ड			
४९.	नाईक	...	एस-३ : १६,६००-५२,४००	११
५०.	शिपाई	...	एस-१ : १५,०००-४७,६००	८५
५१.	पहारेकरी	...	एस-१ : १५,०००-४७,६००	७३
५२.	मदतनीस	...	एस-१ : १५,०००-४७,६००	१९
			एकूण	१८८
	गोषवारा-			
	राजपत्रित गट-अ	...		९३
	राजपत्रित गट-ब	...		२२७
	अराजपत्रित गट-क	...		८१३
	अराजपत्रित गट-ड	...		१८८
			एकूण	१,३२१

मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय
वर्धा रोड, नागपूर ४४० ०२०
